

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

NOIEMBRIE 1999

- Enigma
Feodor
Butenko

- Uniunea
dinastică
româno-
ungară?

- Stalin
contra
„halatelor
albe“

- O regină
jefuiește
Praga

DOMNUL ÎNȚELEPTĂȚII MOLDOVEI ȘI AL ARDEALULUI

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEL**,
academician **VARGIL CÂNDEA**,
DINU C. GIURESCU,
membru corespondent
al Academiei Române

Director – redactor-șef
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Secretar general de redacție:
Dorin Matei

Redactori:
Florentina Dolghin (responsabil de număr),
Ioan Lăcustă,
Manuel Stănescu,
Marian Ștefan

Secretar de redacție
și macheta artistică:
Theodor Lianos

Economic-financiar:
Doina Pascu

Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Consilieri:
Ioana Ursu, Radu Ion Popescu

București, Piața Valter Mărcineanu,
nr. 1-3, sau Intrarea Dr. Alexandru
Marcovici (fostă Victor Eftimiu), etaj
III, camerele 281 (redactori), 283
(secretariat), 285 (corectură), 287
(difuzare). Sectorul 1, Oficiul postal
nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70711,
Telefon: 315.09.91; Fax: 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A.
București, director general Dumitru
Constantinescu; director comercial
M. Vlădeanu; director M. Soare

1 Mihai Viteazul a devenit, din secolul trecut, simbolul la care s-au raportat toți cei care au luptat pentru unirea Țărilor Române într-un singur stat. Visul medieval al voievodului s-a transformat în aspirația modernă, națională, a veacului trecut și apoi în certitudinea de la 1 Decembrie 1918. S-ar mai recunoaște el, oare, astăzi, în chipul pe care i-l știm noi?

2 Regină a unei țări care a dominat secolul XIX, Victoria reprezintă și azi un simbol pentru Marea Britanie, domnia ei confundându-se cu epoca ce îi poartă numele. Încoronarea reginei Victoria în 1837 (sus) și suverana împreună cu împăratul Franței, Napoleon III (jos)

3 „Grecia antică este cea mai frumoasă invenție a timpurilor moderne”, arată scriitorul francez Paul Valéry. Campaniile arheologilor de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru au readus în conștiința contemporanilor „miracolul grec” – cum îl denumea un alt francez vestit, Ernest Renan. Apogeul este atins în vremea lui Pericle (495-429 î.e.n.), perioadă din care datează și bustul acestui războinic, realizat din bronz, păstrat astăzi la Muzeul de arheologie din Reggio di Calabria

4 Privind această mască funerară a faraonului Tutankhamon, îți este mai ușor să înțelegi cuvintele pe care arheologul britanic Howard Carter a reușit să le articuleze, atunci când a pătruns în încăperea unde nu mai călcase picior de om de 3 200 de ani: „Da, lucruri uluitoare”

UN GÂND PE LUNĂ

*Fiecare dintre noi este moștenitorul istoriei și creatorul ei. Mă simt apăsător de întregul trecut și răspunzător pentru întregul viitor. Istoria este spațiul în care trăim și ne mișcăm. Istoria este de aceea obiectul cel mai interesant al cunoașterii și elementul fundamental al culturii. Este cult cu adevărat numai omul care știe de unde vine și încotro se îndreaptă. O parte a acestui adevăr a recunoscut-o Cicero, când a observat: „Rămâi de-a pururi copil, dacă nu știi ce s-a întâmplat înaintea nașterii tale”. Dar maxima ciceroniană ar trebui completată: **Mori cu adevărat numai dacă nu contribui la clădirea lumii viitoare.***

Tudor Vianu,
Cunoașterea de sine

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

SUMAR

noiembrie

1999

CU SLOVE-ADÂNCI DE RÂNI

4 Chip curat
de poezie tragică

Mihai Viteazul

N. IORGA

5 Geografia
unui vis sfânt

Itinerarele transilvane ale
Viteazului

C. REZACHEVICI

12 Craiul Mihai

Concurs

DIALOG ÎN STIL EUROPEAN

13 Puilul de aur
al Junimii politice

P.P. Carp

I. BULEI

DIPLOMAȚI AI DEȘERTĂCIUNII

18 Eliberat de
„fericire“...

Șeful misiunii diplomatice
a U.R.S.S. la București
fuge în Italia

H. RAGSDALE

22 ...cu înaltă
protecție

Carol II îi cere lui
Moruzov să îl ajute pe
diplomatul sovietic

N.D. STĂNESCU

24 România
de peste Ocean

Raportul unui diplomat
comunist, trimis de la
Washington

L.D. GRIGORESCU,
M. ȘTEFAN

29 Ideea – germană;
modelul – suedez;
ascuțișul – antislav

Proiectul unei uniuni
dinastice româno-ungare

C. BUCHET

EVENIMENT

32 Creșterea
și descreșterea
artei moldovenești
Expoziție

I. LĂCUSTĂ

33 Peregrinație
academica

Cum s-au născut univer-
sitățile europene

N. BALOTĂ

39 200 de ani de la
Revoluția napoleoniană

V. GRASSO

ARIA MEFIENTEI

45 Tătucul asmute
Moscova la ora
„halatelor albe“

E. SITEANU

48 Sfânta taină
a secretului de partid
T.A. POKIVAILOVA

50 Minoritățile –
„armă
a imperialismului“
*Ședința Biroului Politic
din 14 ianuarie 1953*
M. CHIRIȚOIU

**CRONICI
PARALELE LA
SECOLUL XX**

53 Veacul
contestărilor
E. VOINEA,
V. IONESCU

57 Zhongguo –
un cuvânt cu cântec
A.E. BUDURA

58 Spionul răspopit
Oleg Kalugin
C. POPIȘTEANU,
D. MATEI

63 Cercurile
concentrice ale fricii
*Mussolini și Hitler – doi
supraviețuitori cu sfârșit
asemănător*
F. DOLGHIN

66 Îndoielnica
moralitate a
puritanismului
*W. Gladstone, un
prim-ministru printre
prostituate*

69 Podul cu amintiri
A. FĂLCOIANU

72 La război
ca la război
*Luminata regină a
Suediei, Christina,
jefuiește Praga*
M. NICOLAU

76 Reverberații
A. SPIEGLER

IUBIRI CELEBRE

77 Lope de Vega
și Micaela de Luján

81 Eternitatea
și încă cinci zile
*Howard Carter – cum am
descoperit mormântul lui
Tutankhamon*

87 Minunile lumii
*Statuia lui Zeus din
Olimpia*

RUBRICI

68 Două secole în
câteva rânduri
S. ROMANO

89 Zig-zag prin
secolul XX

93 Fundațiile Inter-
naționale Constantin
Brâncuși

28; 47; 94; 95
Cărți sosite la redacție;
Rebus; Dialog

VIATA CA O REVARSARE DE FOC

Mihai e înainte de toate, un ostaș, în cel mai deplin și mai frumos înțeles al cuvântului. Nu un ostaș de pradă, cum erau atâția pe vremea lui, cum era rivalul și ucigașul lui de mai târziu. Basta; mâinile lui s-au pătat de sânge numai în luptă cinstită. Bani a luat mulți, dar era pentru plata lefilor, fără care nu se putea avea o armată gata oricând de luptă și împotriva oricui: lui nu și-a adunat o comoară, ca să i se închine. Crud n-a fost, nici când ar fi trebuit să fie, pentru a înăbuși cu sânge limbile de flacăra ale răscoalei; n-a tăiat capete decât acasă la dânsul, în Țara Românească, ale boierilor ce se ridicaseră împotriva persoanei sfinte a domnului lor; magnaților ardeleni nu li s-a atins un fir de păr din creștet. De răul altuia, fie și un dușman de moarte, nu s-a bucurat, și înaintea capului sângeros al lui Andrei Báthory el și-a întors fața compătimitor, spunând scurte cuvinte de plângere venite din inimă; în urma sicriului acestui „crai” învins, îl văzură mișcat, purtând creștinește făclia, în asprele lui mâini deprinse cu sabia.

Nerăbdător, pripit uneori, supus cu totul marilor visuri ce-i arătau calea către culmile izbânde, ascunzându-i prăpastia nenorocirii, viața lui, de când a început în adevăr să trăiască, e o revărsare de foc. Între cei care schimbau vorbe de zăbavă când nevoia se arunca asupra lor, el miră și înspăimântă pe cine are a face cu dânsul și asupra căruia trece suflarea sălbatecă a mâniei sale. Nu cruță pe nimeni în cuvintele nemăsurate ce i se desfac arzătoare de pe buzele înflăcărâte și sfarmă, mai bucuos, astfel, într-o furtună care-l liniștește, îl înseninează iarăși, rodul unor îndelungate stăruinți pe căile ceremonioase ale diplomației. Dar ce-i pasă lui în aceste clipe, când puterea ce zace într-însul se vadește prin fulgerarea muștrării și amenințării!

În această furie de care e cuprins înaintea înșelării, încetinelii, nepriceperii altora, e o netăgăduită sinceritate. Nu e un Napoleon I-ul, care joacă un rol de tragedie pentru a mișca pe

NICOLAE IORGA

cine nu-i cunoaște apucăturile. Dovadă că mânia aceasta nu-i strică nimănui mai mult. Și, când vede ce a făcut, ca un sincer ce este, căința-l cuprinde întreg, fără să se gândească, despre aceasta, la paguba lui. Îi pare rău că a fost aspru, că a înfruntat, și vrea să i se ierte din inimă.

Crede în dreptate, precum crede în Dumnezeu, care dă biruință oștilor, socotind ce le-a făcut să se coboare pe câmpul de luptă. Poate fi, în adevăr, ceva mai mișcător decât, în timpurile de aprigă nenorocire, fără țară, fără prieteni, fără familie – ucisă poate de dușmani, în urmă – călătoria lui la împăratul, ca la

un izvor de dreptate, ca la un răsplătitor după fapte, ca la un părinte și domn, căruia până la sfârșit i-a păstrat credința?

Viteza era cât se poate să fie cineva. Ceva mai ascuns, mai prevăzător, gata la minciuni să fi fost și la călcarea jurămintelor, stăpânirea lui s-ar fi prelungit. Dar amintirea i-ar fi rămas alta, și el n-ar fi, cum este, un chip de curată și desăvârșită poezie tragică.

Autorii de cărți simțite își iubesc eroii. Mihai e mai vrednic de această iubire decât foarte mulți alții: pentru însușirile rare de soldat, pentru nenorocirea sa grabnică, și, nu mai puțin, pentru rectitudinea sufletului său limpede.

Și, când el e din poporul meu răspândit și astăzi supt toate stăpânirile străine, apăsă de o nedreptate care pe unele locuri e mai veche de o mie de ani, când el a încunjurat pentru totdeauna cu strălucire numele nostru și l-a buciurnat în lumea largă din buciurnele lui de război, când printr-însul s-a săvârșit o dată – singura dată – uimitoarea minune a strângerii noastre laolaltă sub același steag de biruință pe care-l vedem iarăși fluturând asupra-ni în cele mai ne bune și mai sfinte visuri ale noastre, cum aș putea să nu închin prinosul smeritei mele iubiri Străbunului!

(Din *Introducerea la Istoria lui Mihai Viteazul*, ediția din anul 1902)

MIHAI VITEAZUL: CELE PATRU ITINERARE TRANSILVANE

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

Nu a ctreierat întreaga Europă și Orientul Apropiat sau Mijlociu, ca atâția pribegi români, domni, pretendenți sau simpli impostori, chiar dacă și el a ajuns în Europa Centrală și în inima Imperiului otoman. Sigur însă, Mihai Viteazul a fost domnul care a străbătut și mai ales a stăpânit cea mai mare întindere de pământ românesc din toate timpurile. Și astăzi, după moarte, e singurul voievod ale cărui rămășițe odihnesc în două provincii românești.

Transilvania a apărut mereu în drumurile sale, încă înaintea domniei, când nici nu se gândea că va reveni acolo în chip de crai și va înlocui proiectul unei Dacii ungurești a Báthoreștilor cu stăpânirea sa „valahă” asupra celor trei țări românești. Paradoxal, căci sub aspectul gândirii politice, stăpânirea Transilvaniei l-a preocupat, practic, în decursul anilor, mult mai puțin decât ideea înlăturării Movileștilor, inamicii săi din Moldova, care, de altfel, nu s-au lăsat până nu l-au îndepărtat din

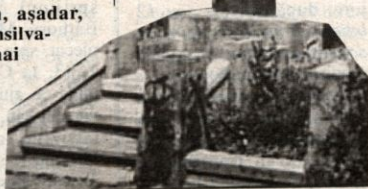
scaun. Mihai Viteazul s-a aruncat cu pasiune, în vârtejul Războiului de 13 ani (1593-1606), în nădejdea înlăturării stăpânirii otomane și a dobândirii unei glorii nepieritoare în slujba Creștinătății, cum a mărturisit de nenumărate ori. Interesele marilor puteri vecine spațiului românesc au creat un complex de împrejurări, la care Mihai a fost mereu nevoit să-și adapteze inițiativele și planurile. Astfel că acestea l-au purtat de la Târgoviște la Alba Iulia, la Iași și Suceava, dar și pe câmpia Turdei, unde itinerarul i-a fost curmat în mod brutal, cu o lovitură de halebardă. Viteazul domn a lăsat însă o urmă neștearsă în amintirea neamului.

Să urmărim, așadar, drumurile transilvane ale lui Mihai Viteazul, de la alte începuturi și cu alte îndreptări decât au făcut-o pre-

decesori sânguincioși ca Pavel Binder sau Gernot Nussbächer.

Troiță ridicată pe câmpia Turdei în amintirea morții marelui voievod

I. La curtea lui Sigismund Báthory

Mihai era vlăstar domnesc nelegitim (fiu al lui Pătrașcu cel Bun, cel otrăvit la 24 decembrie 1557), și încă unul care, după mamă (Teodora din Orașul de Floci, Ialomița), se trăgea din neamul Cantacuzinilor imperiali, ceea ce, dacă nu i-a sporit dreptul la domnie, i-a adus în schimb protecția și ajutorul unor rude influente în tot sud-estul Europei (unchiul său Iane Cantacuzino, al cărui loc ca mare ban l-a ținut în Țara Românească, vărul său Andronic, întemeietorul familiilor Cantacuzinilor munteni și moldoveni, care l-a ajutat la luarea domniei etc.). Căsătoria cu bogata jupănească, divorțată, Stanca, se pare din Izvorani (Muscel) sau dintr-un neam înrudit cu boierii Buzești, lângă ale cărei sate din județul Romanai și-a edificat un mare domeniu boieresc, i-a sporit considerabil puterea. Nu e de mirare că Alexandru cel Rău (1592-1593) s-a simțit amenințat de influențal locuitor de ban, care își trădase în vreun fel gândurile de domnie. Mihai a trebuit să jure, după obicei, „cu 12 boiari că nu iaste fecior de domni și au scăpat”, ne spune cronicarul Radu Popescu.

Conflictul a avut loc în mai 1593 și Mihai, cu viața încă în primejdie, a *pribegit* de la Craiova în Transilvania, urmărit de oamenii lui Ale-

xandru cel Rău, care s-a plâns la Poartă că fugarul a luat cu el câteva poveri de bani. Nu era singur, în acest prim itinerar transilvan, l-au însoțit Stroe Buzescu, Radu Florescu (fratele său după tată), „și alți mulți boieri”, „care au trecut, după multe făgăduieli, de partea lui”, cum și-a notat arhivarul și cronicarul din Alba Iulia Ștefan Szamosközy, care i-a și cunoscut, desigur, pe pribezi, cu această ocazie. Tot de la el știm că în cursul

Orașe transilvane (stampe de epocă)
străbătute de Mihai Viteazul, Brașov...

aceleiași luni, Mihai banul „a stat ascuns” la curtea lui Sigismund Báthory, vreme de „două săptămâni” în grija lui Baltazar Báthory. În 1599 Mihai Viteazul și-a amintit, de altfel, de „onoarea ospitalității de care au dat dovadă cândva, în condiții foarte grele, vrednicii transilvăneni”.

De la Alba Iulia, însoțit de boierii amintiți și având sprijinul lui Sigismund Báthory, Mihai Viteazul a plecat, spre sfârșitul lui mai 1593, la Constantinopol, unde cu ajutorul eficient al vărului său, Andronic Cantacuzino, al patriarhului Ieremia II și al principelui Transilvaniei, a obținut în-

vestitura în domnia Țării Românești la 2/12 septembrie același an. Dată care, conform obiceiului vremii, a devenit cea de început a domniei sale în Țara Românească. Și-a jurat atunci în gând, în fața sultanului, în marele divan împărătesc, cum a mărturisit mai târziu, că va ridica sabia împotriva turcilor. Cum bine știm, s-a ținut de cuvânt.

Multe s-au petrecut în următorii șase ani după prima sedere în Ardeal. Turcii, înfrânți în repetate rânduri, acceptaseră în august 1599 o vremelnică pace, în 1598 Mihai Viteazul solicitase suzeranitatea împăratului Rudolf II; Sigismund Báthory părăsise Ardealul, lăsând

în loc pe vărul său, cardinalul Andrei Báthory, episcop de Warmia (nu departe de Marea Baltică), cetățean și senator polon, aliat de nădejde al lui Ieremia Movilă și omul cancelarului și marelui hatman Jan Zamoyski. Campania lui Ieremia pentru înlocuirea lui Mihai cu fratele său Simion Movilă, amănată în iulie 1599, a fost în ultimul moment stopată, în octombrie, de regele Poloniei, pentru a nu supăra pe Rudolf II. Dar Andrei Báthory, instigat de Ieremia Movilă, n-a putut fi oprit și, la 25 septembrie/ 5 octombrie 1599, i-a cerut imperativ lui Mihai să părăsească Țara Românească, altfel el îl va ataca și-l va preda turcilor, pe care, în spiritul lui Zamoyski, și-i dorea aliați.

Drept răspuns, Mihai Viteazul, pregătit din vreme, a acționat. „*M-am sculat din țara mea* – a mărturisit el la 10/20 decembrie 1599 – *cu copiii mei, luându-mi și soția și tot ce aveam și cu oastea mea*”, pentru a „*ieși*” în Ardeal, „*ca nu cumva dușmanul să mă strivească aici*”, în Țara Românească, temere care îl frământa încă din iulie 1598. Imperialii, atacați de turci în Ungaria și în urma opoziției comandantului George Basta de la Cașovia, nu și-au trimis trupele, cum le ceruse Mihai. Ca atare acesta a pornit singur campania împotriva lui Andrei Báthory. Astfel a început cel de-al doilea și cel mai lung itinerar transilvan al lui Mihai Viteazul.

II. „Crai” al Ardealului

La 2/12 octombrie 1599 a pornit din Târgoviște, cu grosul trupelor, trecând pe lângă Ploiești, apoi a luat drumul Teleajenului, peste munți (4/14 octombrie), pe la Tabla Buții (5/15 ale lunii) și Vama Buzăului, unde a poposit pe Fâneța lui Beldi (6/16-8/18 octombrie), dincolo de hotar, de aici chemând pe secui să i se alăture. La 9/19 ale lunii Mihai ajungea la Prejmer, unde a doua zi a primit delegația magistratului (conducerii) Brașovului, în frunte cu fostul jude Cyrillus Greissing, Luca Hirscher și popa Mihai din Schei. La 11/21 octombrie, cruțând Brașovul, domnul a ajuns la Codela, unde a primit o nouă solie brașoveană. În ziua urmă-

toare s-a deplasat la Șercaia, iar la 13/23 ale lunii, trecând pe lângă Făgăraș, a poposit la Cârța, unde a rămas și a doua zi, primind pe secuii care au răspuns apelului său. La 15/25 octombrie Mihai Viteazul cu familia sa a sosit la Tâlmaciu, unde a rămas până la 17/27 ale lunii, concentrându-și trupele care veniseră pe diferite rute, în vederea înfruntării cu oastea principelui cardinal, care la sfârșitul intervalului a înaintat de lângă Sibiu spre Șelimbăr. Zadarnic a încercat

...Mediaș...

nunțul papal Germanico Malaspina să împace cele două părți. În tabăra de la Tâlmaciu, Mihai Viteazul, urcându-se în trăsură nunțului, i-a vorbit despre planurile lui J. Szamoyski și Ieremia Movilă de a-l înlătura din domnie. „*Dar el, aflând de acestea, le-a luat-o înainte și speră să ocupe Moldova*”, voind ca cele trei țări române, pe care inamicii săi urmăreau să le țină deoparte de coaliția antiotomană, „*să le înarmeze și să întoarcă forțele lor împotriva turcilor*”. Cât despre Andrei Báthory, de la care venea nunțul, acesta, relata Malaspina, numindu-l „câine”, „*nu înceta să-l provoace pe Mihai cu cuvintele că*

dacă nu e fiu de muiere stricată, să iasă la bătaie cu dânsul sau la o luptă în doi!”

Bătălia s-a dat la 18/28 octombrie 1599 lângă Șelimbăr, și cel înfrânt și apoi ucis la numai 28 de ani, după fuga de pe câmpul de luptă, a fost „*săracul popă*” (!), cum îl căina Mihai Viteazul, care i-a și înmormântat cu pompă rămășițele, la 14/24 noiembrie, în catedrala catolică din Alba Iulia. Căci de la Șelimbăr, Mihai, căruia pe drum i s-au alăturat țărani români ardeleni, s-a îndreptat spre reședința principilor de la Alba Iulia. Aici și-a făcut intrarea solemnă „*prin poarta György*”, patru zile mai târziu, la 22 octombrie/1 noiembrie 1599.

Din mulțime, arhivarul Ștefan Szamosközy l-a urmărit cu atenție și mărturia lui reînvie alaiul plin de culoare de acum 400 de ani. În frunte, după opt cai cu harnasamente scumpe, călărea pe un cal de rasă, „*alb-albastru*” Mihai Viteazul. Purta o mantie albă de mătase, cu fire de aur, tivită cu o bandă lăță brodată cu mai multe rânduri de șoimi, „*pasăre din emblema familiei*” (?). Haina era din același material, iar la cingătoare avea „*o sabie de aur ornată cu cincizeci de nestemate roșii*”. Căciula, mai bine zis „*cuca*”, îi era împodobită cu pene negre de „*cocor din Baleare*”! Încălțările din piele de marochin „*purpuru-galben*” erau prinse până la genunchi de șnururi de mătase galbenă, strălucind de mărgăritare. „*Pășea plin de demnitate și îmbrăcat prea*

împodobit...”, urmat de steagurile cu stema Báthory-
reștilor cucerite în luptă, de
boieri și de șiruri lungi de
oșteni călări înarmați.

La poarta amintită a cetății
a fost întâmpinat de un
episcop însoțit de grupuri de
preoți „îmbrăcați în negru”
(ortodocși?!), care a ținut o
cuvântare de salut, rugân-
du-se pentru noua sa domnie.
Apoi „în sunetul goarnelor,
al tobelor și al altor instru-
mente”, cortegiul a intrat în
cetate, îndreptându-se spre
palatul princiar, fosta re-
ședință a iezuiților. De
aici, trei zile mai
târziu, Mihai Vi-
teazul scria cu
mândrie împăra-
tului Rudolf II:
„Astfel la 1 no-
iembrie, în ziua
Tuturor Sfinților,
am luat în stăpă-
nire ca biruitor Alba
[Iulia], scaunul prin-
cipilor Transilvaniei”.

Itinerarul lui Mihai în-
registrează acum o lungă
ședere la Alba Iulia (22
octombrie/1 noiembrie
1599-11/21 februarie 1600).
A doua zi după intrarea în
cetate a convocat dieta Tran-
silvaniei. Însă cu două zile
înainte de deschiderea ofi-
cială a acesteia (10/20-18/28
noiembrie 1599), nobilii ar-
deleni întruniți aici „au ales
ca principe al Transilvaniei
pe Mihail voievod” (8/18
noiembrie 1599). Știrea ne-
așteptată, consemnată în
latinește de Szamosközy, a
scăpat atenției istoricilor
perioadei și trebuia măcar
acum cu adevărat relevată!
Ea arată în ce calitate, după
deschiderea dietei, a pus
Mihai „stările să jure [cre-
dință] întâi împăratului, pe

urmă lui însuși și apoi fiului
său” și nu în ultimul rând
justifică titlul de „crai” (în
acest caz principe, cum
fusesse apelat și Sigismund
Báthory, însă cu înțelesul
neoficial, original, de rege) al
Transilvaniei, cum l-au nu-
mit românii, chiar în acte
oficiale. Căci tocmai în răs-
timpul amintit, la 26 ianu-
arie/5 februarie 1600, domnul
Țării Românești, Nicolae
Pătrașcu, se intitula „fiul
marelui și preabunului Mihail

...Sibiu...

voievod, mare crai al între-
gului Ardeal”. N-a fost o
întâmplare, căci peste ani, și
într-un act al rivalului său,
Radu Mihnea, din 11/21
decembrie 1614, se amin-
tește că „răposatul Mihail
voievod s-a ridicat cu oastea
lui asupra ungurilor și i-a
învinș și a ocupat toată Țara
Ardealului și a stat domnia
lui crai în scaunul Belgra-
dului [Albei Iulii] și a întregii
Țări a Ardealului”. Iar Leto-
pisețul brancovicesc, bazat
pe o cronică oficială a lui
Mihai Viteazul, nu ezită să-l
numească, semnificativ, chiar
dacă reflecta o realitate ne-
oficială a vremii, „Regele
Mihai” (Regem Michaellem),
ca de altfel și Miron Costin,

care a cules în secolul XVII
știrea că „de pe acele vremi
are nume de-i dzic Mihai
crai”.

Dincolo însă de intermi-
nabilele tratative cu repre-
zentanții împăratului, pentru
forma oficială de stăpânire a
Transilvaniei, Mihai și-a
găsit timp să se ocupe și de
producția turnătoriei de tu-
nuri a lui Sigismund Báthory
și chiar să participe cu
doamna Stanca la carnavalul
(!) de iarnă de la Alba Iulia.

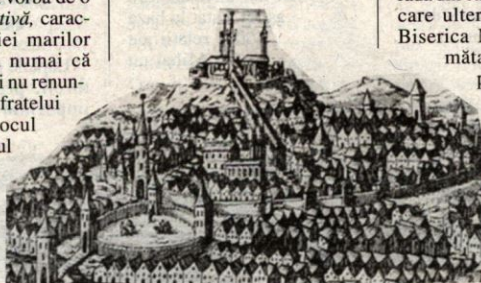
A părăsit Alba
Iulia doar la 11/21
februarie 1600,
pentru a se deplasa
cu o escortă de
peste 6 000 de că-
lăreți, prin Agnita
(14/24 februarie),
Făgăraș (18/28
februarie) și Șer-
caia (19/29 febra-
rie) la Brașov, care
vreme de peste două
săptămâni (20 februarie/
1 martie - 6/16 martie 1600)
a devenit reședința sa. De aici
a mers la Ghimbav pentru a
întâmpina solia turcească
care îi aducea steagul de
investitură pentru Transil-
vania (28 februarie/9 mar-
tie), și în cartierul românesc
Schei, din sudul Brașovului,
în a cărui biserică slujea
concetățeanul său, popa
Neagoslav din Orașul de
Floci. În sfârșit, a participat
la scurta dietă din 4/14-5/15
martie 1600, scopul principal
al venirii sale la Brașov. În
ultima zi a acesteia, Mihai a
primit un sol polon căruia i-a
expus dorința sa - ulterior
mult exagerată de acesta -
de a întemeia o dinastie
ereditară.

A doua zi s-a reîntors prin
Codlea (6/16 martie), Fă-
găraș (9/19 martie), Sibiu

(11/21-13/23 martie), la Alba Iulia, unde a ajuns la 15/25 martie. A rămas aici doar o lună, ocupat cu pregătirea militară a campaniei în Moldova. Căci de la intrarea în Transilvania nu a încetat nici un moment să se gândească la vechiul său plan de înlăturare a lui Ieremia Movilă. Doar la o săptămână de la instalarea la Alba Iulia, Mihai „a dat de veste că *voiește să pornească asupra Moldovei*”. Ca și în cazul Transilvaniei, era vorba de o *campanie preventivă*, caracteristică strategiei marilor comandanți. Nu numai că domnul Moldovei nu renunțase la numirea fratelui său Simion în locul lui Mihai Viteazul în Țara Românească, dar acum și Sigismund Báthory, refugiat la Suceava, în prima jumătate a anului 1600, pregătea, împreună cu Ieremia și J. Zamoyski, revenirea în Transilvania și alungarea de aici a lui Mihai. Acțiunea se impunea neîntârziat. „*Prevenind planurile lui Ieremia – își amintea Mihai la 13/23 mai 1600 – am pornit să-l lovesc în casa sa, decât să aștept să fiu atacat de el în propria țară*”.

Drept urmare, la 14/24 aprilie 1600 Mihai Viteazul a plecat de la Alba Iulia în campanie, lăsând în loc pe banul Mihalcea și pe Farcaș Korniș. Oștile sale s-au îndreptat spre Moldova din mai multe direcții, dar ef cu o parte a trupelor a urmat drumul pe la Miercurea Sibiului, Făgăraș (17/27-20/30 aprilie), Codlea (21 aprilie

/ 1 mai), Brașov (22 aprilie / 2 mai), Prejmer (23 aprilie / 3 mai), Brețcu (24 aprilie / 4 mai - 26 aprilie / 6 mai), s-a întors puțin la Târgu Secuiesc (27 aprilie / 7 mai- 28 aprilie / 8 mai), după care, pe urma oștenilor săi, la 29 aprilie / 9 mai 1600, a părăsits și el în Moldova pe la Oituz și pe Valea Trotușului. Astfel s-a încheiat cel de-al doilea și cel mai lung itinerar transilvan al lui Mihai Viteazul.

...Sighișoara...

III. Înfrângere și redresare

La 6/16 mai 1600, sub zidurile Sucevei, îndată după fuga lui Ieremia Movilă spre Hotin, Mihai Viteazul și-a proclamat biruința asupra inamicului care îl săpase neconținut din 1595: „*Mai mare dușman decât acesta n-am avut; Dumnezeu mi-a dat țara în mână*”. Luptele nu s-au încheiat, iar contraofensiva polonă a lui J. Zamoyski se profila la orizont, dar Mihai era stăpânul Moldovei. De la 27 mai / 6 iunie 1600 și până la plecarea sa în exil la Praga, la începutul lui noiembrie, el s-a intitulat constant în actele sale interne: „*domn al Țării*

Românești și al Ardealului și al Moldovei”. La mijlocul lui iunie 1600, în culmea gloriei, s-a înapoiat la Alba Iulia. Începea astfel cel de-al treilea și cel mai dificil itinerar al său în Transilvania.

A revenit pe același traseu, pe la Oituz și Târgu Secuiesc, la 16/26 iunie 1600 trecând prin Prejmer, iar între 17/27 și 21 iunie / 1 iulie, poposind la Brașov și în cartierul Schei, unde a dăruit bisericii Sf. Nicolae un valtrap de paradă din catifea roșie brodată, care ulterior a fost dus la Biserica Neagră, unde jumătate din el se mai păstra încă în 1940.

În sfârșit, a ajuns la Alba Iulia, unde a rămas două luni, între 23 iunie / 3 iulie și 23 august / 2 septembrie 1600.

A fost tocmai perioada coali-zării unor puternice forțe ostile: nobilimea ardeleană, în frunte cu Ștefan Csáky, care la 23 august / 2 septembrie 1600 a proclamat la Turda „*insurecția*” (răscoala nobiliară) împotriva lui Mihai, la care până la 30 august / 9 septembrie au fost atrase orașele săsești, de partea domnului rămânând doar românii și secuii. Balanța victoriei o putea înclina doar intervenția lui George Basta, comandantul militar al Ungariei Superioare, dar acesta a ales calea alianței cu nobilimea răsculată.

După 23 august / 2 septembrie 1600 Mihai Viteazul a pornit de la Alba Iulia spre Sebeș, unde tabăra lui s-a aflat la 4 / 14 septembrie. Ajutoarele care îi veneau din Țara Românească și din

Moldova au fost oprite un timp în Țara Bârsei între 2/12 și 10/20 septembrie, de brașovenii ostili. Trădat și de călărima maghiară, Mihai Viteazul a fost nevoit astfel să primească în condiții dezavantajoase lupta de la Mirăslău (8/18 septembrie 1600). Derutat de poziția lui Basta, a fost înfrânt, căci „creștin fiind și neînvățat a mă bate împotriva creștinilor, deși eram împins de nevoie, nu m-am luptat după cum eram deprins”. Ironia soartei a făcut că nici Mihai, nici adversarii săi nu au aflat că la 2/12

septembrie 1600 Rudolf II îi acordase domnului român guvernarea Transilvaniei „cât va trăi”, cu drept ereditar. Prea târziu...

Mihai Viteazul a trebuit să înceapă retragerea spre Țara Românească, care a durat trei săptămâni (8/18 septembrie - 29 septembrie/ 9 octombrie 1600): pe lângă Sibiu și el ostil (9/19 septembrie), Făgăraș (10/20-13/23 septembrie) și Codlea (13/23 septembrie), de unde cerea lui G. Basta și nobilimii încheierea păcii, ocolind Brașovul și așezându-și tabăra pentru zece zile lângă Sânpetru, înspre Hărman (15/25 septembrie - 25 septembrie/ 5 octombrie 1600). În acest răstimp, Mihai controla Țara Bârsei, cu excepția orașelor săsești, bucurându-se de sprijinul românilor bârseni și făgărașeni și al securilor.

În aceste condiții, la 21 septembrie / 1 octombrie 1600, unități din armata sa și români din cartierul Schei asaltează, fără izbândă, cetatea Brașovului. Două zile mai târziu, la 23 septembrie/ 3 octombrie 1600, urmare a unor tratative încordate, în tabăra sa de la Sânpetru, Mihai Viteazul depune jurământ de credință față de împărat și primește în scris pe cel al lui G. Basta și al nobilimii, ce se constituie într-un tratat, care astfel a stat la baza noilor relații ale lui Mihai cu

...Oradea...

adversarii săi, imperialii și nobilimea.

Încetarea ostilităților din această direcție i-a îngăduit domnului român să se concentreze în vederea înfruntării celuialt inamic, oastea polono-moldoveană condusă chiar de marele hatman J. Zamoyski, care ocupase Moldova, restaurând pe Ieremia, și bătea la porțile Țării Românești, urmărind să-l așeze aici pe Simion Movilă. La 26 septembrie/ 6 octombrie 1600 Mihai Viteazul a plecat pe la „Gura Teleajenului” (Teliu, lângă Prejmer, de unde pornea drumul care cobora la sud de Carpați pe Teleajen) spre Munții Buzăului, trecând

hotarul Țării Românești la 29 septembrie/ 9 octombrie 1600, pe același drum pe unde venise cu un an în urmă, pentru a înfrunta nu doar forțele lui Zamoyski, ci și pe turcii care, profitând de împrejurări, veneau dinspre Dunăre. Astfel s-a încheiat cel de-al treilea itinerar transilvan al lui Mihai Viteazul, dar drumul său avea să înscrie încă multe pagini de vitejie.

IV. Scurta revenire

Luptele grele cu polonii și turcii, pribegia la curtea imperială de la Praga, revenirea cu forțe noi pentru redobândirea stăpânirii pierdute și împăcarea, la Cașovia, cu G. Basta,

cerută de im-

periali, au marcat intervalul 29 septembrie/ 9 octombrie 1600- 27 iunie/ 7 iulie 1601, până la revenirea lui Mihai Viteazul în Transilvania, punctul de pornire pentru redobândirea stăpânirii Țărilor Române. Odată cu așezarea taberei sale fortificate la Moftinul Mic (27 iunie/ 7 iulie - 20/30 iulie 1601) începea cel de-al patrulea itinerar transilvan al lui Mihai.

După ce și-a concentrat aici toate trupele de care putea dispune, trimițând securilor și românilor din Făgăraș îndemnul la răscoală împotriva nobililor ardeleni trădători și a lui Sigismund Báthory, revenit în țară, el și-a unit trupele cu cele imperiale ale lui G. Basta,

venit de la Satu Mare. Alături de acesta, Mihai Viteazul a început înaintarea, la 20/30 iulie 1601, pe Valea Crasnei. Obiectivul: lupta cât mai grabnică cu Sigismund Báthory, înainte ca acestuia să i se alăture grosul ajutoarelor turco-tătare.

Ca atare, Mihai și Basta au mărșăluit pe Valea Crasnei spre Zalău (pe atunci Zălău) și Cluj, trecând la 22 iulie/ 1 august pe la Supurul de Jos și cel de Sus, iar a doua zi (23 iulie/ 2 august) pe lângă Sărmășag, unde, părăsind Valea Crasnei, s-au angajat pe cea a Zălăului, înaintând pe la Sălăjeni, Bocșa și Borla, spre a ajunge la 24 iulie/ 3 august 1601 lângă satul Guruslău.

Aici îi aștepta în ordine de bătaie oastea ungară, cu ajutoare moldovene, polone și turco-tătare, a lui Sigismund

Báthory, venit în grabă, pe la Vârșolt, din tabăra sa din strămtoroarea Crasnei (între Cehei și Șimleul Silvaniei), pentru a tăia celor doi aliați drumul spre Cluj.

Biruința lui Mihai Viteazul și G. Basta de lângă Guruslău (comuna Hereclean, jud. Sălaj), din 24 iulie/ 3 august 1601, a deschis calea pentru noua stăpânire a domnului român în Transilvania. Din păcate, aceasta nu a durat decât 16 zile (24 iulie/ 3 august-9/19 august 1601).

Despărțindu-se de G. Basta chiar la Guruslău, Mihai Viteazul a pornit spre Cluj la 25 iulie/ 4 august sau în dimineața următoare. Itinerarul său a trecut pe la Zalău (26 iulie/ 5 august), Poarta Meseșană, Ortelec și Moigrad, ajungând sigur

lângă Cluj la 1/11 august 1601. De aici, în noaptea de 5/15 august, s-a deplasat spre Turda. În dimineața următoare, de la Cluj l-a urmat, mereu bănuitor, G. Basta. În aceeași zi, 6/16 august, ambii poposiseră lângă Turda: Mihai Viteazul pe câmpia dintre Turda și Oprișani (Cristiș), la sud de râul Arieș, în ultima sa tabără (6/16-9/19 august 1601), iar G. Basta chiar pe malul Arieșului.

Din relatările lui Basta rezultă că el hotărâse asasinarea lui Mihai Viteazul încă din ziua de 6/16 august 1601. Căci, în vreme ce Mihai era socotit „stăpân” al Transilvaniei, îndreptân-

Iulia, respectiv cetatea Făgăraș, unde se afla ostatecă familia sa, în pericol de a fi trimisă în Moldova. În sfârșit, în dimineața de 8/18 august Mihai și-a anunțat ferm hotărârea de a porni el însuși spre Alba Iulia și Făgăraș cu cei 300-400 de lefegii pe care îi mai avea. Tot atunci Basta a decis să-l aresteze a doua zi, cu prilejul participării la Consiliul de Război, sub învinuirea de „trădare” față de împărat. Pentru cazul în care Mihai nu ar fi dat curs invitației, în seara de 8/18 august Basta a pus la punct și planul asasinării domnului român în tabăra acestuia, despre care însă Mihai ar fi aflat ceva, regretând lipsa oștenilor săi trimiși spre Alba Iulia și Făgăraș.

Duminică 9/19 august 1601, neputând fi atras în ta-

băra imperială și nici oprit din drum, Mihai a fost asasinat prin înșelăciune, în timp ce primea pe ofițerii trupei imperiale, trimise chipurile să-l însoțească. Vârful halebardei (pe atunci însemn de ofițer) înfipt în piept de valonul Iacob de Beauri i-a provocat moartea, aproape concomitent cu împușcarea mâinii stângi, întinsă spre sabia atârnată de stâlful cortului. Apoi un căpitan de pedestri germani i-a retezat capul eroului cu un cuțit-dagă. Astfel a fost curmat mișelește, o dată cu viața, ultimul itinerar transilvan al lui Mihai Viteazul și a început odiseea rămășițelor sale, încheiată abia în veacul XX. Faptele sale însă vor continua să însuflețească generațiile cât va dăinui neamul românesc. ■

...Cluj

du-se tocmai spre reședința princiară de la Alba Iulia, Basta trebuia să se limiteze la titlul oficial de „căpitan general al armatei Coroanei Maiestății [Sale] și al Transilvaniei”, cu atribuțiile unui comisar imperial, putând spera la numirea ca guvernator, pe care și-o dorea grozav, abia după îndepărtarea, în vreun fel, a lui Mihai Viteazul.

Domnul român declarase încă în tabăra de la Moftinul Mic că vrea să rămână în Transilvania ca principe sau guvernator, după înțelegerea din iulie 1600 cu trimisul împăratului, Bartolomeo Pezzen. La 7/17 august 1601 a trimis lefegii lui Gh. Raț și Vasile Mârza să ocupe reședința princiară de la Alba

CONCURS • CONCURS • CONCURS

Evocând faptele și personalitatea lui Mihai Viteazul, la 400 de ani de la intrarea sa în Alba Iulia, organizăm acest concurs cu întrebări formulate pe baza unui singur număr de revistă, cel de față.

● Se acordă un mare premiu în valoare de 1 000 000 lei, oferit din sponsorizările primite din partea Jaro International S.A., domnului Dan Voiculescu, președintele Asociației Oamenilor de Afaceri din România și domnului Mirică Dimitrescu, președinte Jaro Internațional S.A.

● Se acordă de asemenea, 10 mențiuni, constând în 10 abonamente pe un an de zile la Magazin istoric.

● Desemnarea câștigătorilor se va face prin tragere la sorți dintre concurenții care au răspuns exact la cele 5 întrebări.

● Termenul ultim de expediere a scrisorilor cu răspunsurile și talonul de participare este 20 decembrie 1999, data ștampilei poștale.

● Concurenții care trimit mai multe taloane participă cu tot atâtea intrări la tragerea la sorți.

● Dorindu-vă mult succes, iată cele 5 întrebări:

1. La 22 octombrie/1 noiembrie 1599, Mihai intra solemn în Alba Iulia, într-un alai strălucit, descris de un martor ocular.

Menționați numele acestuia.

2. Precizați șase orașe transilvănene străbătute de Mihai.

3. În câte provincii românești odihnesc rămășițele Viteazului?

4. Vlăstar domnesc, Mihai era, prin mama sa, și descendent al unei cunoscute familii imperiale.

Care?

a) Cantacuzino

b) Paleologu

c) Comnen

5. „Crede în dreptate, precum crede în Dumnezeu“, scria despre marele voievod Nicolae Iorga în 1902.

În ce lucrare?

P.P. CARP – UN ARISTOCRAT AL POLITICII ROMÂNEȘTI

P.P. Carp

Societatea
literară Junimea
(tablou de grup)

După repetate și îndelungi discuții, acum vreo doi ani colegul Ion Bulei a acceptat să scrie pentru Magazin istoric un „potret” P.P. Carp. După câteva săptămâni, m-a sunat și mi-a spus puțin încurcat că s-a apucat de lucru, dar că nu se mai poate opri. „Ar merita o monografie Carp al nostru, mi-a zis, dar... Acum trebuie să plec și nu știu cum voi continua...”

La sfârșitul acestei veri, ne-a vizitat din nou la redacție. Sigur că i-am amintit de Carp. A zâmbit și mi-a spus că, până la urmă, a reușit să redacteze vreo 70 de pagini care vor prefăta un volum de Discursuri parlamentare ale lui P.P. Carp, ce va apărea în Editura „Grai și suflet – cultura națională” sub îngrijirea lui Marcel Duță. Ne-a lăsat și textul, cu îngăduința de a-l utiliza cum vom crede de cuviință. Am ales câteva pagini semnificative, pentru a le oferi cititorilor o lectură pasionantă. Titlul și subtitlurile ne aparțin.

M. ȘTEFAN

ION BULEI

Greu de refăcut viața unuia din oamenii politici români care, alături de cei doi Brătieni, Ion și Ionel, a dominat o jumătate de secol de viață politică modernă română. Greu pentru că Petre P. Carp nu lasă memorii, cum o face prietenul său Titu Maiorescu. Nu lasă nici măcar scrisori. Nu numai scrisorile sale, dar nici pe cele primite, pe care avea obiceiul să... le ardă. Așa că pe Carp îl cunoaștem doar în manifestările publice, consemnate de acte oficiale sau de alte persoane publice. Îl știm din discursurile parlamentare și din cele electorale, câte ni s-au păstrat, din actele de guvern, din

corespondența păstrată de alții (de pildă de D.A. Sturza sau T. Maiorescu), indirect din amintirile prietenilor sau din ecoul faptelor și ziselor sale la unii și la alții.

Boierul

Carp cel de acasă, al ceasurilor de familie, al gândurilor cu sine însuși ne rămâne o curiozitate nesatisfăcută. Despre Carp, cel din viața privată, știm că se căsătorește, în 1873, cu domnișoara Cantacuzino, fiica lui Ion Cantacuzino. Știm că familia Carp locuia la Iași, în

casa părintească a lui Carp. În 1874 au un copil, pe Elsa. Doi ani mai târziu pe Ion. Vin apoi Grigore, Petre, Nicu.

Cum ocupațiile politice ale lui Carp se înmulțesc și politica îl absoarbe tot mai mult, în 1880 se mută cu întreaga familie la București. În 1890 își construiește propria lui casă în strada Dorobanți, unde va locui până la moarte. Vara familia pleca la Țibănești, la moșie.

Carp nu obișnuia să se ducă în Apus, cum o făceau atâția și atâția boieri ai vremii. El se ducea la moșie. Nu avea încredere în arendași. Prefera să-și administreze singur moșia. Și bine făcea. Înțelegerea lui pentru problemele agriculturii din această experiență venea. Pentru el relația proprietarului cu țăranul era esențială. Era mai importantă decât relația de proprietate. Ceea ce îi lipsea țăranului, va crede el tot timpul și, desigur, nu neinteresat, nu era pământul, ci educația muncii, mentalitatea „lucrătoare”. Carp a respins totdeauna concepția burgheză a proprietății. Făcea distincție între un proprietar „autentic” și unul întâmplător. Onoarea proprietății autentice nu era transferabilă. Era o relație vie, care refuza abstractul, anonimul.

P.P. Carp e neam de boier. „Nu de boier mare, ci de boier vechi”, cum observa C. Gane. E din mijlocul Moldovei, din Țibănești, cu un lung șir de înaintași mărturisii de documente, înșiruți cum se înșiruie dealurile din valea Socovățului, de lângă Țibănești, spre Prut sau spre Siret. Tatăl său era mare stolnic. Iar mama sa era fata lui Iorgu Radu, boier bogat din Dealul Mare, de lângă Bârlad.

Se naște la Iași, la 28 iunie 1837, în casa părintească de la oraș. Copilăria și-o petrece iarna la Iași și vara la Țibănești, urmând translația sat-oraș, oraș-sat pe care cei mai mulți boieri ai vremii o practicau. La 13 ani, tatăl său îl trimite la Berlin (și el făcuse școală la Viena). Cu rădvanul încărcat, tatăl și fiul pleacă prin Suceava, Cernăuți, Lemberg, Cracovia, Breslau. De aici „începea Europa”. Părăsește rădvanul și pleacă mai departe cu trenul

Titu
Maiorescu

(P.P. Carp va rămâne toată viața marcat de această călătorie). Pentru studiile fiului său, tatăl alege Französische Gymnasium, unde se preda în franceză și germană. Era școala coloniei francezilor din Berlin, protestanți stabiliți aici după expulzarea lor din Franța prin Edictul de la Nantes. Alegerea a fost foarte bună, școala aceasta cultivând gândirea liberă neîngrădită nici de rigiditatea spiritului prusac, nici de canoanele catolice (cu pastorul

colonic de canoele din Berlin, Souchon, învățaseră M. Kogălniceanu și fiii lui M. Sturdza, Dumitru și Grigore). P.P. Carp avea astfel precedenți moldoveni. Tatăl lui Carp are și buna idee de a-l da în gazdă pe fiul său în sânul familiei Hardy (O.L. Hardy era directorul școlii), unde se va simți foarte bine; între multe altele aici va învăța și să cânte la pian. Și va cânta foarte bine. De atâtea ori în zbulumata-i carieră, Carp, revenit acasă, se va liniști și întrema nervos în jocul clapelor pianului, joc intermediar între lumea dinafară și clocotul interior. O.L. Hardy îl acceptase în sânul familiei sale pe copilul venit tocmai din Moldova din cauza inteligenței sale neobișnuite, de care și-a dat seama de la prima discuție. Carp va fi din întâia până în ultima clasă „primus omnium”. Multe din cărțile bibliotecii sale în acești ani de școală le-a primit ca premiu de învățătură. În 1858 termină Französische Gymnasium, lăudat de toți profesorii. Dincolo de numeroase și utile cunoștințe, școala aceasta i-a dat lui Carp o foarte bună cunoaștere a limbilor germană și franceză, pe care le vorbea cu precizii gramaticale și intimă nuanță.

În toamna anului 1858 se înscrie la Facultatea de Drept și Științe Politice a Universității din Bonn, orașul scăldat de apele Rinului, pe atunci cu deosebire pitoresc și romantic și, în plus, cu o mentalitate aproape „galică”, într-un pronunțat contrast cu spiritul teutonic al Berlinului. Orașul acesta și anii studenției îl vor marca profund pe P.P. Carp. Trei ani va studia la Bonn. Pe lângă drept și științe politice,

Vasile
Pogor

va urma și cursuri de filosofie, istorie, artă, literatură, sociologie. Cultura lui foarte serioasă, cu care va impresiona totdeauna (avea și o foarte bună memorie), acum și-o va forma în datele sale esențiale. Studia meticulos și disciplinat. Carp nu iubea entuziasmul facil și nici dezordinea. Lumea germană și școala germană i-au cultivat și întreținut aceste calități.

Prietenii

Se întoarce în țară la 25 de ani. Prima lui grijă e să-și găsească prieteni potriviți. Alegerea prietenilor o face după principiul călăuzitor al vieții sale, „excelsior“, cum îi plăcea să spună. Adică valoarea înaltă, refuzul mediocrității. Întâmplarea, o întâmplare voită, a făcut să-i răsară în cale, chiar de la întoarcerea sa în țară, doi oameni de valoare: Titu Maiorescu și Vasile Pogor, primul foarte cult și foarte inteligent, al doilea foarte bogat, plin de imaginație și cu simțul umorului. Curând lor li s-au adăugat Theodor Rosetti, cumnatul lui Cuza, om de mare generozitate și de bun simț, și Iacob Negruzzi, care-l cunoscuse pe Carp dintr-una din venirile sale în vacanță. Toți cinci făcuseră studii în Occident. Formau, cum zice Gane, „o comunitate intelectuală“. Nu se știe cine a avut ideea asocierii lor. Poate n-a avut-o nici unul și ea s-a născut în lungile seri ieșene, întreținute cu un vin bun sau un pahar de coniac, pe care Carp nu le-a disprețuit nici mai târziu la Jokey-clubul bucureștean.

Cu sprijinul prietenilor săi și, firește, cu atuurile pregătirii sale și ale clasei din care făcea parte, Carp își începe viața în mediul de acasă. Toate drumurile păreau a i se deschide. La Junimea ține conferințe, traduce *Macbeth*. De altfel, lectura traducerii lui *Macbeth*, la 10/22 februarie, înseamnă chiar botezul Junimii.

Carp reprezintă junimismul în politică (cum Maiorescu îl reprezintă în cultură). Grupul tinerilor de la Iași, constituit la 10/22 februarie 1864, ia numele de Junimea, la propunerea lui Th. Rosetti. Toți membrii

Theodor Rosetti

erau atunci tineri. T. Maiorescu avea 24 de ani, V. Pogor – 31, P.P. Carp – 25, Th. Rosetti – 27, I. Negruzzi – 22...

La sfârșitul lui 1865 erau 29 de membri: pe lângă profesori, erau juriști, militari. Se constituie în cenacul în octombrie 1865, după ce o lună mai înainte își dăduseră un program. La 1 martie 1867, Cenaclul „Junimea“ tipărește o revistă, devenită repede esențială în literatura română: *Convorbiri literare*.

Manifestările Junimii aduc spiritual critic în societatea românească. Esențial pentru români, mai cu seamă în acea perioadă de trecere. În cultură, prin Junimea, românii încep să fie europeni. Încep să așeze dialogul dintre ei pe baze constructive. Un dialog cu stil, cu mult umor, destins, de salon. Junimiștii sunt de la început un grup de presiune, solidar, organizat, bazat pe o strategie pe termen lung. Un grup eficient. O demonstrație limpede de ceea ce pot face niște intelectuali, care nu disperă în fața formelor goale, care nu părăsesc România pentru cariere în altă parte, care dau un exemplu personal, de inteligență, probitate și, de fapt, de superioritate. Junimiștii impun în cultura română gândirea de grup și totodată de creație individuală. Carp e de la început un membru activ al Junimii.

Tentațiile politicii...

Chemarea adevărată a lui Carp n-a fost să fie scrisul. A fost să fie politica. Era, de fapt, chemarea generației de la 1848 și va fi și a celei care a urmat-o. Într-o țară în care totul era de făcut. Prietenul său, Th. Rosetti, cumnatul lui Cuza, îi înlesnește numirea la Consiliul de Stat. Nu era decât un auditor fără plată, dar era la primul său post. Și era aproape de putere. Dacă i-a servit la ceva această funcție bucureșteană, apoi i-a servit la cunoașterea multora din oamenii politici cu care, în curând, va colabora sau se va confrunta. Se implică în complotul „Coalitiei monstruoase“. Și, firește, Carp profită de noua conjunctură politică. Începe să

Iacob Negruzzi

Cu totul altă fire la coborâtorul răzeșului vasluian din secolul al XVII-lea, Carp Lungul, și acesta cu toate legăturile pe care le avusese cu iuncării germani de pe la 1860, epocă de început bismarckian și de pregătire a marii ofensive naționale, aristocrația în frunte, cu acei tineri, deci, de la cari avea scrisori purtând adresa „Bojar von Carp“, rătăcite printre documentele familiei care fuseseră puse la dispoziția mea.

Pentru a vedea aceste documente, din care el, care purta o coroană princiară pe trăsura de la țară și afirma că a găsit un înaintaș feudal litvan în genealogiile lui Okolski, credea că vor ieși îndepărtate și înalte legături străine, Carp m-a invitat la dânsul, la Tîbănești – și fiecare din amănuntele acestei călătorii mi-au rămas întipărite în minte.

Nu călătorisem niciodată în vagoane cu paturi, și el a fost acela care mi-a plătit drumul, răspunzând la protestările mele că și el va primi să fac cu dânsul tot așa când îl voi pofti la... moșia mea...

N. Iorga, Orizonturile mele, O viață de om așa cum a fost

fie luat în seamă. Imediat după izbânda coaliției, la 11 februarie 1866, i se încredințează funcția de secretar al Locotenenței Domnești (mai târziu el a spus prietenilor că nu a fost un secretar oarecare, ci un fel de secretar „intim“).

Revista *Dezbatările*, de la București, îi solicită articole de susținere a plebiscitului pentru principele străin și convocarea Constituantei. Mai mult, guvernul provizoriu al lui Ion Ghica îl trimite la Paris să cerceteze discret intențiile lui Napoleon al III-lea privind România. Aici era deja Ion Bălăceanu, prin care o cunoaște și el pe doamna Cornu (*Magazin istoric*, nr. 9-11/1998), prietena din tinerețe a suveranului francez. În toamna lui 1867 își pune candidatura la Colegiul I Vaslui și e ales deputat. Carol I se bucura că Parlamentul avea între membrii săi pe acest „tânăr moldovean care și-a făcut studiile în Germania, om înțelept și de un caracter serios“.

În 1866, Carp îi cere primului ministru Lascăr Catargiu să-l trimită la Paris, la Agenția noastră, pe care România voia s-o considere diplomatică. Franța, puțin mai târziu, după 1873, și Austro-Ungaria și Italia, se văd obligate, din cauza opoziției Turciei, să considere agențiile noastre doar reprezentanțe personale ale principelui Carol. Până după 1879, adică după recunoașterea independenței României.

La Paris, Carp e numit prim-secretar al Agenției și lucrează alături de Ion Bălăceanu (care-i era șef) și câteva luni singur. De la Paris va trece, patru ani mai târziu, la Viena. De aici la Roma și din nou la Viena, între 1881-1884, de data aceasta ca ministru. Cât este doar agent, suportă cu greu starea de inferioritate la care îl supune statutul țării sale. Și, alături de alți agenți români, reacționează. La Paris, unde, inițial,

Agencia era doar a principelui Carol pe lângă Curtea franceză, pe clădirea unde avea sediul e scris Agenția Diplomatică a României, cu steagul țării, așa cum aveau toate celelalte agenții diplomatice, legal recunoscute. Reprezentantul Turciei intervine și trimișii români trebuie să se supună (nu renunță însă la numele de România, folosit într-o convenție postală cu Austria, și ca atare, considerat acceptat în convențiile internaționale de către români).

Următorul post în diplomație este chiar acela de ministru de Externe! Explicația o găsim în frământarea politică și rapida schimbare de guverne din primii ani de domnie ai lui Carol I. Așa ajunge Carp ministru la nici 32 de ani, în guvernul lui Manolache Costache Epureanu, guvern poreclit „Cloșca cu puii de aur“. Numirea lui Carp în guvern, și încă la Externe, nu părea o surpriză pentru cei care cunoșteau activitatea lui între 1866-1870. Era omul care „venea“. Ceea ce face Carp în guvernul lui Epureanu nu e ceva care să atragă atenția. Ministrul de Externe „păzește neutralitatea țării“, cum declara el. O neutralitate care nu era, de altfel, amenințată de nimeni.

...și-ale diplomației

După incertitudinile politice din 1870 și începutul anului 1871, P.P. Carp simte că totuși, în țară, vremea lui încă nu venise. Cere să plece din nou în diplomație. Și este numit în fruntea Legației de la Viena (martie 1871-martie 1872) și apoi a celei de la Roma (aprilie-noiembrie 1873). La 18 ianuarie 1872, dar nu ca agent diplomatic al României, ci ca trimis al regelui Carol, e primit de împăratul Franz Iosif și

prezentat împărătesei la un bal al Curții. Faptul „poate crea un precedent diplomatic fericit, care să mărească distanța noastră de Înalta Poartă“ – scrie el lui G. Costa-Foru la București. Totul se datorează importanței tot mai crescute pe care România începe să o aibă. În martie 1872 îi primește pe principele Carol I la Viena (voiăja sub numele de „Principele de Vrancea“).

La Viena fiind, P.P. Carp se însoară. La 31 martie 1873 îi scrie lui P. Mavrogheni, titularul de la Externe: „Am onoarea de a vă ruga să încuviințați căsătoria mea cu d-șoara Cantacuzene, fiica d-lui Iancu Cantacuzene. Rugându-vă de a primi mai dinainte mulțumirile mele...“ În aceeași zi, P. Mavrogheni îi dă încuviințarea. P.P. Carp își ia concediu.

Se mai întoarce la Viena la 1 mai 1873, de fapt pentru a pleca la Roma.

Revenit în țară, își reia locul în Cameră. Devine chiar ministru (30 ianuarie 1876) la Culte și Instrucțiune Publică, luând locul prietenului său T. Maiorescu.

În aprilie 1877 Carp reintră în Parlament (mai încercase și în 1876, la Colegiul I de Cahul). Și o face împreună cu Lascăr Catargiu, Gh. Gr. Cantacuzino și Vasile Boerescu. De la tribuna Senatului e împotriva Convenției cu Rusia (guvernul ceruse ratificarea convenției în Parlament). „De ce să cerem Rusiei să înlocuiască ea singură garanția ce ne-o dădeau până azi șapte Puteri?... Cine ne garantează în contra Rusiei?... Și Carp atacă vehement părăsirea celor șapte garanții asigurate României de Tratatul de Pace de la Paris, din 1856, și înlocuirea lor practic cu un protectorat și care nu era al oricui, ci al Rusiei.

Evenimentele vor arăta în curând ce multă dreptate avea. Numai că România era pusă într-o situație fără ieșire. Dacă nu ar

fi acceptat trecerea trupelor rusești, ele tot ar fi trecut. Că Rusia s-a comportat ca și când n-ar fi semnat convenția, aceasta este altceva. Încercarea însă trebuia făcută (fusesse și sfatul lui Bismarck). Când, în 1878, s-a văzut că România avea dreptate să se teamă de Rusia, P.P.Carp, împreună cu D. Ghica, V. Boerescu, M.C. Epureanu, P. Vioreanu ș.a., propune la Senat o moțiune de neîncredere în guvernul Brătianu, care nu mai avea „destulă autoritate morală pentru a apăra interesele țării“. La 13 februarie el ține unul din foarte bunele sale discursuri, cu care prilej dezvoltă teza pericolului rusesc.

Va relua tema și la 28 septembrie 1879: „Să nu ni se vorbească în aceste momente de ortodoxie, căci dacă am permite ca ortodoxia să iasă din biserică și să intre pe tărâmul politic, cred, cu dl. Maiorescu, că am cădea în brațele Rusiei. Și ce sunt acele brațe noi o știm așa de bine, încât ne întrebăm când sunt ele mai periculoase, atunci când ne strâng cu ură sau atunci când ne strâng cu drag?“ Cu alte cuvinte, cu Rusia apropiere niciodată.

Carp nu accepta poziția plângătoare a multora din colegii săi parlamentari și oameni politici. După el, *românul prea se văita mereu de una sau de alta, în loc să înfrunte*

lucrurile cu mai multă bărbăție. Replica sa la adresa acelor care se plâneau de prevederile Congresului de la Berlin, invocând demnitatea țării, era una fără echivoc. „Nu chestiunea demnității trebuie să ne preocupe și eu nu înțeleg rezistența decât atunci când cererile Europei ar fi atât de teribile, încât nu am avea altă alternativă decât de a alege între o moarte demnă sau o moarte ticăloasă. Ei bine, această alternativă nu există“.

(Va urma)

În 1938 fenomenul disidenței din „lagărul sovietic“ nu-și născuse încă monștrii sacri, un Saharov, Soljenițin, Bukovski sau Zinoviev. În acel an, anul Anschlussului, de teama epurărilor de la Moscova, un „homo sovieticus“ fugea de bolșevism. Plin de admirație pentru geniul lui Mussolini, trecea dintr-o dictatură în alta.

Locuința din care a dispărut diplomatul sovietic (în foto din dreapta, în spatele lui Ostrovski); cu un x este marcat etajul la care era situat apartamentul

CAZUL BUTENKO

HUGH RAGSDALE, University of Alabama, S.U.A.

Relațiile dintre România și Uniunea Sovietică prezentau o importanță deosebită la începutul anului 1938, pe când Hitler se pregătea să anexeze Austria și să distrugă Cehoslovacia. Sovieticii încheiaseră un tratat de alianță cu cehii, dar cele două țări nu dispuneau de frontieră comună. Ținând cont de ostilitatea tradițională a Poloniei față de Moscova, România oferea singura cale de acces terestră pe care armata roșie ar fi putut-o folosi pentru a acorda asistență Cehoslovaciei.

În vara anului 1936, miniștrii de Externe ai României și U.R.S.S., Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov, fuseseră pe punctul de a încheia un tratat de asistență mutuală, dar problema Basarabiei împiedicase semnarea lui. Litvinov era avocatul politicii de

securitate colectivă, iar România Mare – realizată la sfârșitul primului război mondial – avea toate motivele să sprijine un asemenea proiect, ceea ce a și făcut.

În acest context, în februarie 1938, a izbucnit un incident diplomatic între Moscova și București: cazul Butenko. Confruntarea documentelor aflate în arhiva Ministerului de Externe al României cu hârtiile ministrului de Externe al României de atunci, Nicolae Petrescu-Comnen, aflate la Hoover Institution, Stanford University (California), ne-a permis să urmărim evoluția întregii afaceri și să îi pătrundem mai bine sensurile. Aflăm din aceste surse că incidentul a fost reflectat în presă din mai multe țări, iar publicitatea care i s-a acordat a agravat și mai mult lucrurile.

Totul a început la 6 februarie 1938. Șeful Legației sovietice la București, Feodor Butenko, a dispărut în chip misterios, fără să lase vreo urmă. Era o situație îngrijorătoare și stânjenitoare pentru țara gazdă. Pentru sovietici, era și mai rău. Serviciul de securitate sovietic, GUGB – precursorul KGB –, supraveghea cu și mai multă atenție pe cetățenii aflați peste hotare.

Legația sovietică a informat Ministerul de Externe român că Butenko fusese adus acasă de șoferul misiunii diplomatice, la sfârșitul zilei de muncă. Seara nu a mai răspuns la telefon, iar a doua zi nu s-a prezentat la serviciu. Colegii l-au căutat acasă. În mod firesc, Legația cerea o anchetă pentru a stabili cauzele dispariției lui Butenko. Mai puțin firească era nota diplomatică oficială a Moscovei care transmitea „cel mai categoric protest față de faptul tragic [al dispariției lui Butenko – H.R.], necunoscut în analele relațiilor internaționale“, atribuind, fără vreun motiv aparent, „întreaga responsabilitate“ guvernului României.

De fapt, guvernul român, ignorând complet care era situația lui Butenko, trimisese un raport la Moscova. În el erau expuse suspi-

ciunile legate de petele prezente pe scara care ducea la apartamentul lui Butenko și care îi determinaseră pe colegii lui să creadă că s-ar fi putut ca diplomatul sovietic să fi fost victima unei crime. Poliția și procuratura au stabilit însă că petele respective nu erau de sânge. „Convingerea noastră fermă este că suntem în prezența unei dispariții. De la punctele de frontieră nu ni s-a semnalat nici o trecere sub numele de Butenko“.

Intervine presa

Inițial, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Străine sovietic a primit știrea cu un calm surprinzător. Ministrul României la Moscova, Ion Popescu-Pășcani, s-a întâlnit cu adjunctul comisarului pentru Afaceri Străine, V.P. Potemkin, care i-a mulțumit pentru informațiile transmise, rugându-l să le păstreze în secret. „Deduc din această rugămintă că și domnul Potemkin se teme ca Butenko să nu fi procedat cumva ca alți diplomați sovietici, care fiind în primejdie la tot ceasul de a fi rechemati preferă exilul «fericirii» din patrie“.

Atunci când zările românești au aflat despre afacere, s-au amuzat copios pe seama ei. Au oferit cititorilor o varietate de explicații

ipotetice. Au sugerat că Butenko a fost răpit de către GUGB, că era implicat într-o poveste de dragoste cu soția unui coleg de legăție, că fugise în străinătate din propria voință sau că, în fond, era „un rus parșiv bolșevic“. Legația sovietică s-a simțit ofensată și a cerut Ministerului de Externe român să aducă presa minci-noasă sub control.

Era clar că sugestia lui Potemkin ca afacerea să fie ținută sub tăcere nu mai putea fi aplicată. Curând, presa sovietică a răspuns celei române, pe un ton istoric. Într-un articol intitulat *Aventurierii români care depășesc orice măsură*, apărut la 11 februarie 1938, „cercurile conducătoare din România“ erau considerate responsabile pentru dispariția lui Butenko. Vina era atribuită direct guvernului Goga-Cuza, descris doar ca o prelungire a partidului nazist și a lui Goebbels. Se amintea că „lăncierii“ – membrii partidului de guvernământ – ceruseră adesea „lichidarea oame-nilor de stat sovietici“.

Tonul notelor diplomatice sovietice a început să se potrivească cu acuzele din presă, în vreme ce guvernul român, întotdeauna sensibil la puterea și influența vecinului de la Răsărit și în special la posibila sa contribuție la politica de securitate colectivă, s-a străduit să re-

stabilească o atmosferă de cordialitate și încredere. Guvernul român era îngrijorat în mod firesc de deteriorarea relațiilor cu marele său vecin, atât de imprezibil. Evenimentele erau încă în desfășurare, când la jumătatea lunii februarie Ministerul de Externe român se afla în posesia unor dovezi clare că dispariția diplomatului sovietic, nu era legată de vreo faptă criminală și guvernul român nu avea vreo responsabilitate pentru aceasta. Cu nespusă ușurare, ministerul s-a adresat în consecință părții sovietice. A anunțat primirea unei scrisori din partea lui Butenko, în care explica faptul că a părăsit Legația sovietică și România din propria lui voință. Ținând cont de această evidență, guvernul român s-a plâns că acuzațiile sovietice vizând complicitatea românilor erau neîntemeiate și și-a exprimat dorința restabilirii bunelor relații de dinaintea izbucnirii nefericitei afaceri.

De fapt, Butenko trimisese o notă scrisă de mână, într-o franceză elaborată, explicând că el părăsise România „pentru a căuta adăpost într-o țară europeană și pentru a scăpa de bolșevism“. A adăugat că expediasse o

scrisoare similară Legației sovietice din București (chiar dacă aceasta nu a fost dată vreodată la iveală).

Kukolev se albește la față

Peste câteva zile, ministrul de Externe a primit o notă mai mare, ce conținea o explicație mai amplă din partea lui Butenko. De data aceasta, era scrisă în rusește. De multă vreme era dezamăgit de regimul bolșevic, în mod special de teroarea pe care o promova, prin epurări, în rândul populației sovietice. Având ocazia să călătorească în mai multe țări europene și văzând cu ochii lui libertatea și prosperitatea care domneau acolo, se hotărâse să scape din coșmarul sovietic cu prima ocazie. Decizia lui de a acționa fusese grăbită în mare măsură de înăsprirea regimului de supraveghere la care îl supunea GUGB la București. În plus, se plânga că în ciuda cererilor repetate, soției și copilului său nu li se permisese să i se alăture la București. Erau ținuți la Leningrad, ca o garanție a bunei lui purtări.

Situația i se agravase cu o săptămână înaintea plecării. La 4 februarie, un agent GUGB, Tormanov, a sosit de la Viena și, împreună cu alți doi colegi care lucrau la Legația din București, l-au invitat pe Butenko la o călătorie cu mașina până la Sinaia. Ei au insistat să meargă fără șoferul legației. „Pentru mine a devenit clar că mă aștepta aceeași soartă ca și pe alți diplomați sovietici, cu singura deosebire că ei fuseseră executați la Moscova, iar în cazul meu se încerca să fiu lichidat în împrejurimile Bucureștiului“. O asemenea evoluție, desigur, a grăbit planul de evadare al lui Butenko.

Disponând de întreaga documentație, Comnen l-a chemat pe noul însărcinat cu afaceri al Legației sovietice,

Edmond Ciuntu,
primul trimis
extraordinar și
ministru
plenipoten-
țiar al
României la
Moscova

Kukolev. I-a prezentat documentele și i-a cerut să le comunice la Moscova. În același timp, Comnen l-a informat că România nu avea intenția să exploateze situația pentru a stânjeni în vreun fel Moscova. Altfel spus, va păstra discreție asupra dezvăluirilor lui Butenko pentru a restabili armonia cu vecinul de la Răsărit. „Atunci când diplomatul rus a aflat care era știrea pe care eu doream să o comunice șefului său, a devenit alb ca o foaie de hârtie și m-a implorat să încredințez misiunea ministrului nostru de la Moscova“. Comnen, înțelegând motivul unei asemenea cereri, a consimțit și a spus că el consideră incidentul închis.

Sovieticii nu aveau altă soluție

Se înșela. Confidențialitatea avea să fie curând spartă. Comnen nu luase în calcul planurile lui Butenko și ale gazdelor sale italiene. La 17 februarie, un ziar italian, *Gazetta del Popolo*, a dezvăluit întreaga afacere sub forma unei povești senzaționale. Articolul împreună cu fotografiile acopereau aproape întreaga primă pagină. „Butenko în siguranță la Roma. Dezvăluie ororile regimului stalinist. Cum a reușit fostul diplomat sovietic să îi păcălească pe agenții GUGB și să ajungă la Roma după o evadare spectaculoasă. Interviuul nostru cu Feodor Butenko“.

Butenko deplângea exploatarea țăranilor în colhozuri, mizeria în

care trăiau muncitorii, caracterul irațional al epurărilor și în mod special executarea celor mai buni șefi ai armatei. Poveștea că atât el, cât și fostul șef al Legației din București, M.S. Ostrovski, fu-

saseră suspectați de simpatii troțkiste. Atunci când agenții GUGB l-au invitat în călătorie la Sinaia, a știut că trebuia să reacționeze imediat. A căutat protecția „unei alte țări“, care i-a oferit adăpost la București vreme de cinci zile. La 10 februarie, cu un pașaport eliberat de „o altă țară“ sub un nume fals, s-a urcat în Orient Express, cu destinația Milano, iar de acolo a călătorit la Roma. A afirmat răspicat că soția și fiica sa nu știau despre intenția lui, dar, desigur, era conștient că GUGB le rezerva o atenție specială.

El considera că recente aventuri militare ale lui Stalin în Spania și China aveau drept scop să pregătească armata roșie pentru a sprijini revoluția bolșevică peste tot în lume. Stalin considera că un nou război mondial ar fi ușurat triumful comunismului. Cu cât se înrăutățește situația internă a Uniunii Sovietice, cu atât mai mult își îndreaptă guvernul sovietic speranțele către revoluția mondială. Butenko credea că țara nu era în stare să poarte un război, care s-ar fi întors împotriva regimului stalinist. Mai ales epurările conducătorilor militari lăsașeră armata dezorganizată și demoralizată. În final, Butenko nu a ezitat să își

Maksim Litvinov
era profund nemulțumit
de maniera în care
se desfășura ancheta
autorităților
române

exprime admirația față de gazdele sale și în mod special pentru „geniul lui Musolini”.

Interviul lui Butenko a pus Moscova într-o situație extrem de stânjenitoare. Un mare impact a avut afirmația lui că armata roșie se afla într-o stare de plâns, care pune sub semnul întrebării credibilitatea sovieticilor ca parteneri ai unei alianțe și în general influența sovieticilor în Europa.

Reacția Moscovei la dezvăluirile lui Butenko a fost mai curând emoțională decât logică. Litvinov i-a spus lui Popescu-Pășcani că fie acel Butenko de la Roma era un impostor, fie fusese răpit și era obligat să facă respectivele declarații, niște minciuni nerușinate despre Uniunea Sovietică. Popescu-Pășcani a răspuns că era greu de crezut că toată lumea, în România și în Italia, mințea în această chestiune. El a subliniat faptul că nu ar fi servit interesele României ca să se angajeze sau să coopereze la răpirea unui diplomat sovietic. Litvinov a încheiat discuția cu un singur cuvânt: fasciști.

Popescu-Pășcani a adăugat că el era sigur că sovieticii blufau, că înțelegeau perfect de bine ridicolul situației în care îi aruncase actul lui Butenko, dar că nu

Cu aprobarea

În numerele 1-6/1991, Magazin istoric a publicat ample extrase din memoriile lui N.D. STĂNESCU, funcționar superior în cadrul Serviciului Secret de Informații (S.S.I.) și șef al acestei instituții (1945-1950). Într-o altă pagină nepublicată atunci se află și acest mic paragraf, a cărui importanță istorico-documentară cititorii o vor sesiza cu ușurință.

Dispariția consilierului sovietic de la București, Butenko, a făcut valvă, iar presa noastră la început și-a dat liber fanteziei, creând fel de fel de ipoteze, care mai de care mai fantasmagorice, făcându-se de către unii o paralelă între acest caz și dispariția la Paris a unui consilier economic al legației [sovietice] de acolo, Sergiu Navașin, găsit după aceea mort într-un boschet din Bois de Boulogne, de la marginea vestică a Parisului.

La scurt timp după dispariția lui Butenko, aflându-mă la Secția C.I., în biroul șefului secției, am văzut un dosar purtând numele dispărutului diplomat sovietic.

L-am deschis și am dat de fotocopia unei petiții în rusă, intitulată „Majestate” și semnată de Butenko.

Nu a fost greu să reconstitui că Butenko era fugit, nu dispărut, și că regele ordonase executarea operației de către Serviciul Secret.

Ulterior am aflat că, în ziua dispariției, Butenko luase caiala la Moruzov acasă, în str. Sofia, de unde, împreună

aveau altă soluție decât cea pe care o adoptaseră.

Dilema

În acest punct, atenția cancelariilor diplomatice europene a fost orientată către Anschluss, anexarea Austriei de către Hitler (11-13 martie 1938). Abia spre sfârșitul lunii a revenit la acest subiect Litvinov, într-un document atent redactat.

El s-a plâns că investițiile întreprinse de partea română în afacerea Butenko

nu au avansat explicații credibile. Există, în mod evident, un aspect criminal al întregii afaceri, pe care românii nu erau în stare sau nu doreau să îl pună în evidență. Anchetatorii români supuseseră scrisorile lui Butenko unei expertize grafologice și stabiliseră că ele îi aparțineau. Litvinov nu accepta acest lucru, desfășurând o argumentație laborioasă. El susținea că Butenko nu ar fi putut trimite scrisorile de la Budapesta la București

regelui

cu acesta și cu secretarul Enescu și șoferul Pavili, ultimii doi neștiind, cel puțin la început, despre cine este vorba, au plecat cu automobilul la Pitești, unde în gară îi aștepta Niky Ștefănescu.

Aici Butenko și Ștefănescu s-au suit în trenul internațional care pleca spre frontieră, până unde Ștefănescu l-a condus pe diplomatul sovietic care fugea.

După câțva timp, în Italia, unde poposise, Butenko a semnat o carte apărută conținând o critică aspră a regimului sovietic.

Mi s-a relatat de curând că într-una din emisiunile unuia din posturile occidentale de radio (Europa Liberă, Radio-America sau Londra), s-ar fi vorbit despre „bătrânul spion sovietic Butenko” și că din această emisiune ar fi reieșit că așa-zisa lui fugă de acum peste un sfert de secol ar fi fost în realitate regizată de organele sovietice de specialitate.

Este posibil că dacă organizarea fugii diplomatului sovietic va fi aparținut de la început și până la sfârșit Serviciului S, acesta să fi verificat în prealabil pe Butenko și să fi redus posibilitățile ca autoritățile române să fi fost păcălite, așa după cum poate au fost atunci când S.S. nu a făcut decât să execute, și probabil fără zăbavă, o dispoziție a Palatului, fără a avea răgazul să stabilească dacă era sau nu antrenat într-o combinație de cacialma.

pentru că trenul nu trecea prin Ungaria. Dar nu era un argument relevant. Butenko povestise în interviul din *Gazeta del Popolo* că, pentru a împiedica GUGB să îi ia urma, aranjase ca scrisorile să fie puse la poșta din Budapesta.

În mod evident, Moscova nu era dispusă să se ajungă la o reconciliere. Popescu-Pășcani a raportat că de la izbucnirea afacerii, a observat că personalul Legației române din Moscova era supus unei supra-

vegheți tot mai stricte, persoane care doreau să pătrundă în legăție fuseseră reținute și interogate, multe temându-se să se mai întoarcă.

Ulterior, în cursul primăverii, Popescu-Pășcani a întreprins o analiză mai amplă a relațiilor româno-sovietice. El a atribuit răceala survenită faptului că „politica externă era influențată – în opinia lui – de o clică formată din reprezentanții poliției”, din „eminențele cenușii” ale

guvernului și din câțiva membri influenți al Biroului politic ostili orientării din acel moment a guvernului român. Acea clică folosise pretextul afacerii Butenko „să ne dea o probă de rea voință”.

De fapt, în acel moment cazul Butenko nu mai exista. Dar el este elocvent pentru a ilustra rolul epurărilor asupra politicii externe sovietice, ca și disponibilitatea Moscovei de a sacrifica o politică constructivă suspiciunilor lui Stalin. Și aceasta chiar și în cazul unei țări care avea bune intenții, în ciuda problemei Basarabiei. Și după încheierea afacerii, Moscova a continuat să se plângă de vizitele oamenilor politici români la Varșovia, și, în general, de faptul că România evolua dinspre tabăra securității colective spre cea a agresorilor fasciști. Chiar dacă această din urmă acuză corespundea în bună măsură realității, faptul se datora lipsei de solidaritate a democrațiilor occidentale în sprijinul securității colective, mâinii libere pe care acestea i-au dat-o lui Hitler în Europa de Est și, așa cum se va dovedi, intențiilor agresive ale Uniunii Sovietice, care, în iunie 1940, a anexat cu forța Basarabia. României îi rămăsese doar soluția răului mai mic. ■

Washington: Capitolul,
sediul Congresului S.U.A.

UN DIPLOMAT ROMÂN ÎN AMERICA DESPRE ROMÂNII DIN AMERICA

LIVIU D. GRIGORESCU, MARIAN ȘTEFAN

• Enescu nu se preocupă decât de concerte • Soția lui – o femeie plină de țineli și de orgoliu • La Washington ca soț al soției sale • Fără Marcela, Ralea nu mai e bun de nimic • La post: doi nepoți ai lui Groza

Care dintre personalitățile române aflătoare în S.U.A. s-au impus atenției lui Al. Lăzăreanu, autorul raportului din care am publicat primele extrase în numărul trecut al revistei?

Primul dintre românii stabiliți în această țară menționat în raport a fost scriitorul *Peter Neagoe*, care – scria Lăzăreanu – „este fără îndoială democrat și prieten al nostru. Se consideră prieten personal al lui Groza. Ca scriitor nu are în America poziția pe care i-o credeam venind din țară. E cunoscut și apreciat într-un cerc destul de restrâns. Are totuși un talent real și se întreține din scris. Soția lui, Ana Neagoe, este pictoriță suprarrealistă și pregătește deschiderea unei expoziții...” Lăzăreanu e de părere că o vizită a scriitorului în România „ar fi binevenită, atât ca propagandă în țară, cât și prin influența pe care ar putea-o avea asupra dezvoltării lui în viitor ca romancier. Am discutat cu el și a fost entuziasmat la gândul scrierii unui ciclu de romane cu subiecte din viața poporului român în ultimii 15 ani: Grivița, Doftana, războiul, 23 august etc. Ar trebui însă condus peste tot, să i se dea material, explicații etc.”

Despre *Stella Roman* ne spune că „este o mare cântăreață a operei din New York. Este o prietenă de-a noastră. Dorește, mi se pare, să-și

aducă fiul în America și cred că ar fi bine să i se dea drumul”.

Lisette Vera, o altă româncă stabilită în S.U.A., „a turnat într-o comedie de mare succes cu frații Marx... Este măritată cu un fabricant bogat”. Și ea dorește să-și aducă în America pe sora ei, Bella Demian. „Prin relațiile ei la Hollywood ne poate fi de folos și cred, ca și în cazul Stellei Roman, că ar fi bine s-o servim”.

Vechi legături cu Intelligence Service

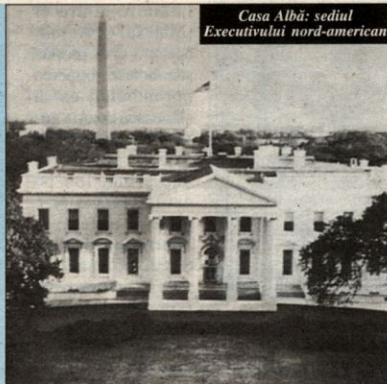
Iată ce scria Al. Lăzăreanu despre *George Enescu*: „A obținut succese colosale în Canada, la Cleveland și în Brooklyn și un mic eșec la Chicago. El nu se preocupă decât de concertele lui, dar e gata să semneze orice acțiune în folosul țării. Însă toate acțiunile lui sunt conduse, din păcate, de d-na Enescu, o femeie plină de țineli și de orgoliu [Magazin istoric, nr. 10-12/1998]. Nu se poate niciodată prevedea ce va face «domnița». La Cleveland, de pildă, a avut o atitudine minunată. Când Neamțu-Martin [român american, editorul publicației anticomuniste *Solia*] a intrat în pauză în loja noastră și a început să-i șoptească ceva la ureche, d-na Enescu s-a ridicat în picioare și cu voce tare i-a strigat,

Nu vom tăgădui deloc meritul unor diplomați de carieră, însă valoarea este nu a „carierii“, ci întâmplător a omului. Nu pot să uit câte un diplomat de al nostru care n-avea habar de viața noastră intelectuală și care nu știa să spună nimic despre noi, deschizând ochi de bufniță când din țară se ivea vreo personalitate.

G. Călinescu,

Gâlceava înțeleptului cu lumea

de s-a auzit aproape în tot teatrul, plin de români: «Domnule Neamțu, guvernul acesta este singurul guvern pe care-l poate avea acum țara românească și cine e dușmanul guvernului e dușmanul țării». Eu personal sunt în termeni foarte buni și cu Enescu și cu soția lui, căreia i-am făcut mereu mici atenții. Din păcate, între ea și Ralea [ministru român la Washington] există o veche animozitate, de când Ralea a vorbit țăranilor să împartă tocmă moșia Teșcanii, neștiind că este proprietatea familiei Enescu. Un ultim incident s-a petrecut între ea și d-na Ralea, în ajunul plecării mele. La 30 ianuarie [1947] trebuia să aibă loc la legatie o recepție în onoarea lui Enescu, la care să fie invitați membrii guvernului american și ai corpului diplomatic. «Domnița» a insistat ca ultima ei protejată, Pia Igy, să asiste la recepție. Cum asta ar fi însemnat o compromitere, d-na Ralea a căutat s-o convingă să renunțe la cântecele Piei Igy, despre a cărei voce d-na Enescu însăși își dăduse cu câteva săptămâni înainte o apreciere nefavorabilă. Rezultatul a fost un schimb destul de violent de cuvinte și recepția n-a mai avut loc. La plecare, d-na Enescu m-a însărcinat să mă interesez de soarta altor doi protejați de-ai ei: pictorul Siegfried și Mircea Cancicov. Soții Enescu se simt foarte bine în Statele Unite și am impresia că ar dori să rămână acolo cât mai multă vreme, poate chiar definitiv. Totuși cred că asta se datorește mai mult marilor succese pe care le-a obținut Enescu și deindată ce angajamentul său se va fi terminat și va fi chemat să cânte în altă parte, va pleca».

Casa Albă: sediul Executivului nord-american

În S.U.A., autorul raportului l-a întâlnit și pe profesorul D. Gusti. Acesta „și-a păstrat părerile politice până după rezultatul alegerilor [din noiembrie 1946]. După aceea s-a pronunțat: e democrat conștient și se va întoarce în țară... A încercat să pună bazele unui Institut Internațional de Sociologie, împreună cu un profesor, îmi pare că-l cheamă Fowler, care, în urma unei vizite a lui Ralea, am aflat că este funcționar al Departamentului de Stat. Sovieticii nu au vrut să intre într-un asemenea institut și Gusti a venit la mine să mă roage să intervin pe lângă ei. I-am răspuns, firește, că nu am nici o calitate ca să mă amestec în această chestiune”.

Această parte a raportului său se încheie cu un amplu pasaj consacrat industriașului Nicolae Malaxa. Acesta „se bucură de încrederea lui Ralea, care mi-a spus că e conștient că lucrează pentru interesele noastre. În convorbirea pe care am avut-o cu Malaxa în ajunul plecării, mi-a spus că munca lui a fost la început foarte dificilă, deoarece «cineva» (Aușnit) a lansat zvonul că este agent al bolșevicilor și astfel toate porțile i-au fost închise. Crede că e pe cale acum să izbutească. A reușit să-și creeze relații importante și în câteva zile (probabil înaintea sosirii mele în țară) va izbuti să obțină prima tranșă a porumbului [promis ca ajutor de guvernul american]. Ca să ajungă la acest rezultat a folosit mijloacele de corupție obișnuite. Bani i-a dat ei”.

Raportul se ocupă și de acel „cineva”. Max Aușnit „este, din spusele lui Ralea, un dușman ascuns. Malaxa i-a povestit lui Ralea că în prima

Mihai Ralea

întâlnire dintre el (Malaxa) și Aușnit, acesta i-ar fi propus să saboteze obținerea porumbului, ca să slăbească poziția guvernului. Mai târziu, atras de perspectiva unui comision pe care Malaxa i-o puna în față, a contribuit și el la tratative. Când s-a anunțat revenirea din țară a lui Ralea, Aușnit i-ar fi spus lui

Malaxa: «Acum vine și comunistul ăsta, să ne încurce toate scoteliile». A încercat să-l demoralizeze pe Ralea, spunându-i că are informații (de la un ofițer al Departamentului de Stat) că Ralea ar fi suspectat de sovietici. Pare să fie în permanentă legătură cu Departamentul de Stat. De altminteri, vechile lui legături cu Intelligence Service sunt cunoscute...»

Riscul de-a schimba frazele

În sfârșit, Al. Lăzăreanu se ocupă de alți doi români ajunși în S.U.A.: *Richard Franasovici* și *Dimitrie Dimăncescu* (fost funcționar al misiunii diplomatice a României la Londra). Despre ei se spune în raport că „au sosit în Statele Unite, imediat după plecarea în țară a lui Ralea, pentru a prezenta un memoriu la conferința celor 4 care discutau tratatul [de pace] cu România... Aușnit căuta să-l ajute pe Franasovici să obțină postul de ministru la

Washington în locul lui Ralea... Într-o discuție pe care a avut-o cu mine, Franasovici mi-a spus că el socotește că noi suntem în străinătate reprezentanții întregii țări, deci și ai opoziției, că trebuie să ne străduim să obținem o înțelegere cu opoziția atât în țară cât și în străinătate și că el,

înainte de plecarea lui din țară, a făcut vizite în acest scop frunțașilor opoziției...»

Există câteva pagini emoționante consacrate românilor americani. „Numărul aproximativ este de 140 000, dintre care: 40 000 la New York, majoritatea negustori și liber profesioniști; 50 000 la Detroit, majoritatea ardeleni, muncitori în fabricile de automobile; 20 000 la Cleveland, tot vreo 20 000 la Chicago și cam 10 000 în California, de profesii diferite: negustori, meseriași, muncitori, fermieri. Intelectuali și slujbași de stat sunt puțini și aceasta explică faptul pentru care colonia română nu poate fi folosită de legăție pentru intervenții directe la guvern, așa cum este cazul cu ungurii și mai ales cu slovacii din Statele Unite. Mai există și în Canada câteva mii de familii de fermieri, care sunt în destul de frecventă legătură cu românii din Statele Unite“.

Dar cum apare legăția noastră din Washington în descrierea lui Al. Lăzăreanu. Ministrul era *Mihai Ralea*, căruia autorul raportului nu-i pune la îndoială, nici o clipă, buna credință. Îi reproșează doar „rămășița ciocoiască în criteriul de selecție a colaboratorilor săi. Astfel, a adus la legăție o serie de oameni pentru simplul motiv că-i sunt prieteni sau oameni devotați. Nu mă refer la Marcela Simionescu, care îi este de fapt soție de mai bine de 16 ani și de care realmente are nevoie (când a lipsit Marcela Simionescu, Ralea nu mai era în stare de nimic. Ea e singura în stare să-i potolească accesul de ipohondrie și să-l pună la muncă). Însă a adus, de pildă, pe *Vlad Mărdărescu*, *Jon Stănescu* și *Sașa Stoianovici*, numai pentru că au fost prieteni sau nepoți“.

Pamfil Ripoșanu, primul consilier șef, în lipsa ministrului, însărcinat cu afaceri, este aspru criticat: „Părerile lui politice sunt reacționare și antisovietice. Am fost odată cu el (eu în calitate de interpret) la subsecretarul de Stat Clayton în chestia porumbului. Între altele, Clayton l-a întrebat: «Nu veți hrăni cu porumbul nostru armatele rusești?». Ripoșanu a răspuns: «Rușii trebuiau, conform armistițiului, să plece după încheierea păcii. Acum însă au loc la Moscova tratative ca să se reducă numărul trupelor și costul de întreținere și sperăm că vom izbuti». Eu am luat asupra mea riscul să schimb în traducere frazele, însă cred că am făcut o greșală. Clayton era însoțit de cineva, probabil un specialist în chestiunile românești, care probabil știa românește. În orice caz, după

Max Aușnit

aceea, Riposanu nu m-a mai luat pe mine ca interpret..."

Jacob Rosenthal, numit consilier financiar al legației, nu face nimic. „În schimb, se pare că a fost foarte activ în ce privește intrigile, împreună cu Franasovici și mai ales cu Davila. Rosenthal este un vechi prieten al lui Davila, care-i fusese pe vremuri șef. Înainte de sosirea noastră în America făcea chiar colecte pentru acțiunea întreprinsă de Davila.

Din sursă absolut sigură, am informația că unul din membrii legației noastre care stă la New York primește la el acasă agenți ai serviciului secret american și oameni din «rezistență». Or, singurul nostru om din legație de la New York este Rosenthal."

Tovii - oameni de încredere

Cuvinte bune și mai puțin bune despre „tov. Mircea Meteș, primul secretar de legație. A devenit membru de partid cu câteva zile înaintea plecării. E foarte muncitor și cinstit (cel puțin în privința banilor legației pe care i-a mânăuit). A intrat într-un serios conflict cu Riposanu, cu care era vechi prieten, în timpul absenței lui Ralea. A vrut atunci să-și dea demisia și noi l-am oprit s-o facă. Are scăderi serioase datorită unei stări de continuă nervozitate și susceptibilitate. În urma conflictului cu Ralea, a avut o stare de deprimare care l-a dus aproape de sinucidere. Am stat de vorbă serios cu el și am izbutit să-l remonteze și să-l pun din nou la treabă".

Iată și un amănunt semnificativ: „Soția lui, Olivia Meteș, e nepoata lui Groza. Datorită ei, Meteș a ajuns să fie trimis la Washington și ea nu uită să i-o amintească în orice împrejurare".

Un secretar clasa a III-a, Radu Stoichiță, „e un tânăr puțin cam zăpăcit și nu tocmai serios. Se apucă de toate, primește să facă bucuros orice, dar cu greu duce vreun lucru la bun sfârșit. E foarte naiv... Soția lui, de care e grozav de îndrăgostit, e o fată de general, draguță, puțin cam bolnavă. Stoichiță a fost numit în post în calitate de prieten al familiei Groza. Susține că e comunist".

„Remus Lula, atașat comercial, inginer, foarte serios, foarte muncitor" era și el „nepot al lui Groza și frate al Oliviei Meteș".

„Marcela Simionescu, numită în protocol atașată culturală, a lucrat în timpul absenței lui Ralea la cifru, împreună cu Meteș, iar de aci înainte urmează să lucreze în consulat la New

York. E inteligentă, spirituală, dar puțin acrită de viața pe care o duce. Ar dori să-și legalizeze situația de soție a lui Ralea, dar își dă seama că, în condițiile actuale, lucrul nu e posibil. Totuși, pe de o parte, sosirea d-nei Ralea, iar pe de alta scena de gelozie pe care i-a făcut-o Ralea, au

scos-o din minți și, ca o eroină de roman senzațional, a fugit în Mexic. Ralea, în lipsa ei, era absolut neom. Au urmat lungi convorbiri telefonice între Marcela Simionescu și familia Stănescu care, în sfârșit, au convins-o să se întoarcă. Lucrurile acum s-au împăcat și, în ajunul plecării mele, furtuna era complet potolită. O ultimă manevră a mai fost încercată de Riposanu sau de alt dușman al lui Ralea. La hotelul din New York unde stă cred și acum, Marcela Simionescu a fost asaltată de fotografi (în realitate, era unul singur care-și schimba mereu numele) și care cereau să o fotografieze pentru diverse agenții fotografice de presă. Eram și eu atunci la New York și n-am lăsat-o să se fotografieze și i-am explicat că e vorba probabil de un șantaj de presă sau de o încercare de compromitere. (Un ziar publică fotografia lui Ralea împreună cu a Marcellei sau fac chiar un fotomontaj și provoacă un scandal de presă). Ralea m-a rugat să nu povestesc asta tov. Ana ca să nu fie Marcela rechemată. Cred, într-adevăr, că ar fi o greșeală rechemarea în situația de azi a Marcellei, pentru că Ralea fără ea n-ar mai fi bun de nimic. Ea singură e în stare, după cum am mai spus, să-i calmeze crizele de ipohondrie și să-l pună la muncă. În orice caz, întâmplarea le-a servit de învățătură și amândoi sunt acum foarte prudenți".

Este amintit apoi un grup de personaje mai speciale, în felul lor: „«Tovarășa» Violeta Zubcov (zice că e membră de

Dimitrie Gusti

Richard Franasovici

partid), dactilografă. E fiica unui rus alb care trăiește acum la Paris. Sterică mi-a povestit că a auzit-o în repetate rânduri vorbind de rău guvernul și regimul din România. Chiar dacă n-a făcut-o, în orice caz, prin atitudinea ei compromite partidul și mai ales pe tov. Pătrășcanu, al cărui nume îl folosește în orice împrejurare. «Îi spun eu lui Coca. Lasă că-i scriu eu lui Coca», sunt cuvintele pe care le folosește ori de câte ori cineva o supără sau o jignește. Mai are cusurul că îi plac băieții, mai ales cei în uniformă... Ar voi să nu se mai întoarcă în țară...»

„Costică Negoită, șoferul lui Ripoșanu și fost șofer al lui Mihai Antonescu, e un reacionar feroce, pereche potrivită a șefului său.

Luca, curier în legăție, fost agent. Nu știu dacă i s-a dat vreo misiune specială, în orice caz o face prost. A fost prins scotocind în coșurile de hârtii, a fost prins de câteva ori notând numerele mașinilor care se opresc în fața legației. În schimb, refuză munca lui, mormăie de câte ori e trimis la vreun drum și întârzie regulat cu expedierea poștei...

Tovarășul Sterică, șoferul lui Ralea, a fost șofer al tovarășei Ana, e un om devotat în care se poate avea completă încredere. Are cusurul că poate fi provocat foarte lesne. A trebuit de multe ori să-l critic pentru faptul de a fi făcut propagandă în afara legației. Ar fi bine ca tov. Ana să-i scrie câteva cuvinte în acest sens. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **Alexandru I. Gonta** – **STUDII DE ISTORIE MEDIEVALĂ** (texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria-Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei; cuvânt introductiv de Ioan Caproșu).

Editura Dosoitei, Iași, 1998, 404 pp.: culegere din opera, în mare parte inedită a regretatului istoric (1918-1977).

• **Alexandru Popescu** – **DIE BEZIEHUNGER RUMÄNIENS UND ÖSTERREICHS** (ediție de Dan și Ștefan Stoica; traducere de Petrea Lindenbauer; prefață de Dan Stoica).

Editura Institutul European, Iași, 1999, 304 pp.: studiu asupra relațiilor istorice, diplomatice și culturale româno-austriece.

• **Alexandru Suceveanu** – **FĂNTĂNELLE**.

Editura Academiei Române, București, 1998, 242 pp.: 24 planșe, 30 000 lei: contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană.

• **Dr. Nicolae Grosu** – **TRATAT DE SOCIOLOGIE. ABORDAREA TEORETICĂ**.

Editura Expert, București, 234 pp.: cercetare originală, care „relevă caracterul sistematic al corespondenței dintre generalul

sociologic și particularul fiecărui domeniu al cunoașterii și, respectiv, condiția de sistem a societății” (acad. Constantin Bălăceanu Stolnici).

• **BUCUREȘTI. MATERIALE DE ISTORIE ȘI MUZEOGRAFIE**.

Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, 382 pp.: al treisprezecelea volum al culegerii, editat de Oliver Vesluc – redactor responsabil, Corina Iosip, Teodora-Speranța Diaconescu, cuprinde secțiunile: studii și articole, patrimoniu bucureștean, muzeografie, numismatică, medalistică, heraldică, restaurare carte, grafică, ceramică, textile, în memoriam, recenzii, cronică.

• **Constantin Isărescu** – **518 ZILE ȘI NOPTI ÎN LINIA ÎNTÂI** (ediție îngrijită de Ioan Barbu).

Editura „Antim Ivireanul”, Râmnicu Vâlcea, 1999, 156 pp.: jurnal de front, din care revista noastră a publicat în avangardă, fragmente, în nr. 1-6/1999.

• **Elena Văcărescu** – **FE-MEI CELEBRE** (traducere de Ileana Scipione).

Editura Viitorul Românesc, București, 1999, 160 pp.: șase portrete – Elena din Troia,

Aspasia, Scherezada, Regina din Saba, Ariadna, Semiramida.

• **Constantin P. Avram** – **AVRAM IANCU. MĂREȚIA DEMNITĂȚII**.

Editura Gutenberg, Arad, 1999, 224 pp.: viața și faptele eroului din Apuseni, într-o caldă evocare.

• **Alexandru Roz** – **RĂZBOIUL NEATĂRNĂRII DIN 1877-1878. ACTE ȘI DOCUMENTE ARĂDENE**.

Editura Universității „Vasile Goldiș”, Arad, 1998, 364 pp.: 346 mărturii de epocă.

• **Aureliu Goci** – **RĂZBUNAREA LUI MOROMETE**.

Casa Editorială Curierul Dunării, București, 1999, 190 pp.: eseu subintitulat „Marin Preda și fericirea de a fi contrazis de istorie”.

• **Iulian Vesper** – **MEMORII** (ediție îngrijită și prefațată de Pavel Tușu).

Editura Saeculum I.O., București, 1999, 192 pp.: însemnări din anii 1908-1981 ale unui scriitor bucovinean.

• **Ioan Cosmescu** – **UNIREA ȘI INDEPENDENȚA ÎN GÂNDIREA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ**.

Editura Economică, București, 1998, 180 pp.: studiu consacrat perioadei 1848-1918.

Istoria în oglindă o^glⁱu^d îⁿ Istoria

La începutul deceniului al treilea, s-a vânturat ideea unei uniuni dinastice româno-ungare. Episodul este puțin cunoscut și puțin studiat în istoriografia română. El rămâne încă destul de confuz. Contextul în care s-a născut ideea, locul de unde a pornit, motivele pentru care a apărut merită o abordare mai serioasă.

PROIECTE DE UNIUNE DINASTICĂ ROMÂNNO-MAGHIARĂ

CONSTANTIN BUCHET

• Țările din Mica Înțelegere trec la mobilizare • Nu revizuirea tratatului, ci a frontierelor • Republica de la Weimar și viitorul României • Despre Anschluss, în 1930

După încheierea Tratatului de Pace de la Trianon (1920), cercurile politice ungare l-au contestat, promovând o politică revizionistă, de „reparare a nedreptății istorice”. Încurajat și susținut de marile puteri revizioniste, revizionismul ungar viza, în egală măsură, importante teritorii din Iugoslavia, Cehoslovacia și România, state apărute sau care își desăvârșiseră unitatea la sfârșitul primului război mondial, după prăbușirea Imperiului austro-ungar. Cele trei țări amenințate au semnat, în 1920-1921, convenții de alianță defensivă, constituind, în 1921, Mica Înțelegere.

În 1921, fostul împărat habsburg, Carol IV, a încercat să revină ca rege pe tronul Ungariei. Sosirea sa la Șopron, la 21 octombrie, a alarmat guvernul Horthy, care a adoptat

o poziție fermă, obligându-l pe fostul suveran să părăsească țara. Această tentativă a stârnit reacția promptă a Micii Înțelegeri, care a solicitat Budapestei să se pună capăt pericolului creat de Casa de Habsburg în Europa Centrală. De asemenea, Conferința ambasadorilor marilor puteri a cerut Ungariei, pe un ton imperativ, să proclame pierderea drepturilor la tron ale fostului rege-împărat. În eventualitatea că decizia era amânată, se legitima dreptul la intervenție a statelor vecine.

Partenerii din Mica Înțelegere au reacționat imediat: Cehoslovacia și Iugoslavia au mobilizat o jumătate de milion de oameni, iar România a concentrat opt divizii la granița de Vest.

Criza a fost depășită prin promulgarea unei legi de către

Parlamentul ungar, prin care se evita restaurația habsburgică.

Au urmat alte momente de încordare. În ianuarie 1928, grănicerii austrieci au descoperit la granița cu Ungaria cinci vagoane de marfă cu arme automate de fabricație italiană, transport expediat cu concursul lui Mussolini. În acte, vagoanele respective figurau ca transportând mașini.

La 1 februarie același an, într-o notă diplomatică, guvernul de la București preciza că „pentru moment, nici un conflict real nu a apărut datorită acestui incident între statele direct interesate, nici nu dorim să acuzăm sau să suspectăm pe cineva în legătură cu aceasta”.

În replică, într-o cuvântare din 5 martie 1928, de la Debrețin, primul ministru ungar, contele Bethlen István, afirma că

Carol IV, la revenirea sa în Ungaria, în octombrie 1921

Ungaria dorește să ajungă la o înțelegere cu vecinii ei, dar nu o poate face deoarece aceștia refuză să încuviințeze revizuirea Tratatului de la Trianon. El preciza: „*Scopul nostru nu este revizuirea Tratatului de pace, ceea ce noi dorim sunt frontierele. Cu actualele frontiere, nici o pace durabilă nu se poate fonda – ele sunt o închisoare în care suntem închiși, având statele victorioase drept temeniceri*”.

In acest context, în Germania, principala inamică a tratatelor de pace încheiate după primul război mondial, a fost lansată ideea unei uniuni dinastice româno-ungare. Proiectul mai apăruse în octombrie 1919, în discuțiile purtate de N. Petrescu-Comnen – trimis de guvernul român la Budapesta – cu unii frunțași politici maghiari. Uniunea ar fi trebuit să se realizeze, atunci, sub sceptrul regelui Ferdinand I, suveranul întregitor al României Mari.

Acum, la începutul anilor '30, un astfel de proiect de uniune personală româno-ungară a fost formulat într-un memoriu elaborat de un frunțaș al Republicii de la Weimar (1919-1933), fostul cancelar (1928-1930) Hermann Müller,

lider al Partidului Social-Democrat German.

Intitulat *Problema viitorului României*, acest document din 1930 analizează situația geopolitică, pornind de la constatarea că, pentru dezvoltarea viitoare a României, „ca și pentru toate statele, are o însemnătate considerabilă – în afară de consolidarea internă completă – și dezvoltarea statelor vecine. Pe lângă dezvoltarea viitoare a statelor din Mica Înțelegere și a celor trei state vecine, este foarte natural că România este interesată mult și de soarta și viitorul statului maghiar, precum și de raporturile cu acest stat”.

Este analizată apoi „problema Regiunii Dunării, respectiv a Europei Centrale și, în legătură cu aceasta, punctul cel mai sensibil e viitorul Austriei”. Soarta acesteia nu formează „numai punctul cardinal al problemei Europei Centrale, dar se prezintă și ca un motiv de ceartă permanentă între Franța și Italia, Germania și Mica Înțelegere, apt de a face cât mai dificilă soluționarea acestor probleme și consolidarea Europei Centrale”.

O eventuală alipire (Anschluss) a Austriei la Germania era privită în mod diferit de Mica

„Ungaria sub înalta guvernare a guvernatorului Horthy, Transilvania sub înalta guvernare a M. Sale Marele Voievod Mihai și Regatul sub înalta guvernare a A.S. prințului Nicolae și toate sub conducerea și domnia M. Sale regelui Carol II”.

Înțelegere. „Cehoslovacia ar vedea mai mare pericol în alipirea Austriei la Germania”, pe când Iugoslavia se simțea amenințată de o „legătură strânsă între Italia și Austria”.

Din punctul de vedere al României, considera H. Müller, „o alipire a Austriei la Germania este aproape binevenită, fiind aceasta nu numai complet nepericuloasă, dar conține chiar și avantaje serioase pentru România, deoarece prin Anschluss s-ar elimina pentru totdeauna problema restaurării monarhiei [habsburgice] și Ungaria rămâne și pentru mai departe un stat mic și nepericulos, care, indiferent de faptul dacă în viitor ajunge sub influența politicii germane sau italiene, n-ar putea să conteze la mărirea teritoriului său spre Est, ci cel mult spre Sud sau Nord”.

Erau luate în discuție și probleme legate de existența în jurul României a patru „state slave”. În eventualitatea „unirii ideale” a acestora, Ungaria ar fi devenit pentru România „singurul vecin, cu interese comune față de acest pericol slav”.

Omul politic german vedea o singură soluție: „uniunea personală între România și Ungaria sub regele Carol al

II-lea și a dinastiei sale. Prin aceasta – continuă H. Müller – s-ar putea elimina divergențele dintre aceste popoare, creându-se astfel o punte de trecere, peste care ar fi posibilă o colaborare largă pe terenul economic și politic. Uniunea personală „după modelul Austro-Ungariei sau suedez-norvegian” ar crea posibilitatea unei uniuni vamale și, eventual, chiar „o armată comună sau armate separate, dar identice organizate”.

H. Müller recunoaște că „singura divergență pronunțată între aceste două popoare este problema Ardealului”. Aceasta ar putea fi rezolvată „prin introducerea unei descentralizări complete și o autonomie perfectă în administrație și soluționarea reușită a problemei minorităților”. Uniunea dinastică ar duce la „formarea celui mai puternic bloc de state în regiunea Dunării”. Acest bloc „ar paraliza complet pericolul panslavist și ar putea să facă

față întotdeauna unei încercări pentru înființarea unui mare stat panslav în Est sau în Europa Centrală”.

Proiectul acestei uniuni dinastice româno-maghiare este consemnat și într-o scrisoare adresată din Budapesta, la 17 aprilie 1931, secretarului general al Ministerului Industriei și Comerțului din București de un fost inginer șef la Primăria capitalei ungare. Acesta nota că din discuțiile avute cu oameni politici, magistrați, înalți funcționari, mari industriași, comercianți ș.a. a înregistrat dorința acestora pentru o „colaborare mai strânsă” cu România „pentru evitarea crizei economice, pentru înlăturarea pericolului slav. Deja aici [în Ungaria] – continuă el – se vorbește și de planuri mai detaliate, și anume despre o federație”.

Aceasta ar urma să fie astfel organizată: „Ungaria sub înalta

guvernare a guvernatorului Horthy, Transilvania sub înalta guvernare a M. Sale Marele Voievod Mihai și Regatul [Vechiul Regat] sub înalta guvernare a A.S. prințului Nicolae și toate sub conducerea și domnia M. Sale regelui Carol II”.

Această idee „este foarte simpatizată în majoritatea păturilor sociale și am impresia că chiar și în cercurile oficiale. Și în fond – continuă autorul scrisorii – este o idee rațională: Ungaria și România sunt incontestabil amenințate în primul rând de pericolul slav, numai noi stând în calea realizării visului de unire a tuturor slavilor”.

În fine o referire la o „uniune personală” consemnează și N. Iorga în memoriile sale. A fost făcută de primul ministru Bethlen István, într-o audiență la Carol II, în 1931.

Toate acestea au rămas însă doar în faza de proiect. ■

EDITURILE ALL

BD. TIMISOARA NR. 58, SECTOR 6 - BUCUREȘTI SAU C.P. 12-107
TEL.: (01)-402 26 00; FAX: (01)-402 26 10

TALON DE COMANDĂ

REVISTA MAGAZIN ISTORIC

EXPEDITOR (VĂ RUGĂM SĂ COMPLETAȚI CÂT MAI CITET POSIBIL)

Nume și adresă: _____

_____ Telefon: _____

Cod client: _____ Profesie: _____

Pentru pasionații de istorie!

EDITURILE ALL au înființat CLUBUL ALL ISTORIC, care va oferi membrilor săi numeroase facilități și surprize.

Dacă doriți să deveniți membru al CLUBULUI ALL ISTORIC, exprimați-vă opțiunea bifând căsuța de mai jos și veți primi acasă pliantul de prezentare, cu toate detaliile necesare.

În plus, această comandă va deveni comanda nr.1 pentru CLUBUL ALL ISTORIC.

☐ Vă rog să-mi trimiteți pliantul de prezentare a CLUBULUI ALL ISTORIC.

Plata se va face ramburs (la primirea coletului poștal). Taxele poștale de expediție sunt suportate de editură.

NU SE TIMBREAZĂ!

CORRESPONDENȚĂ
RĂSPUNS

C.R.

SETAXEAZĂ
LA DESTINAȚIE

DESTINATAR
Editurile

ALL

București

O.P. 12

C.P. 107

cod 999 talon 002051

EVENIMENT • EVENIMENT • EVENIMENT

Artă moldovenească din secolele XV-XVII

Între 23 august și 31 octombrie a.c., Muzeul Național de Artă al României a găzduit o importantă expoziție – *Artă din Moldova de la Ștefan cel Mare la Movilești* –, organizată cu prilejul celui de-al VIII-lea Congres Internațional de Studii Sud-Est Europene, desfășurat la București între 24 și 29 august (*Magazin istoric*, nr. 8/1999).

Au fost reunite, pentru prima dată, piese de mare valoare artistică (manuscrite, icoane, broderii, piese de sculptură în lemn și argintărie) de la sfârșitul secolului XV și până la începutul veacului XVII. Exponatele – unele dintre ele restaurate, special pentru acest eveniment – au fost aduse din colecțiile Muzeului Național de Artă, Muzeului Național de Istorie, Muzeului Etnografic din Câmpulung Moldovenesc, precum și din cele ale mănăstirilor Agapia, Bistrița, Golia, Secu, Văleni, Văratec, din Mitropolia Moldovei și Bucovinei.

Unele dintre aceste comori de artă medievală românească au putut fi admirate, de-a lungul anilor, și în expoziții organizate în orașe precum Torino, Berlin, Atena, Utrecht, Neutachtel, Stuttgart, Edinburgh, Cardiff, Londra, Bruxelles, Cernăuți, Paris.

La organizarea expoziției și-au adus contribuția specialiști în restaurare și conservare din cadrul Muzeului Național de Artă, Muzeului Național de Istorie și al Muzeului Național al Bucovinei din Suceava.

Cu acest prilej a fost editat și un elegant catalog, de 240 pagini, cu peste 100 ilustrații, dintre care 77 color. Textele, în română și engleză, sunt semnate de acad. Virgil Căndea, vicepreședinte al Academiei Române, prof. Corina Popa, de la Universitatea de Arte București, precum și de muzeografi Ana Dobjanschi, Anca Lăzărescu, Gabriela Roșioru, Marina Ileana Sabados, Carmen Tănăsioiu, Liana Tugearu.

Expoziția, arată acad. Virgil Căndea în *Cuvântul înainte* al catalogului, a prilejuit „evaluarea iscusinței artiștilor, dar și surprinderea trăsăturilor intelectuale sau așezării lor lăuntrice. Maeștri ai formelor și culorilor, dar și buni teologi, inițiați în hermeneutica artelor sacre, ei vădese deopotrivă înșușiri dobândite prin exercițiu îndelungat, reflecție, rugăciune și trăire, conștiința că lucrul lor este un chip înalt de a sluji Domnului, răbdare, dăruire și discreție în investiția lor de talent, efort și timp”.

I.L.

PĂTRUNDEȚI PE POARTA ISTORIEI EUROPENE, PARCURGEȚI MOMENTELE EI ESENȚIALE, ALĂTURI DE O CĂLĂUZĂ DE NĂDEJDE!

CAROL QUINTUL: SUVERAN, DINAST ȘI APĂRĂTOR AL CREDINȚEI, 1500 - 1558

Stewart MacDonald
cod H1428, preț 34 000 lei

EUROPA ȘI DESPOTII LUMINAȚI
Walter Oppenheim

cod H1430, preț 34 000 lei

FRANȚA ȘI CARDINALII, 1610 - 1661
Richard Wilkinson

cod H1108, preț 34 900 lei

GERMANIA: AL TREILEA REICH, 1933 - 1945 - Geoff Layton

cod H1705, preț 39 900 lei

HABSBURGII ȘI HOHENZOLLERNII, 1713 - 1786 - Walter Oppenheim

cod H1431, preț 29 000 lei

IMPERIUL BRITANIC, 1815 - 1914
Frank McDonough

cod H1432, preț 29 000 lei

Colecția ACCES LA ISTORIE

ITALIA: LIBERALISM ȘI FASCISM, 1870 - 1945

Mark Robson
cod H1434, preț 29 000 lei

IMPERIUL OTOMAN, 1450 - 1700

Andrina Stiles
cod H1433, preț 29 000 lei

JEAN CALVIN ȘI REFORMAȚIA TÂRZIE

Keith Randall
cod H1039, preț 34 900 lei

LUDOVIC AL XIV-LEA, FRANȚA ȘI EUROPA, 1661 - 1715

Richard Wilkinson
cod H1107, preț 39 900 lei

MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ȘI COLONIALĂ, 1919 - 1939

Alan Farmer
cod H232, preț 9 900 lei

MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ȘI COLONIALĂ, 1939 - 1964

Alan Farmer
cod H1435, preț 29 000 lei

NAPOLEON, FRANȚA ȘI EUROPA

Andrina Stiles
cod H1439, preț 29 000 lei

SPANIA: MĂRIRE ȘI DECĂDERE, 1474 - 1643 - Jill Kilsby

cod H1437, preț 29 000 lei

UNIFICAREA GERMANIEI, 1815 - 1890

Andrina Stiles
cod H1439, preț 29 000 lei

UNIFICAREA ITALIEI, 1815 - 1870

Andrina Stiles
cod H1440, preț 29 000 lei

1. Alegeți lucrările dorite, în urma consultării ofertei, reținând codurile acestora; 2. Completați rubricile de mai jos, înscrind codul lucrării și numărul de exemplare comandate; 3. Depuneți talonul, astfel completat, în cea mai apropiată cutie poștală.

Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.

DUILIU ZAMFIRESCU

Fotografii inedite

Participarea la o mică licitație a fost șansa de a intra în posesia unor scrisori, cărți poștale ilustrate și fotografii care au aparținut familiei scriitorului *Duiliu Zamfirescu* (1858–1922), din perioada când a funcționat ca diplomat (1888–1906, cu unele intermitențe, la Atena și Bruxelles) și la Legația României de la Roma. Aici s-a căsătorit (1890) cu Henriette, fiica senatorului Allievi, și au locuit în via Condotti, nr. 61, în „*Palazzo Caffarelli*“.

VALERIU AVRAMESCU,
Constanța

Soția scriitorului, cu primul născut

Fratele, Alexandru (dreapta)

Alexandru Zamfirescu
(fotografie de Carol Popp de Szathmári)

Ecaterina Remer, sora scriitorului, și fiica sa Ștefania

Ecaterina Remer...

... și fratele ei, Friederich Remer

EXPLORĂRI ÎN ISTORIA UNIVERSITĂȚILOR EUROPENE

Un curs de teologie la Sorbona

NICOLAE BALOTĂ

• Lupta între conservatorism și reformism • Oxford și Cambridge – monopolul absolut • Principii controlează viața universitară • Novatorii n-au ce căuta • Ideile noi ale vremii mai degrabă în academii • Eterna problemă a finanțării

Universitas semper reformanda – universitatea trebuie mereu reformată – formula aceasta circula deja din secolul al XIV-lea pe culoarele facultăților europene. Ea exprima o necesitate, pretinsă de unii, proscrisă de alții, aceea de a întreține modernitatea Universității, de a-i asigura sau, dimpotrivă, de a-i interzice inserarea în actualitate. Lupta dintre conservatorism și reformism reprezintă aproape o

permanentă în istoria acestor venerabile instituții medievale. Viața lor era străbătută de tensiuni, conflicte înăbușite, confruntări deschise între cei ce voiau să păstreze totul în universitate „ca la început” și cei ce doreau să introducă modificări, îmbunătățiri, inovații.

Dar abia în secolul al XVI-lea situația devine cu adevărat acută. În acea epocă, universitățile europene trebuiau cu adevărat să fie reformate, întrucât prezentau grave rămăneri în urmă față de cultura timpului, față de cultura Renașterii, a începuturilor epocii moderne. Din cauză că majoritatea acestor înalte școli n-au înțeles imperatiile unui

aggiornamento, ale unei adaptări la spiritul timpului, ale unei modernizări, Universitatea – deși își păstrează prestigiul social și popularitatea – nu mai constituie în Europa Occidentală, între secolele XVI-XVIII, focarul de cultură pe care-l reprezenta în primele secole ale existenței sale.

Aii întâi, câteva cifre. În cele aproape trei secole dintre 1500 și 1790, numărul universităților trece în Europa de la 60 la 143. Observăm că ritmul dezvoltării numerice a instituțiilor universitare ca și a profesorilor și studenților încetinește. Sunt unele țări în care, secole de-a

Incursiunea profesorului Nicolae Balotă în lumea profesorilor și studenților de altădată a ajuns la al treilea episod.

rândul, nu apare nici o asemenea școală superioară nouă. Astfel, în Anglia, de la originile lor în Evul Mediu timpuriu, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, nu se mai întemeiază nici o altă universitate, în afara celor două fondate la începutul secolului al XIII-lea, Oxford și Cambridge. Doar în Irlanda apare în această epocă Trinity College, celebrul colegiu universitar din Dublin, care constituie la început întreaga universitate. Reticența anglosaxonilor de a întemeia centre noi se datorește monopolului absolut stabilit și întreținut cu strânsă de primele două universități. Asemenea monopoluri se păstrează multă vreme și în alte țări: astfel Coimbra și Cracovia monopolizează vreme îndelungată învățământul universitar din Portugalia, respectiv, Polonia.

Dar, până și în țările unde apar, între secolul al XVI-lea și al XVIII-lea, unele universități noi (Franța, Italia, Spania), acestea rămân secundare, iar unele instituții

înființate în această epocă nu sunt destinate să ducă prea mult, spre deosebire de cele mai vechi. Numeroase capitale noi europene – Londra, Bruxelles, Madrid, Berlin, Sankt Petersburg rămân până în secolul al XIX-lea lipsite de universitate, din cauza necrederei puterii politice și a elitelor țării în aceste școli, suspiciune ce privea atât activitatea corpului profesoral, cât și comportamentul studențimii.

Apar ceva mai multe universități în Germania, înainte de toate din pricina Reformei și a luptelor confessionale ce au urmat între catolici și protestanți. Atât unii cât și alții doreau să-și aibă propriile școli superioare. De aici înmulțirea universităților catolice în Austria, Bavaria, Renania, ținuturi rămase catolice, și apariția unor universități protestante (printre care cea mai importantă era cea din

Göttingen), în regiunile unde a triumfat Reforma.

De fapt, de la originile ei, o universitate se definea întotdeauna prin caracterul ei de instituție oficială, fondată, recunoscută, garantată de o înaltă autoritate religioasă sau politică, dacă nu chiar de amândouă. Papa fusese înaltul protector și garant al primelor universități. Mai târziu, împăratul Germaniei, regii Angliei, Spaniei sau Franței, principii italieni sau autoritățile comunale ale unor orașe libere, în sfârșit unele comunități monahale au preluat acest rol. Este adevărat că ordonanțele, reglementările prescrise de aceste autorități de tutelă aveau doar o validitate locală, nu mai aveau un caracter universal ca mai înainte decretul papal. De aceea, gradele, titlurile universitare erau din ce în ce mai rar recunoscute de o altă universitate decât aceea de la care emanau.

Acesta e motivul principal pentru care mobilitatea interregională și internațională a

Biblioteca regală din Berlin

profesorilor și mai ales a studenților scade. Cei mai mobili rămân tinerii germani și cei din Europa Centrală (polonezi, cehi, maghiari). Aceștia se îndreaptă îndeosebi spre universitățile din Franța și Italia. Spre Italia merg de asemenea unii studenți francezi, englezi, spanioli și portughezi. Caracterul acestei *peregrinatio academica* nu mai era, ca în Evul Mediu, acela al căutării într-o anumită facultate a unor anumiți magiștri renumiți. Peregrinarea aceasta de la o universitate la alta devine o experiență existențială; o încercare a celor care vor să dobândească o experiență mai bogată de viață.

Desigur, nu mulți pot să și-o permită. În secolul al XVII-lea tinerii provenind din familiile cele mai înstărite (îndeosebi englezii) întreprind „marele tur”, adică trecerea pe la cele mai de seamă universități din diverse țări, pentru ca la întoarcere să „ia gradele” la universitatea lor de origine.

Unele centre exercită o atracție

mai mare, într-un anumit domeniu. Astfel, în secolul al XVIII-lea, tinerii germani vin să-și „ia gradele” în drept la Universitatea din Orléans. Mobilitatea este și de ordin confesional. Studenții reformați din Scoția sau Ungaria cercează de preferință Universitatea protestantă din Leyda. Viitorii pastori protestanți obișnuiesc să studieze la Geneva, Basel, Heidelberg sau Leyda. Încep însă și interdicțiile de a studia în străinătate.

Astfel, după Războiul de treizeci de ani, principii din țările germane interzic plecarea tinerilor la studii în alte țări și nu recunosc validitatea diplomelor dobândite în universitățile străine. Cu toate acestea, „marele tur” continuă să-i atragă pe cei din protipendadă. Dar, în general, recrutarea studenților, începând cu secolul al XVII-lea, se naționalizează sau chiar se regionalizează. Numai unele mari universități – în primul rând

cea din Paris – păstrează un caracter internațional, de fapt cosmopolit.

In primele secole ale epocii moderne, puterile politice exercită un control mult mai sever asupra universităților decât fusese cel al Romei pontificale, în Evul Mediu. Autonomia universitară este puternic restrânsă de autoritățile tutelare. Se impun condiții regulamentare stricte în ce privește: înmatricularea, durata studiilor, conținutul însuși al cursurilor. Privilegiile străvechi ale studenților sunt restrânse, nu se mai fac alegeri de rectori, aceștia fiind numiți de conducerea de stat. Reprezentanții principilor – așa-numiții *reformatori dello studio*, în principatele italiene, sau *curatorii*, în cele germane – controlează totul în universități. În general, conducerile universitare, alcătuite dintr-o oligarhie a unor profesori sau „principalii de colegiu”, sunt docile față de puterea politică. După triumful în unele

Nürnberg secolului XVIII

țări al Reformei religioase, îndeosebi în secolul al XVII-lea, dar și în al XVIII-lea, se verifică ortodoxia confesională a studenților mai atent decât o făcea legatul papal în secolul al XIII-lea sau al XIV-lea.

Întelegem de ce tot mai numeroase voci se fac auzite, începând cu secolul al XVI-lea, pretinzând o reformare în profunzime a înaltelor școli europene. Criticile aduse Universității se înmulțesc, devin tot mai grave. Îndeosebi două mari categorii de cărturari acuză învățământul universitar: „umanisti” din secolul al XVI-lea și „filosofii” din secolul „Luminilor”, al XVIII-lea. Care sunt principalele critici formulate de aceste elite ale vieții culturale?

Umaniștii, erudiții Renașterii, acuză universitățile de a perpetua în epoca „modernă” – în care „au răscut literale bune” (*bonas litteras*), adică operele marilor clasici ai Antichității eline și latine – concepții și modalități de predare învechite, medievale. Ei învinuiesc profesorii

universităților de a ignora și a refuza cu bună știință curente, discipline, opere sau personalități care – în afara Universității – au reînnoit filologia (printre ei Erasmus), au aprofundat exegeza biblică prin cunoașterea limbii ebraice, au modernizat gândirea teologică și filosofică (îndeosebi curentele neoplatoniciene, ce nu-și găseau locul în facultățile de filosofie, dominate de reprezentanții filosofiei aristotelice). Acuzăția principală însă va privi, ceva mai târziu, predarea științelor în universități. Revoluția științifică din secolul al XVII-lea – reprezentată prin Galilei, Harvey, Descartes, Pascal, Newton – s-a desfășurat în afara cetăților universitare, a fost în mare parte ignorată de acestea, ținută la distanță. Studenții nu învățau, pe băncile facultăților, despre ceea ce, în diversele științe, era pe cale să răstoarne, în orice caz să modifice profund concepția despre lume a omenirii. Tot astfel, lucrările reformatorilor dreptului modern – Grotius,

Pufendorf etc. – nu constituiau materii predate în universități. În sfârșit, în secolul al XVIII-lea, cei mai de seamă gânditori și erudiți ai vremii – Montesquieu, Rousseau, Diderot, d'Alembert etc. – își desfășoară lucrările în afara celor mai înalte școli ale Europei și în deplina ignoranță a acestora. Marea Enciclopedie din Secolul Luminilor nu este opera unor universitari.

Acuzațiile acestea erau în mai mare măsură justificate. Este cert că, în secolele XVI-XVIII, universitățile au dat dovadă de inerție, de inadaptare, de întârziere în asimilarea inovațiilor intelectuale. În orice caz, novatorii n-aveau ce căuta printre cadrele lor didactice. Operele științifice majore, marile lucrări filosofice ale epocii (și acestea erau numeroase) nu erau elaborate de universitari. Studenții erau obligați să studieze după manuale sau lucrări de multe ori învechite. În primele secole ale epocii moderne, ideile vremii se comunicau mai degrabă în

Medic urolog dând o consultație

academii (Academia franceză, cea din Berlin, Accademia dei Lincei în Italia etc.), societăți savante, biblioteci, cabinete ale unor amatori etc., și, mai puțin, dacă nu chiar deloc, de la catedrele universitare.

Cele mai conservatoare, mai opuse unor tendințe de reformare se dovedeau, în acea vreme, facultățile de drept și cele de teologie. Firește, aceasta se datora opoziției față de orice ar putea însemna o deviere de la directivele puterii politice ca și de la „dreapta credință” a diferitelor Biserici. Dacă Sorbona respecta cu strictețe absolutismul monarhic și credința catolică, cele două universități engleze erau și ele strâns legate de Coroana britanică și de Biserica anglicană. Mai multă libertate era în anumite facultăți de arte și mai ales în facultățile de medicină. Acestea din urmă se dovedesc cele mai receptive în ce privește ideile și experiențele mai noi. Astfel, încă din secolul al XVI-lea concepțiile medicale

vetuste preluate de arabi (Avicena) din lucrările de specialitate ale grecilor antici sunt eliminate din facultățile de medicină (mai întâi la Montpellier, vechi centru de învățământ medical). În secolul al XVII-lea sunt preluate și studiate în facultăți cercetările lui Harvey asupra circulației sângelui. Marele savant, care studiasse la Padova și Cambridge, era încă în viață când studiile sale ajunseseră materie de studiu pentru studenții în medicină. În secolul al XVIII-lea se introduc cursurile de clinică medicală (Padova, Edinburgh).

În ce privește conservatorismul, rezistența la renovare, unele universități se dovedesc mai osificate decât altele. Astfel, Oxford – foarte obedientă față de biserica anglicană, fidelă aristotelismului scolastic medieval, filologiei clasice, latinei – se arată mai puțin tolerantă decât Cambridge. În ce privește limba

de predare, aceasta rămâne, în universitățile din țările catolice, până în secolul al XVIII-lea, predominant latină. Reforma religioasă pătrundând în unele țări (Germania, Scoția, statele scandinave) provoacă și în universități, ca și în biserici, părăsirea latinei și adoptarea limbilor naționale. Aceasta face ca în facultățile din aceste țări frontiera dintre Universitate și cultura vie, în limba națională, să devină mai puțin etanșă, deci nici cursurile și manualele să nu fie atât de sclerозate în vechile tipare scolastice, latine, medievale.

Ai erau în acele secole și alte racile ale vieții universitare, care ar fi trebuit să fie îndepărtate printr-o reformă ce întârzia prea mult. Durata studiilor scăzând față de anii petrecuți pe băncile facultăților în primele secole, în patru-cinci ani studenții „luându-și gradele”, adică ajungând la licență și doctorat, era evident că examenele nu sancționau o adevărată competență intelectuală.

Biblioteca regală din Viena

Diversele profesii care cereau o pregătire universitară pretindeau tot mai mulți tineri cu diplome și facultățile deveneau un fel de fabrici de „gradați”. Gradul universitar era un fel de brevet de apartenență socială. Aceasta va fi – cum vom vedea – una dintre acuzațiile ce se vor aduce și în secolele XIX și XX multor instituții universitare.

În învățământ mult mai serios, mai modern se desfășura în colegiile ieziuite. Studiul se prelungea aici timp de 6-8 ani, iar predarea se făcea sub direcția unor profesori specialiști (în Anglia erau așa-numiții *tutors*, aleși dintre *fellows*) având o bază filosofică, dispunând de o solidă cultură clasică, dar și de una științifică, deschisă noutăților savante.

Cercetând istoria universităților europene, în secolele amintite, nu se poate afirma că reformarea, renovarea lor, atât de necesară, pretinsă de multe somități ale vieții intelectuale, n-a fost măcar încercată. Desigur, nu putem generaliza aceste încercări. Ele au existat în anumite centre și în perioade limitate. Câteva exemple. Încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea unele aporturi lingvistice ale umanismului, studiul limbii eline și ebraice (necunoscută în școlile medievale) pătrundea în universitățile italiene, apoi, mai târziu, pe rând, în cele din Paris, Alcalá, Louvain, Cambridge. Iezuiții, îndeosebi, introduceau aceste limbi în *ratio studiorum*, în programa analitică a colegiilor lor. Rezultatele cercetărilor științifice sunt și ele preluate, ce e drept reticent, cu multă prudență și întârziere, în unele universități (mai ales în cele nordice, dar și – cum spuneam – în facultățile de medicină).

Cele mai importante reforme introduse între secolele XVII-XVIII sunt cele impuse de suverani. Ele nu urmăreau, însă, reforma materiilor sau a metodelor de predare, ci aproape exclusiv disciplina studenților și regularitatea cursurilor și examenelor. Astfel sunt: ordonanța din 1636, edictată în Anglia și cea din 1679, a lui Ludovic al XIV-lea, în Franța. Era firesc ca statul să tindă să-și întărească prezența și controlul în universități, împietind astfel asupra autonomiei universitare, de vreme ce el finanța aceste instituții, plătea profesorii, construia clădiri universitare, de multe ori sumptuoase. Rareori universitățile aveau resurse financiare proprii, din unele donații ale unor binefăcători. În această situație se aflau marile colegii britanice, colegiile ieziuite și unele universități, precum cea din Salamanca, dispunând de rente și moșii. Problema aceasta a finanțării universităților va rămâne deschisă și în secolele XIX-XX, până în zilele noastre.

Proiectele de reformă cele mai profunde datează din secolul al XVII-lea. Ele sunt inspirate din spiritul acestui secol al „Luminilor” și mai ales de toleranța pe care o propovăduiau reprezentanții acestui spirit. Cele mai multe reforme au loc în unele centre din Germania protestantă. Este foarte importantă garantarea prin lege a libertății expresiei. Prin reforma Münchhausen, cunoscută sub numele promotorului ei, un bărbat de stat german, universitățile din Halle și Göttingen își modernizează materiile de predare, introducând discipline moderne (istorie, geografie, matematici aplicate, fizică, drept natural, știința administrației etc.); se

introduc seminariile, ba chiar și unele discipline mondene (echitație, limbi vii, dans, desen etc.); Facultatea de arte e înlocuită prin cea de filosofie, mai târziu apărând cele de literă și științe. Statul își limitează intervenția la controlul gestiunii finanțelor. Încet-încet elemente ale reformei Münchhausen sunt preluate și de alte universități germane (Erlangen, Bonn, Stuttgart etc.), ceea ce va asigura preeminența din secolul al XIX-lea a Germaniei în numeroase domenii ale științelor și tehnicii.

Reforma universitară mult și demult reclamată și în țările catolice se va înfăptui mai târziu și doar parțial. În Spania, ministrul Pombal încearcă o modernizare a structurilor universitare; tentative apar și în Austria, în scurtă perioadă a „absolutismului luminat” (Iosif al II-lea). Încercări timide se fac în Franța, după izgonirea ieziuiților (1773), în vederea înlocuirii lor. Se creează „agregația”, pentru elitele viitoare ale învățământului, în vederea formării „regentilor” în colegii, dar Revoluția va izbucni în 1789, surprinzând universitățile franceze perfect neadaptate vremii lor. În 1793, printr-un decret brutal al Convenției toate universitățile din Franța sunt abolite. Mai târziu, ele vor fi desființate în toate teritoriile ocupate de armatele lui Napoleon. O lungă istorie a învățământului și culturii europene cunoaște prin aceste decrete revoluționare o sinăpă brutală. Ani de zile țări întregi din partea cea-mai cultivată a Europei sunt lipsite de învățământul la cel mai înalt nivel. Secolul al XIX-lea urma, întrucâtva, să reinvente Universitatea în Europa. ■

(Va urma)

Revoluția napoleontană din 1799

O ILUZIE GENEROASĂ, O REALITATE TRAGICĂ

VITO GRASSO,

director al Institutului Italian de Cultură, atașat cultural al Ambasadei Italiei la București

În plan cultural și ideologic, revoluția napoleontană din 1799 a constituit deopotrivă punctul maxim de dezvoltare a iluminismului napoleontan și o aplicare a celor mai răspândite principii ale Revoluției franceze. Deși a fost favorizată de greșelile militare și diplomatice ale Curtii și de situația internațională, revoluția nu trebuie socotită un fenomen străin, transplantat artificial la Neapole.

De fapt, în a doua jumătate a secolului XVIII, iluminismul napoleontan cunoscuse o dezvoltare autonomă, înfloritoare, ce-și avea sorginea în luptele jurisdicționale. Însăși structura societății napoleontane, unde toate controversele se rezolvau în și prin intermediul tribunalului, favorizase afirmarea elementului juridic, în cadrul revizuirii generale a structurilor Vechiului Regim. În domeniul economic, s-a manifestat un puternic ferment de reînnoire teoretică. Este vorba despre teoriile monetariste ale abatelui Fernando Galiani (1728-1787) – care, de altfel, a trăit multă vreme

la Paris, ca secretar de ambasadă, fiind deci în legătură cu expresia celei mai înaintate culturi franceze și europene – și despre „lecțiile de comerț” (în realitate un curs de economie politică) ale filosofului Antonio Genovesi (1712-1769), care au avut ecou și în afara regatului Neapole.

Iluminismul napoleontan era legat de mișcarea iluministă europeană (datorită circulației de cărți și reviste), dar avea caracteristici originale și capacități creative proprii. Școala de educație civică de la Neapole își trăgea obârșia din Știința legislației a lui Gaetano Filangieri (1752-1788). Una dintre aspirațiile acestui mare jurist italian era de a merge în America pentru a-și pune acolo în practică teoriile, într-o țară virgină și liberă. Experiența revoluției americane și ulterior Constituția Statelor Unite au exercitat o adevărată „vraja” asupra reformatorilor europeni. Acest fapt ne invită să medităm asupra unei prime limite a iluminismului napoleontan, și nu doar napolitan: credința că dacă în formă abstractă o teorie este justă, ea poate fi aplicată cu rezultate bune oriunde, indiferent de țară, ignorând realitățile diferite și problemele tipice fiecărui spațiu în parte.

În imagini: francezii intră în Neapole, în ianuarie 1799, și proclamă republica (în medalion, o efigie a ei).

Prețul a 10 000 de oameni câștigați

În momentul confruntării cu realitatea, cu revoluția, iluminismul napoleonic și-a mai dovedit un punct slab: baza socială. Cei mai importanți reprezentanți ai revoluției proveneau din rândurile aristocrației iluminate și ale unei burghezii în mare parte avocătească, așadar o categorie ce nu avea nici o legătură cu industria și cu negustorimea, cum era cazul Franței. În regatul napoleonic, în general, burghezia era firavă, deseori neproductivă, neconstituind – ca în Franța – o clasă capabilă să înlocuiască vechea aristocrație.

O asemenea burghezie nu putea deveni elementul hegemon în raport cu poporul. Când republica va aborda abolirea drepturilor feudale, burghezia va acționa timid și șovăielnic. Ea nu putea să-și înstrăineze aristocrația, care era reformistă, dar care, pe de altă parte, își apăra propriile interese economice.

În dezbaterile suscitată de abolirea drepturilor feudale, Vincenzo Cuoco, în 1880 – în *Eseu istoric despre Revoluția napoleonică de la 1799* –, scria: Comitetul legislativ, vrând să nu piardă aprobarea a 10 000 de oameni, a pierdut sprijinul a... 5 milioane.

Cu totul altfel au stat lucrurile în Franța. În vara lui 1789, când Statele Generale au abolit drepturile feudale în unanimitate, ele n-au făcut altceva decât să recunoască – din punct de vedere juridic – un fapt consumat: țăranii francezi luaseră deja cu asalt castelele și arseseră titlurile feudale. Revoluția țărănească desființase, așadar, drepturile feudale. Era un fapt împlinit.

La Neapole nu s-a petrecut nimic asemănător. Nevăzând nici un beneficiu concret și imediat, țăranii au rămas în așteptare, neîncredători sau ostili, îngroșând curând rândurile trupelor „sfinte credințe”, forțele contrarevoluționare conduse de cardinalul Fabrizio Ruffo di Calabria (1744-1827). Populația orașului a fost de la început ostilă. Francezii au trebuit să lupte împotriva poporului pentru a putea intra în oraș, deși trupele regale îl părăsiseră, iar republicanii au putut cucerii castelul Sant'Elmo numai printr-o stratagemă, înșelându-i pe apărătorii recrutați din rândurile poporului. Regele fugise de o lună la Palermo, dar, dacă francezii nu ar fi sosit pe 21 ianuarie 1799, republica nu ar fi fost proclamată niciodată.

Este edificatoare o frază din manuscrisul *Istoria Regatului Neapole* a lui Francesco Pignatelli Stromboli, privind

relatarea războiului dintre Republica franceză și regele napoleonic. Vorbind despre francezi, Stromboli afirmă: „clasa proprietarilor nu le era potrivnică; ea căzuse pradă proterilor care luaseră armele, însufleții de o furie fanatică și purtați de pofta de a jefui”.

Așadar, încă de la început, republica care vroia să se bazeze pe clasa mijlocie – foarte firavă în regatul Neapole – s-a confruntat cu ostilitatea plebei. Iar republicanii și-au dat seama de acest lucru. Nu au lipsit nici apelurile Eleonorei Fonseca Pimentel, una dintre personalitățile cele mai luminoase ale republicii de la Neapole, privind necesitatea de a educa poporul. Republicanii credeau că ostilitatea „lazzarilor” (partea cea mai săracă și zurbagie a plebei napoletane) se datora inculturii și superstițiilor. Ei nu au înțeles însă că dacă republica vroia să devină populară, ar fi trebuit luate măsuri în favoarea poporului napoleonic, în avantajul lui palpabil și imediat.

Unii istorici susțin că Bourbonii guvernau sub trei litere F: „feste, farina e forza” (sărbători, făină și spânzurători). Chiar dacă – asemenea tuturor judecăților tranșante – și aceasta este exagerată, în sens general ea s-ar putea să fie corectă. În mod cert însă republica n-a avut nici un avantaj

22 octombrie 1944.

Institutul de cultură italiană în România, democratizat, își redeschide cursurile și biblioteca. Salut începutul acestei activități, cu iubirea adâncă pentru Italia pe care am nutrit-o întotdeauna.

Italia n-a fost învinsă. A fost învins fascismul, s-a năruit un regim politic. Dar Italia eternă, țara marilor gânduri și a superbelor forme, aceea a rămas în fruntea umanității. Italia a pierdut poate un imperiu terestru, dar a păstrat împărăția spirituală...

Nu poate fi biruit Dante Alighieri. De ar face Italia prin oamenii ei zilnic greșelile cele mai funeste, de ar păcătuia de șapte ori, Italia rămâne Italia, mândrie a umanității, pământ sfânt al civilizației și al culturii.

G. Călinescu, Gâlceava înțeleptului cu lumea

Ferdinand IV, regele Neapolelui, voind să glumească pe socoteala lui Galiani, îl lăsa afară pe o ploaie, într-o plimbare, în vreme ce el cu suita se închisese într-o casă țărănească. „Ei, zise regele – deschizând în fine ușa și văzând pe abate ud –, cum e-afară? te vād plouat“. Galiani: „E natural, fiindcă în corabia lui Noe n-au intrat decât animalele!“

Un asemenea răspuns dovedește că regii știau de glumă. Același Ferdinand, care se intitula și Rege al Ierusalimului, cu titlu absolut teoretic, ironiza pe abate, care n-avea mănăstire: „Spune-mi, abate, unde ți-e mănăstirea!“ Galiani, cu simplitate: „Cum, nu știți? în Ierusalimul Majestății-Voastre!“

G. Călinescu, Gâlceava înțeleptului cu lumea

din aplicarea unor măsuri de austeritate revoluționară, care i-au umilit pe napoletani, sau din desființarea unor sărbători populare.

Inegalitatea, în viziunea Doamnei Pimentel

În provincii s-a procedat chiar mai rău: după modelul comisarilor francezi ai Convenției Naționale și apoi ai Directoratului, au fost trimiși tineri „democratizatori“, ce aveau sarcina de a reforma instituțiile, de a le democratiza. Ei s-au trezit blocați în hățișul structurilor locale ce funcționau caecosmic și nu erau deloc ușor de înlocuit. În locurile unde au reușit să acționeze efectiv, nu s-a ajuns la un rezultat unitar, din cauza dificultăților de comunicare cu centrul.

Iacobinii napoletani erau o elită intelectuală. Ei nu au fost niciodată în stare să declanșeze o revoluție. Cuoco a avut o expresie genială pentru a defini revoluția napoletană: „o revoluție pasivă“, dar tocmai acest lucru ar fi trebuit să impună un

efort pentru realizarea unei reforme, plecând de la realitatea existentă.

Republicanii, în schimb, vorbeau despre fericirea umanității, despre libertate și foloseau un limbaj imagistic dol-dora de eroi ai Antichității clasice, adresându-se unui popor în mare măsură analfabet, insensibil la asemenea discursuri grandilocvente.

Monitorul napoletan al Eleonorei Fonseca Pimentel este o operă de mare rafinament literar și, deși este un organ oficial, nu reia servil tezele guvernului. În plus, doamna Pimentel percepușe limitele de clasă ale revoluției. În momentul în care s-a pus problema întemeierii unei Gărzi Naționale, ea s-a opus înființării unei gărzi duble. O Gardă Națională de infanterie și o Gardă Națională călare (cheltuielile pentru harnașamente și întreținerea calului reveneau călărețului). Argumentul era că în acest fel s-ar fi creat o opoziție între o Gardă Națională săracă și o Gardă Națională bogată.

Doamna Pimentel susținea că adevăratele însemne ale

puterii și adevărata inegalitate (atât de străină principiilor republicii) nu erau probate de pergamente – adică de titlurile de noblete –, ci de inegalitatea bogățiilor. O elegantă polemică în acest subiect a desfășurat ea cu Gennaro Serra, duce de Cassano, care susținea necesitatea unei gărzi călare, chiar și numai temporar, din motive dictate de război. Era vorba însă despre o dispută între oameni erudiți și generoși, însuflețiți de mari idealuri, dar pe care poporul n-o înțelegea și deci la care nu lua parte. Cei doi au avut un sfârșit comun, cu o mică diferență. Lui Gennaro Serra, pentru că era nobil, i-a fost tăiat capul, în timp ce doamnei Pimentel, nobilă și ea, dar nu de origine napoletană, acest privilegiu i-a fost refuzat; a fost spânzurată; poarta principală a Palatului Serra de Cassano de la Neapol e rămas închisă în semn de doliu, după obiceiul italianesc, vreme de aproape 200 de ani, fiind deschisă recent cu prilejul vizitei președintelui Republicii Italia.

Ajunși la Neapole, din nepricепere

Francezii nu intenționaseră să cucerească regatul Neapole. Directoratul îi dăduse lui Championnet instrucțiuni defensive. După cucerirea regatului napoletan, acesta a fost chiar chemat la Paris, pentru a da socoteală. Dar având în vedere că învinsese, nu a fost pus sub acuzație. În acel moment situația politică din Franța era neclară, aveau loc îndârjite lupte în cadrul Directoratului, trupele în Italia erau insuficiente.

Regele napolitan invadase republica romană și tot el îi atacase pe francezi cu o armată mult mai numeroasă decât cea a dușmanului, dar care n-ar fi putut fi condusă mai prost. I se acordase încredere unui străin –

generalul austriac Karl Mack Leiberich – numit la comandă, în timp ce excelenți ofițeri napoletani ar fi făcut mult mai bine față situației.

La conducerea trupelor franceze se afla generalul Championnet

Odată ajunși la Neapole, mai degrabă datorită nepricепerii comandamentului napoletan decât în urma unor strălucitoare acțiuni militare (sin-

gura împotrivire serioasă pe care au avut-o de înfruntat a fost cea a poporului napoletan), francezii s-au purtat din punct de vedere politic în maniera cea mai nesăbuită cu putință. În primul rând, au pretins un tribut prea mare (ca și cum s-ar fi aflat într-o țară de colonizat), tribut ce cădea mai ales în sarcina claselor de proprietari, adică tocmai a celor ce ar fi trebuit să susțină noile instituții și care, bineînțeles, au rămas dezgustate.

În proclamațiile sale, Championnet își declara frăția, dragostea și respectul pentru republica napoletană (n-a lipsit nici ceremonia instaurării oficiale a noului guvern provizoriu), dar în realitate francezii au lăsat republica fără finanțele indispensabile promovării unui plan de reforme, singurele ce ar fi putut să-i confere credibilitate și popularitate.

→

Șase luni până la eșafod

Victoriile obținute de armatele napoleoniene în cadrul primei campanii din Italia (1796-1797) au suscitat un mare entuziasm în rândul patrioților din peninsula, care vedeau în Napoleon personificarea noilor principii ale Revoluției franceze. Crearea unor republici democratice aliate Franței, începând cu Republica cisalpină de la Milano, avea să se confrunte însă curând cu „a doua coaliție” ostilă Franței, ce reunea – pe lângă Turcia, Anglia, Rusia, Austria – și regatul Neapole, aflat de mai bine de 50 de ani sub Bourbonnii spanioli. Înfrângerea armatelor bourbonnice ce ocupaseră statul papal a favorizat înaintarea spre Neapole a trupelor franceze, conduse de generalul Jean Etienne Championnet.

Din acest moment, evenimentele care vor conduce la crearea Republicii napoletane se precipită. Cuprinsă într-un arc de timp relativ scurt, între 21 decembrie 1798, când regele Ferdinand IV și familia sa părăsesc Neapole, cu destinația Sicilia, și 13 iunie 1799, când

republica sfârșește tragic la umbra eșafodului și a ghilotinei, istoria acelor zile a fost marcată de opoziția dramatică între tendințele înnoitoare ale unei elite iacobine restrânse și o mare mișcare populară, acționând pe cont propriu, în cruciada reacționară a „sfintei credințe” catolice.

Republica este proclamată solemn la 21 ianuarie 1799 – exact o lună după plecarea suveranului – de un grup de patrioți reușiți în castelul Sant'Elmo. Două zile mai târziu, generalul Championnet numește guvernul provizoriu al republicii, alcătuit din intelectuali de elită. Mario Pagano redactează *Constituția republicii*, ce nu și-a aflat însă o aplicare practică, din cauza tragicilor evenimente care au marcat sfârșitul republicii.

Originalitatea documentului – întemeiat pe modelul Constituției franceze din 1795 – rezidă în primul rând în structura cu totul nouă a *Declarației drepturilor*. Alături de *Drepturile omului* (propriii naturii umane),

Mai mult, au privat-o de armată, pe care au constrâns-o să nu acționeze. Practic, francezii au dizolvat ceea ce mai rămăsese din armata napoleoniană. Nu-au lipsit nici jafurile în toată legea. Jafuri de opere de artă și bunuri considerate ale Coroanei, dar care de fapt erau ale țării, cum avea să afirme ritos curajoasa Eleonora Fonseca Pimentel, în *Monitorul napoletan*. Această publicație este un monument de angajare civică, ducând o continuă luptă în favoarea valorilor și idealurilor înalte ce ar trebui să însușească societatea.

Cinci luni mai târziu, când vor fi nevoiți să se retragă spre nord și să părăsească regatul, francezii aveau să lase autoritățile republicii (cărora le promisese protecție) în voia vendetei Bourbonilor.

Rezervele reginei Carolina

Represiunea a fost cumplită. Deși autoritățile re-

Curajoasa ziaristă
Eleonora Fonseca Pimentel

publicii au semnat cu francezii o capitulare, prin care li se permitea emigrarea,

actul nu a fost respectat. Cum nu existau legi penale care să justifice o vendetă de mari proporții, s-a emis o lege cu efect retroactiv, dar care încălca atât de flagrant principiile juridice, chiar și pe cele ale Vechiului Regim, încât nimeni nu și-a asumat curajul de a o publica. S-a înființat un tribunal special, numit Junta de Stat, compus din persoane a căror sarcină nu era de a judeca, ci de a condamna. Eventualii martori, ce ar fi putut depune în favoarea inculpaților, au fost intimidați sau arestați. Condamnările erau de fapt hotărâte înaintea începerii proceselor.

Regele și Curtea urmăreau instaurarea unei forme de teroare albă, servind drept pildă pentru viitor, și nu stabilirea unor răspunderi efective. Chiar și cardinalul

autorul distinge *Drepturile cetățeanului* (referitoare la raportul dintre individ și societate), precum și *Drepturile poporului* (ce privesc suveranitatea întruchipată nu de șeful statului sau de altă autoritate, ci de colectivitatea care trăiește între granițele statului). Alături de drepturi, Pagano așază *Îndatoririle*, împărțite la rândul lor în trei categorii: *Îndatoririle omului*, ale cetățeanului, precum și ale funcționarilor publici, un prim exemplu de norme deontologice pentru cei care exercită funcții publice.

Încercând între tentative de organizare politică și economică, republica cunoaște serioase dificultăți, accentuate de luptele interne ale francezilor și de criza aproape endemică a guvernului provizoriu. Incapabil să adopte repede măsurile antif feudale așteptate de masele țărănești și limitându-și activitatea la programe, guvernul suferă modificări succesive până când, sub impactul înfrângerilor armatei franceze din Italia și asediat de trupele bourbonice ale cardinalului Fabrizio Ruffo, este constrâns să se predea.

Ferdinand IV își recapătă tronul cu ajutorul flotei engleze, iar asupra orașului se abate teroarea dezlanțuită de amiralul Nelson. Exponenți de seamă ai culturii și aristocrației napoletane au căzut atunci victime reacțiunii din 1799: Eleonora Fonseca Pimentel, redactor al ziarului oficial al republicii, *Monitorul napoletan*, amiralul Francesco Caracciolo, scriitorii politici Mario Pagano și Vincenzo Russo, juristul Francesco Conforti, medicul și profesorul universitar Domenico Cirillo.

Falimentul republicii și restaurarea monarhiei au fost în parte posibile pe fundalul retragerii trupelor franceze, dar și al lipsei de colaborare dintre clasele populare și elita iacobină. Acuzat de a fi avut un caracter abstract, pur teoretic, programul nu a găsit ecoul necesar în rândul maselor, tocmai de aceea vulnerabile la propaganda Bourbonilor și a cardinalului Ruffo, care îi prezentau pe iacobini drept dușmanii lui Dumnezeu și adevărații responsabili de mizeria populară.

Nicoleta PANAIT

Ruffo di Calabria și regina Carolina, care fusese cea mai feroce în persecutarea iacobinilor, și-au manifestat rezervele față de o încălcare atât de evidentă a angajamentelor luate.

Poporul napolitan – strigând „Trăiască regele” – participa la execuțiile din piețele orașului Neapole, aplaudând ca la spectacol. În timpul represiei, Neapole a pierdut cetățenii săi cei mai buni, intelectuali cei mai valoroși. Din punct de vedere calitativ, pierderile omenesti au fost ireparabile, imposibil de înlocuit imediat. Multe vechi familii au fost îndoliate. O prăpastie de netrecut s-a căscat între dinastia Bourbonilor și aristocrația și burghezia cea mai înaintată. S-a spulberat totodată orice posibilitate de înfăptuire a unei reforme regale și de

instaurare a unui despotism luminat.

În acest sens, republica napolitană din 1799 încheie, și nu numai din punct de vedere cronologic, secolul luminilor. Ea a încredințat însă istoriei valori ce vor fi reluate ulterior și pe care le vom regăsi în Italia democratică a secolelor XIX și XX.

Constituția republicii – redactată de Francesco Mario Pagano –, care nu copiază Constituția franceză (de exemplu, ea prevede sistemul bicameral, spre deosebire de cea franceză), nu a intrat în vigoare, din lipsă de timp. Ea rămâne însă prima lege fundamental democratică și este într-un totu demnă de vremurile noastre.

* * *

Analiza cauzelor înfrângerii a început imediat: esul

istoric al lui Cuoco, în trei volume, a fost scris în anul 1800, când acesta, după un an de închisoare, a fost exilat în Franța. Concluziile vor constitui o învățătură prețioasă pentru mișcările democratice italiene din secolul XIX. Analiza lui Cuoco, modul lui concret de abordare au contribuit și dincolo de granițele Italiei la crearea unor concepții politice ancorate în caracteristicile fiecărui popor, așadar care nu mai sunt abstracte. Misiunea „generoasă și cosmopolită a iluminismului a făcut treptat loc sentimentului național, care – în formulările sale cele mai nobile – este întotdeauna și un sentiment democratic, de afirmare a libertății, de dragoste pentru propria libertate, dar și de respect pentru libertatea celorlalți. ■

Întoarcerea principilor ereditari în oraș și cardinalul Fabrizio Ruffo (în medalion), cel constrâns să se predea

Institutul Italian din București organizează, în ziua de 26 noiembrie, la ora 18.00, la sediul din Strada Sfântul Ștefan nr. 3, masa rotundă cu tema
200 de ani de la
Revoluția napolitană
din 1799.

Tătucul a vegheat ca programul antievreiesc să se desfășoare conform preceptelor sale

Înainte să moară, bolnav, Stalin avea a se răfui cu evreii. Deveniți dușmani ai poporului și agenți ai imperialismului, ei trebuia lichidați.

Măiastra artă a manipulării

Afiș de solidaritate cu evreii din U.R.S.S., apărut pe străzile Parisului în 1971

AFACEREA HALATELOR ALBE

EMANUELA SITEANU

Teoria complotului a slujit întotdeauna puterii în vreme de criză, ca manevră diversionistă. În cazul sistemului sovietic, lupta de clasă a fost o constantă a vieții politice, furnizând justificarea prigoanei asupra celor nesupuși.

Suspiciunea hipertrofică a lui Stalin și pretinsa amenințare ce plana asupra partidului au generat un lung șir de epurări, cărora le-au căzut victime membri de partid, ofițeri ai armatei roșii și chiar oameni de rând. Toți cei condamnați – fie ei contrarevoluționari de stânga, de dreapta sau acuzați de sabotaj industrial – erau prezentați opiniei publice drept trădători ai statului sovietic, spioni și criminali. Nici măcar subordonații zeloși ai lui Stalin n-au fost cruțați de ritualul epurării, ei succedându-se unii altora precum păpușile matrioșka. Teroarea a luat forme sistematice și tot mai violente.

Un astfel de regim nu-și putea asigura „larga” adeziune decât printr-o strategie juridică și ideologică de natură a legitima sistemul represiv și a sugruma orice tendință contestatară. Integrate unei asemenea concepții, bine cunoscutele procese-spectacol erau mecanisme de auto-protecție, iar teroarea, expresia vigilenței și fermității serviciilor de securitate.

Pe fondul general, dăinuind de secole, al sloganului „patria este în pericol” (rodina v opasnosti), sintagma de care au uzat și abuzat garnituri succesive de lideri ai Rusiei și U.R.S.S., conflictul germano-sovietic a constituit un nou context internațional speculat psihologic pentru controlul conștiințelor. Sunt inculcate acum cetățenilor sovietici psihoza slăbiciunii și vulnerabilității U.R.S.S.-ului și, simultan, nevoia prezervării statutului ei de mare putere, cu prețul oricăror sacrificii. În contextul războiului rece, când foștii aliați au devenit noii inamici, s-a inventat un nou dușman: evreii, aflați în slujba imperialismului. Rațiunile care l-au determinat pe Stalin să asmută – contrar tuturor principiilor proclamate – contra unei întregi etnii rămân obscure.

Denunțurile curg

Sub titlul *Spioni ticăloși și asasini, sub masca unor profesori de medicină*, ziarul *Pravda* din 13 ianuarie 1953 dezvăluia o conspirație la centrul medical din Moscova: un „grup terorist de medici”, compus din 9, apoi din 15 persoane – majoritatea evrei – erau acuzați de a fi profitat de funcțiile lor de la Kremlin pentru a-l asasina pe unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin, A.A. Jdanov, în 1948, și a fi pus la cale, în complicitate cu Intelligence Service și American Joint Distribution Committee (organizație de asistență evreiască), lichidarea lui Stalin și a unor lideri militari sovietici.

Mitul conspirației a găsit un teren propice cu atât mai mult cu cât pretenții trădători formau un nucleu etnic exogen, națiunea-gazdă, „mama Rusia”, simțindu-se într-un pericol real.

Rapports secrets soviétiques, 1921-1991, lucrare purtând subtitlul *La société russe dans les documents confidentiels* – semnată de două nume de referință în sovietologia franceză, Nicolas Werth și Gaël Moullec –, ne ajută să cunoaștem reacția cetățenilor sovietici la această provocare. O adevărată frustrare națională învinge spiritele. Indignarea sporește sub presiunea lecturilor publice din articolele consacrate medicilor-asasini. În regiunea Sverdlovsk, numeroși cetățeni au așteptat în preajma difuzoarelor informații complementare, s-au năpustit la chioșcurile de jurnale ca să afle noi vești.

Un editorial din *Pravda* a radicalizat spiritele: „Până acum n-am fost antisemit, declara un cercetător, dar după lectura comunicatului Agenției Tass am devenit”. „Ar trebui împușcată toată această clică sau mai bine spânzurată”, tremura de indignare un șef de șantier. Un anume Sidorov, agent de securitate la un antrepozit frigorific, își mărturisea deschis repulsia față de minoritatea evreiască, de vreme ce mulți evrei „au apartamente frumoase și trăiesc prosper”.

De aici și până la învinuirea de sabotare a economiei sovietice nu mai era decât un pas, argumentul fiind acela că evreii s-au infiltrat în posturile în care „statul poate fi ușor furat, iar populația înșelată”. Nimic mai firesc decât întrebară: „Nu s-or fi strecurat asemenea vipere și în alte ministere?”...

Societatea se mobilizează. Curg denunțurile, anchetele se înmulțesc; nenumărate voci solicită întoarcerea la „vigilența bolșevică”, cu atât mai mult cu cât demascarea conspiratorilor se dovedește dificilă: „nu putem vorbi (în cazul evreilor – n.E.S.) – se lamenta un muncitor rus – de critică și autocritică, pentru că aceștia se protejează unii pe alții”.

O notă informativă secretă adresată lui Stalin, în 14 ianuarie 1953, reproduce câteva gânduri ale populației Moscovei, unele de incriminare, altele de disculpare a evreilor. O anume Kulikova, casnică, era convinsă că „toți evreii sunt trădători” și că ar trebui să li se interzică practicarea medicinei, întrucât ei răspândesc cancerul și alte boli”. Pentru directorul unei uzine moscovite, evreu, afacerea „halatelor albe” era un episod dintr-o campanie anticosmopolită de tradiție veche, motiv pentru care el anticipa resemnat: „Tot ce ne-a rămas de făcut este să ne așezăm pe valize și să așteptăm să fim areștiți sau deportați”. „Nimic surprinzător”, se plângea Golocekin, „istoria arată că evreii au fost mereu batjocoriți. Puterea țaristă a aprins ura rasială și a organizat pogromuri, pentru a-și ascunde propriile greșeli. Astăzi puterea sovietică procedează la fel, an de an ne persecută tot mai tare!”

Convingerea că evreii sunt persoane înstărite, ce-și asigurau prin furt situația privilegiată, nu era singura ce hrănea furia antisemită. Evreii erau acuzați în grup a fi colaborat cu serviciile străine de informații, ei reprezentând, în consecință, o dublă amenințare: pentru economia rusă și pentru siguranța

națională. Or, teza unui complot de proporții internaționale lovea, prin recul, în securitatea statului, acuzată de neglijență și corupție. Incapabil să descopere la timp o organizație teroristă de asemenea amploare, Ministerul de Interne, înțepenit în formalism și rutină, s-ar fi lăsat chiar penetrat de spioni. Așadar se destrăma încet-încet convingerea că acest departament putea chezașui, singur, integritatea U.R.S.S. Mărturisirile persoanelor anchetate generau și ele multe semne de întrebare privind metodele de interogare folosite de Securitate; într-adevăr, de ce toți își recunoșteau atât de repede culpabilitatea? Mulți începeau să creadă în nevinovăția medicilor arestați.

Aparatul birocratic la frâiele

Pe 4 aprilie, la o lună după moartea lui Stalin, *Pravda* anunța că „medicii asasini” fuseseră victimele unei provocări, că mărturisirile fuseseră smulse prin „metode ilegale de interogare”, așadar sub tortură. Comunicatul emanând de la însăși instituția responsabilă de practicile abuzive, MVD (Ministerul Afacerilor Interne), condus de Lavrenti Beria, a umplut de indignare țara. El pune sub acuzare sistemul terorii, cel al proceselor publice și al miilor de condamnări împotriva preținșilor „spioni”, „sabotori” și „teroriști”.

Care este reacția populației? Unii persistă în neclintita lor încredere în guvernul sovietic, care „spune întotdeauna adevărul”, și în acuzele împotriva evreilor, care „au scăpat și de data aceasta, ca dovadă că au protectori sus-puși”. Alții condamnă pe funcționarii naționaliști antisemiți, „trădători ai Uniunii Sovietice multinaționale”.

Așadar, concepția lui Stalin potrivit căreia națiunea se traducea printr-o comunitate de cultură, bazată pe toleranță și înfrățirea populațiilor componente, degenerase într-o politică rasistă. Corectarea acestei stări de lucruri revenea partidului, chemat să intervină, „pentru a pune capăt ororilor care se petrec în țara noastră, unde toate popoarele sunt egale...”

Atât MVD cât și MGB (Ministerul Securității Statului), rebotezat Comitetul Securității Statului (KGB), pierdeau mare parte din prerogative în favoarea partidului, ca expresie a restabilizării „legalității socialiste”. În același timp, Nikita Hrușciov, noul secretar general, se descotorosea atât de cel care trecuse până atunci drept succesorul lui Stalin, Lavrenti Beria, denunțat ca vechi spion britanic și lichidat, în decembrie 1953, cât și de Viktor Abakumov, șeful MGB-ului, acuzat de montarea afacerii medicilor evrei și condamnat la moarte exact un an mai târziu. ■

CĂRȚI DE ISTORIE LOCALĂ

● **Corneliu Tamaș, Ion N. Vasilescu – LOCURI. VREMURI. OAMENI**, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 1998, 246 pp., 25 000 lei ● **Gheorghe Nemeș, Valeriu Chișiu – BISERICA DIN HOMOROG**, Editura Lumina, Oradea, 1998, 98 pp. ● **Relu Stoica – RUNCUSATUL DE DINCOLO DE PĂDURI**, Editura Casei Corpului Didactic, Buzău, 1998, 134 pp. ● **Stan V. Cristea, Ecaterina Tântăreanu, Ion Moraru, Titus Barabas, Gheorghe Cristea – MONOGRAFIA JUDEȚULUI TELEORMAN**, 464 pp. ● **Nicolae Fuiorea – DÂRVARI-MEHE-DINȚI**, Editura Aius, Craiova, 1998, 176 pp.

● **Prof. dr. Jean Ciută, prof. dr. Ioan Mitrea – BAHNA-NEAMȚ**, Editura „Diacon Coresi”, București, 1999, 168 pp., 12 000 lei ● **Corneliu Tamaș, Ion Constantin Vasile – ACTE DOCUMENTARE VÂLCENE**, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 1999, 325 pp., 35 000 lei ● **ȘCOALA MILITARĂ DE SUBOFITERI DE POLIȚIE „VASILE LASCĂR” CÂMPINA**, Editura Ministerului de Interne, București, 1998, 32 pp. ● **Florentza Georgetta Marincu – CIOBURI DE ISTORIE. POIANA MARE-CALAFAT. 1832-1878**, Editura Avrămeanca, Craiova, 1997, vol. I – 540 pp., vol. II – 460 pp.

Ion Vincze (în stânga, sus), cel cu care Ana Pauker a împărțit colțul de scaun

Atmosfera de suspiciune ce domnea în rândul membrilor partidului comunist este bine surprinsă în ceretările ei de o mai veche colaboratoare a revistei noastre, Tatiana A. Pokivailova, de la Institutul de slavistică al Academiei de Științe a Federației Ruse. Dintr-un amplu studiu pe care a avut bunăvoința să ni-l pună la dispoziție, intitulat Kremlinul și instituirea monopolului asupra informației în țările din Europa de Răsărit, prezentăm cititorilor noștri cele câteva pagini în care autoarea își susține demonstrația pe exemple românești, extrase din arhivele Federației Ruse.

MONOPOLUL INFORMAȚIEI NAȘTE MONȘTRI DE SUSPICIUNE

TATIANA A. POKIVAILOVA (Moscova)

După cum afirma într-o discuție cu un consilier al Ambasadei sovietice la București, un anume S.S. Spandarian, liderul comuniștilor români, Gh. Gheorghiu-Dej, era foarte îngrijorat că unele amănunte privind o ședință de secretariat a C.C. al P.M.R., din 20 aprilie 1951, au „transpirat” în afară. Dej i-a povestit diplomatului sovietic următorul fapt: „pe 20 aprilie 1951, el împreună cu Ana Pauker au plecat de la Consiliul de Miniștri la C.C. al P.M.R., unde se desfășura o ședință. Ca să nu deranjeze – spunea Dej – și-au găsit repede locuri, Ana

Pauker pe un colț de scaun ocupat de Ion Vincze, membru supleant al C.C. La sfârșitul ședinței s-au împrăștiat cu toții, fiecare spre casă, în mașina lui, numai Ion Vincze a plecat pe jos. A doua zi – a continuat Dej –, l-a sunat o femeie și i-a spus că ea știe că Vincze a stat la ședință pe același scaun cu Ana Pauker și că a plecat acasă fără mașină”. Probabil că la aparat era o persoană foarte apropiată lui I. Vincze. Pe baza acestui simplu fapt, un telefon inofensiv, Dej a mers foarte departe cu concluziile: „Ori dușmanii noștri au agentura lor în aparatul C.C. al P.M.R.

– mi-a declarat el – ori cel mai periculos dușman a pătruns direct în structurile noastre”. Și, legat de asta, a afirmat că „trebuie să sporim vigilența”, exprimându-și „regretul că unii lideri de partid manifestă o insuficiență vigilență”.

Folosind prilejul, Gh. Gheorghiu-Dej a vrut să pună la punct și relația cu rivalul său politic, V. Luca. I-a comunicat diplomatului sovietic că șoferul vicepreședintelui Consiliului de Miniștri al R.P.R., un anume Adlitz, a devenit o sursă de scurgere de informații privind conținutul

unor hotărâri secrete adoptate la o ședință a Secretariatului C.C. al P.M.R. din aprilie 1951, privind limitarea emigrării evreilor din România. După părerea lui Gh. Gheorghiu-Dej, o asemenea informație nu putea fi obținută decât de la V. Luca.

Ca să-l compromită și mai mult pe acesta și știind, desigur, că asemenea tip de interlocutori informau Moscova, liderul român a încercat să o amestece și pe soția lui V. Luca. Într-o discuție cu ambasadorul sovietic în România, S. Kavtaradze, din 13 august 1951, Dej sublinia că, după părerea lui, și soția lui V. Luca ar putea fi o sursă de scurgere a informației secrete despre evreii români. Ea este evreică. În ce o privește pe soția lui V. Luca, spunea Dej, „are rude peste graniță, în Israel, unde s-a dus și ea în urmă cu trei ani, fără să ceară aprobarea nimănui, când a mers Luca la Cairo, la o ședință a așa-numitului «comitet interparlamentar». Probabil că Luca

nu are secrete față de ea, or prin ea se poate scurge orice informație, e un canal bun, pentru că Luca este secretar al C.C. și știe totul despre activitatea noastră. Există un aspect care îmi trezește multe bănueli: într-o zi am luat o hotărâre secretă privind evreii, într-o ședință a Secretariatului. A doua zi toată populația evreiască din București știa despre hotărârea luată”.

Ce reacție a avut ambasadorul sovietic la aceste informații „cusute cu ață albă”, pe care i le prezentase Dej? A declarat că „în asemenea cazuri trebuie luate cele mai aspre măsuri și ignorate ostilitățile personale, fie ele și ale unor tovarăși importanți, care descoperă încălcarea regulii păstrării secretului de stat”. Dej a mai adăugat – își nota S. Kavtaradze –, că „la ei lucrurile nu stau foarte bine cu păstrarea secretului, chiar dacă el a atras mereu atenția tovarășilor, i-a prevenit asupra consecințelor și

le-a cerut păstrarea cu sfințenie a secretului de stat”.

Liderul român i-a prezentat în acest sens ambasadorului sovietic măsurile de securitate luate de conducerea română, legate de sosirea la București, la 15 august 1951, a unui grup de specialiști sovietici, pentru a acorda ajutor în pregătirea și aplicarea reformei monetare în România. Erau măsuri ce priveau aspecte concrete (locuință, personal de serviciu, condiții de muncă); dar și asigurarea, într-un cerc de persoane avizate, a confidențialității muncii, a caracterului secret al contactelor grupului cu conducerea română. Dej l-a asigurat pe interlocutorul său că se va ocupa personal de grupul sovietic și toate materialele vor fi văzute de el, pentru că numai astfel se poate asigura secretul absolut al activității.

Secrete, suspiciuni, dușmănie, lipsa celei mai colegiale încrederi, care, toate, din păcate nu s-au oprit aici. Mulți au făcut ani grei de temniță... ■

*la noi
păsiți*

**calitatea dorită
la prețurile cele mai bune!**

componente
AOpen

calculatoarele **LONDON** și imprimantele **EPSON**

**TRICORP
electronics**
BUCUREȘTI

tel: 3205770; fax: 3203635
e-mail: officebu@tricorp.ro
CONSTANȚA

tel: 041-65 27 71; 092-364 958;
fax: 041-646428
e-mail: officect@tricorp.ro

SĂ NU TRAGEM CU TUNUL ÎN VRĂBII

„Întrucât problemele discutate aici sunt foarte secrete, acest proces-verbal trebuie bine păstrat, într-un singur exemplar, și stenograma tot așa“.

După ce citești textul stenogramei, cerința de mai sus nu îți mai stărnește mirarea.

Citești o dată, citești de două ori și tot nu îți vine să crezi că în Biroul Politic al Comitetului Central al P.M.R., din 14 ianuarie 1953, se putea discuta în asemenea termeni: „Comunitățile [evreiești] în tot timpul au fost un cuib de jefuitori, de exploatare, de spioni. Comunitățile

au avut totdeauna pe un Filderman și de la exploatare și jefuirea oamenilor săraci cu cimitire etc. și, până la acte criminale de spionaj, acestea au fost în programul lor. De aceea, cred că aici trebuie să mergem ferm. Să-i ia dracu, vor urla, dar până la urmă vor amuți, altfel vor dăuna nu numai nouă, dar și întregului lagăr al păcii. Reducerea sinagogilor se poate face și nu va fi nici o plângere din partea populației evreiești muncitoare“ (Iosif Chișinevski). Sau: „organizații sioniste fasciste“ – o altă afirmație incredibilă, care a fost rostită de Gh. Gheorghiu-Dej, în aceeași ședință.

Rasismul e o aberație, fiindcă rasele sunt fenomene naturale, nu emanații divine. A urî o parte a naturii e cum ai urî vegetația ori mineralele, ori animalele.

Cum se împăcau asemenea declarații cu principiile internaționalismului proletar? În nici un fel. Dar cu criticile aduse în atâtea rânduri „regimului burghez-mosieresc“ sau „imperialismului mondial“, care învrăjbeau naționalitățile și națiunile, unele împotriva celorlalte? Iarăși, în nici un fel.

Pasaje din documentul pe care îl vom analiza au mai fost publicate, dar fără a fi plasate în contextul internațional care să le dea sensul real.

Dacă ne vom uita mai atent la data la care a avut loc ședința, vom

înțelege mai bine spiritul în care a decurs întreaga discuție. Suntem în plină „vânătoare de vrăjitoare“, nu numai la Moscova – „Procesul halatelor albe“ –, ci și în restul „lagărului socialist“ – procesul lui Rudolf Slanski, primul secretar al partidului comunist cehoslovac, evreu de origine (vezi și Magazin istoric, nr. 9/1999).

Cum se întâmpla în acei ani, Moscova dădea tonul și partitura era interpretată, cu mai mult sau mai puțin zel, în toate țările satelit. Așa se face că în ziua de 14 ianuarie 1953, Biroul Politic al C.C. al P.M.R. a luat în discuție „problema unor organizații de masă“.

MIRCEA CHIRIȚOIU

Au participat la ședință: Gh. Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevski, Alexandru Moghioroș, Miron Constantinescu, Chivu Stoica, Emil Bodnăraș, Petre Borilă și Constantin Părvulescu. Chișinevski, Moghioroș și Borilă primiseră indicația să pregătească un material despre situația Frontului Plugarilor, Uniunea Femeilor Democratice din România, Uniunea Populară Maghiară, Comitetul Democratic Evreiesc, Comitetele Deșocrate German, Ruso-Ucrainean, Grec, Albanez, Sârb și

Armean. Întrebarea care prezida întreaga discuție era: mai sunt necesare aceste organizații?

Referindu-se la situația minorităților naționale, P. Borilă arăta că nu existau cifre exacte „pentru că unii nu sunt trecuți ca evrei, romi etc“. Potrivit estimărilor făcute, minoritarii erau în număr de 2 470 000. El arăta că prin politica partidului se creaseră condiții pentru asigurarea drepturilor tuturor minorităților, iar sfaturile populare deveniseră cele mai largi

organizații de masă „corespunzând atât năzuințelor minorităților, cât și intereselor fundamentale ale poporului român“.

Ulterior, în cursul discuției, tot el afirma: „Toate minoritățile naționale se duc la organizația lor cu toate problemele lor și numai românii se duc la sfaturile populare“.

Concluzia lui Borilă era: „Tocmai de aceea, având în vedere acestea, credem că s-au creat condiții de a dizolva aceste organizații ale minorităților naționale, care au devenit

chiar o piedică în dezvoltarea muncii partidului nostru, au devenit o piedică în educarea maselor în spiritul internaționalismului proletar și al patriotismului". Și adăuga: „Din partidul nostru, foarte puține organizații de partid pot să spună cum conducem aceste organizații, ce este în aceste organizații; ele s-au izolat de partid, cu toate că avem membri de partid acolo. Aici e mai rău decât la femei, în special la unele, cum este la evrei și în unitățile lor, care sunt foarte izolate de partid”.

În continuarea rechizitoriului său, Petre Borilă acuza organizațiile de masă că au devenit „organizații de intervenții pentru comercianți, pentru chiaburi și vin membri de partid din aceste organizații cu intervenții. Aceste organizații pot fi folosite și probabil sunt folosite, mai ales unele, ca organizații legale, cu posibilități legale de muncă a spionilor imperialiști”.

Suspiciunea dusă până la absurd funcționa și de această dată: „Noi în timpul ilegalității am folosit foarte multe din acestea, am folosit și organizații religioase, sportive, toate”.

În sfârșit, se punea punctul pe i: „Dacă facem vreo legătură cu ceea ce s-a petrecut în Cehoslovacia, din cele ce au reieșit la procesul lui Slanski, în general se poate face legătura cu toți, dar în special ea privește sionismul, dovedește că unele din principalele agenții ale imperialismului americano-englez a fost și este [!] sionismul”. De altfel, și Dej afirma – în două rânduri – că „trebuie să punem la ordine de zi a Biroului Politic analiza experienței procesului din Ceho-

Dacă noi, comuniștii, am folosit organizațiile de masă în perioada ilegalității, atunci și spionajul imperialist le folosește acum

slovacia și cele ce s-au petrecut recent în U.R.S.S. cu banda de «medici»”.

Se invocau și dovezi care atestau legăturile dintre Comitetul Democrat Evreiesc și „imperialism” de care se făceau vinovați „deviaționiștii”: Ana Pauker, fost

Petre Borilă

ministru de Externe (care îl primise pe reprezentantul statului Israel), Teohari Georgescu, ministru de Interne (care eliberase „în masă” pașapoarte pentru Israel, cu complicitatea Anei Pauker) și Vasile Luca (încheiase un acord cu organizația Joint). Existau și alte grupări sioniste – insistă Petre Borilă –, precum

Pericolul ca Ana Pauker să vadă cine intră și iese pe intrarea principală

Ilie Zaharia-Năvodaru. Motivul pentru care Comisia de control a partidului nu a sesizat aceste „fenomene negative” îl aflăm de la Gh. Gheorghiu-Dej: „era condusă de Ana Pauker. Ea s-a propus și noi am aprobat”.

Reapare paranoia suspiciunii. Toți oamenii care au lucrat cu deviaționiștii trebuie dați afară. Petre Borilă insistă: „Cu această ocazie vreau să spun că Ana Pauker n-are ce căuta la Consiliul de Miniștri în Biroul industriei ușoare. S-o scoatem imediat pentru că este acolo un pericol, nu poți să aduni oameni că ea stă alături, vine foarte regulat. Ea intră la intrarea principală și vede cine intră, cine iese”.

Până la urmă, concluzia a fost: desființarea tuturor organizațiilor minorităților naționale. Hotărârea definitivă i-a aparținut lui Gheorghiu-Dej, cu excepția Comitetului Democrat Armean. Petre Borilă explică: „N-avem așa de mulți armeni, dar Comitetul armean face și difuzarea presei sovietice în alte țări”.

Tot Petre Borilă aduce în discuție și problema cea mai spinoasă: comunitățile evreiești care au caracter religios. „Cea mai periculoasă – ține să sublinieze Iosif Chișinevski. Acolo duc o politică de spionaj, e o formă la izolare completă.” Urmează o enumerare a posibilităților pe care le au asemenea comunități cu caracter religios de a servi de acoperire „spionajului imperialist”: „au temple, case de rugăciune, sinagogi, vreo 603”; „au abatoare de păsări, cimitire, au și cursuri de catehizare, de talmud”. La început, Petre Borilă este de părere ca „sinagogile și casele de rugăciuni să le lăsăm, dar

abatoarele de păsări să treacă la sfaturi, cimitirele la fel”.

Iosif Chișinevski simțea nevoia să sublinieze: „Consider comunitățile evreiești mai periculoase decât oricare organizație evreiască, chiar decât organizațiile sioniste când au fost deschise, în perioada când au fost organizații legale... Așa cum nu ne e milă de preoții catolici spioni, așa să nu ne fie milă de rabini și cantori”. Și mai propunea un lucru: „școlile de talmud să fie închise... Masele largi muncitoare ale populației evreiești în toate timpurile au urât aceste școli, pentru că speriau copiii, erau schingiuți ca să învețe o limbă care nu se vorbea. Se făcea acolo o educație șovină sălbatică”.

Emil Bodnăraș – care nu a intervenit decât de vreo două ori – întreabă: „În U.R.S.S. există comunități evreiești?” Îi răspunde Miron Constantinescu: „Există temple, sinagogi, dar comunități evreiești nu există”.

„E clară socoteala” – hotărăște Dej, care, probabil, începuse să realizeze că discuția depășise orice limită. Urmează un monolog al primului secretar, axat în principal pe următoarele idei. În primul rând, nu pot fi puse pe același plan problemele comitetelor, organizațiilor de masă ale naționaliștilor și cele ale comunităților evreiești. „...Aceste comitete ale naționalităților au fost o acțiune a partidului nostru, ca un instrument, ca o contrapondere tocmai a naționalismului burghez”. Urmează o analiză a organizațiilor democratice create de partid între naționalități, cu reușite (Madosz, în rândul populației maghiare) și eșecuri (în rândul populației germane și evreiești).

Gh. Gheorghiu-Dej subliniază că după război mulți evrei au plecat din U.R.S.S. și s-au stabilit în România. Apoi au cerut să emigreze în Israel. El explică și sentimentul de foarte puternică solidaritate al populației evreiești și dorința de a emigra în Israel prin discriminarea la care această populație a fost supusă, prin dorința de a avea un stat al său.

Abatoarele de păsări și cimitirele, cuiburi de spioni

„Ce anume a determinat această goană spre Israel? Faptul că lucrurile au început să se ascuțe pe măsura înaintării noastre spre preluarea puterii. Sigur că tot ce era cu mentalitatea și concepția capitalistă burgheză, nu atât din patriotism pentru statul Israel, cât pentru a găsi un alt loc unde poate să-și continue activitatea, era cuprins de această goană. Aici a intervenit acea organizație internațională, centrul mișcării internaționale sioniste, care s-a interesat și la Conferința de Pace și căuta să impună, alături de americani și sprijiniți de ei, să înscrie în

Să fim fermi, dar cu grijă, pentru că nu este ușor...

clauze un amestec și control în treburile țării”. Dej critică lipsa de vigilență revoluționară care i-a permis Anei Pauker – sub pretextul că în felul acesta se sprijinea revoluția mondială – să trimită foarte mulți oameni în Israel. „Nu era destul de clară poziția noastră și în anumite măsuri chiar cadre bune de partid, cu trecut și cu educație partinică,

aveau teamă să se pronunțe ca nu cumva să fie trecuți anti-semiți, naționaliști”.

După expunerea de mai sus, Gh. Gheorghiu-Dej spune: „Dacă pentru toate celelalte comitete și organizații se pune chestiunea – și inclusiv a Comitetului Democratic Evreiesc – a dizolvării lor, problema comunităților evreiești și tot ce s-a spus în legătură cu ele, trebuie acestea să le tratăm aparte și anume să le legăm cu problema învățămintelor din Cehoslovacia și din U.R.S.S. Și trebuie legată problema aceasta mai cu

cap, mai inteligent și de aceea s-o lăsăm deoparte azi... Nu este chiar așa de simplu să desființezi comunitățile evreiești, nici nu este așa de simplu să te legi de sinagogi și cimitire și cursurile de talmud și băile rituale... Se pot multe lucruri găsi în legătură cu aceste școli pentru a vedea chichița, la fel și cu casele de rugăciuni ale comunității. De aceea, trebuie văzută problema și fără să tragem cu tunul în vrăbii, trebuie foarte bine studiată și de mers ferm... să punem la ordinea de zi problema comunităților evreiești și atunci s-o tratăm într-un cadru cu totul special, ca să nu se confunde măsurile de dizolvare cu aceasta. Sunteți de acord?

(Toți tovarășii sunt de acord”).

La 5 martie 1953 murea Iosif Visarionovici Stalin. În luna iulie a aceluiași an, conducerea P.M.R. era chemată la Moscova și i se cerea să închidă Canalul și să își revizuiască politica față de întreaga populație, pentru a evita crearea unor situații tensionate (*Magazin istoric*, nr. 7/1999). Asupra problemelor dezbătute la 14 ianuarie 1953 nu s-a mai revenit. ■

Cronici paralele la secolul

Cronici paralele la secolul

VEACUL CONTESTĂRIILOR

ELENA VOINEA, VICTOR IONESCU

După sfidarea japoneză din 1904, când Rusia a fost învinsă la Tsushima de Japonia („buturuga mică“), după avatarurile Evei în acest veac, în lupta ei pentru drepturi, după povestea nonviolentului Gandhi și a cutezătorului Martin Luther King, apărătorul negrilor, iată și alte mișcări contestatate ale secolului pe care îl încheiem.

Revolta artiștilor

În 1915, un grup de tineri pacifiști din Europa răvășită de lupte obișnuia să se întâlnească, seară de seară, într-una din cochetele cafenele ale orașului elvețian Zürich. Pe terasă, ei discutau la nesfârșit despre război și despre haosul stărnit de acesta. Singura vinovată de prăpădul din jur era, după părerea lor, civilizația coruptă de industrializarea necontrolată. Tinerii, conduși de un poet român, Tristan Tzara, și-au spus dadaști și și-au propus să denunțe valorile societății occidentale, progresul, naționalismul, materialismul și colonialismul, drept surse ale tuturor relelor abătute peste lumea contemporană. Pentru Tzara și discipolii săi nimic nu era sfânt, deoarece nimic nu avea sens. Acest gen de „tratament de șoc aplicat umanității în delir“ s-a răspândit în toate sferile culturii. Nihilismul absolut a

sedus personalități importante ale epocii.

O întreagă generație de artiști novatori a început să sondeze domeniul subconștientului. În fruntea mișcării se

Pentru André Breton (desenat de Picasso) arta era o expresie a subconștientului

afla poetul francez André Breton, un discipol al lui Sigmund Freud. Încă în timpul războiului, Breton începuse să exploreze legătura dintre artă și nebunie, lucrând cu soldații

traumatizați de exploziile obuzelor.

În 1921, după repetate încercări de coborâre în propriul subconștient, André Breton și Philippe Soupault au publicat primul specimen de scriitură automată, în stare de transă. După trei ani, Breton a publicat *Manifestul suprarealismului*, în care își definea concepția despre artă drept o expresie a subconștientului. Artistul, proclama Breton, trebuie să abandoneze logica normală, convențională și conștientă în favoarea subconștientului, ale cărui resurse sunt nelimitate. Renunțând la controlul rațiunii pentru a crea, artistul va descoperi realitatea absolută sau suprarealitatea. Concepută ca o revoluție a spiritului, ca o revoltă împotriva alienării, mișcarea l-a adus curând pe inițiatorul ei la concluzia că pentru a obține victoria, este nevoie de o schimbare a sistemului politico-social. Nu a mai fost decât

un pas până la îmbrățișarea cu entuziasm a sarcinii supreme – recrearea noii ordini. Logodna lui Breton cu comunismul s-a încheiat în 1936, când a fost exclus din partid pentru deviaționism. Între timp, suprarealismul, provocator la origine, devenise o modă. El a sucombat ca mișcare organizată, sub primele gloanțe ale celui de-al doilea război mondial.

Zei sunt morți

În ultimii ani ai deceniului al șaselea, străinii care vizitau orașul Montpellier se opreau mirați în fața unui panou instalat în grădina publică. Litere mari invitau trecătorii să-și expună liber gândurile, sentimentele. Călătorii au putut citi în acele zile pe „panoul de liberă expresie” o propoziție cel puțin neașteptată: „Dumnezeu este mort”. Curând, desedubt, cineva a dat replica: „Nu, e un ticălos”. Încurajate de inițiativa primarului din Montpellier, care îi invitase pe oameni să se defuleze fără teamă de pedeapsă, două persoane au contestat, în primul rând, instanța cea mai înaltă concepută vreodată. Era un semn, printre atâtea altele, ale apogeei unei revolte împotriva autorității, a oricărei forme de superioritate. Presiunile vizau în egală măsură statul, patronatul, universitatea și profesorii, familia, poliția, țările dezvoltate și Statele Unite, puterea care se instalase la conducerea lumii.

Doctrina indulgenței – libertatea neîngrădită în relațiile familiale – este de proveniență americană. Tot din Statele Unite,

Cei patru puștani din Liverpool, ce-și spuneau Beatles

Europa a împrumutat erotismul, muzica pop, drogurile și toate formele de evadare din realitate, care, în felul lor, au devenit modalități noi de contestare.

În anii '50, în Statele Unite a izbucnit prima mare revoltă împotriva ordinii tradiționale: generația *beat* lansa Americii dolarului sfidarea „tinerilor furioși”, hotărâți să impună „principiul plăcerii” prin detronarea „principiului productivității”. Dorința de a trăi împreună îi împingea spre

exterior, spre abandonarea societății de consum. Trep-tat, cu ajutorul hașișului, L.S.D.-ului și a heroinei tinerii hippies, descendenții generației *beat*, au încercat să creeze un stil de viață antiautoritar, dirijat împotriva micilor burghezi, a celor pe care îi identificaseră drept „filistini” secolului XX. Era o dorință de a trăi liber, dincolo de orice represiune sau frustrare în plan politic și personal, profesional și chiar sexual. În această agitată Americă a contestării, la 31 ianuarie 1964, patru puștani din Liverpool, Marea Britanie, ce-și spuneau Beatles (*beat*/ritm și *beetle*/scarabeu) cuceră primele locuri ale topului rock, o performanță niciodată egalată. Consacrarea celor patru tineri britanici coincidea cu trezirea generației de după război, cea care va cunoaște și va respinge imediat falsul societății de consum. Beatles și rivalii lor, Rolling Stones, au devenit purtătorii de cuvânt, idoli și modelele unei părți a acestei generații care tindea să se afirme lăsându-și părul să crească.

Baricadele lui '68

Un vânt de revoltă agita la începutul anilor '60 cam-pusurile și orașele universitare americane. Profund nepolitizați și declarat pacifiști, tinerii organizau ample manifestări împotriva războiului din Vietnam și în sprijinul luptei populației de culoare pentru drepturile sale. Problema rasială și intensificarea războiului de peste mări au clătinat dramatic încrederea pe care tineretul era tentat, potrivit tradiției, să o aibă în liderii țării. În

Demonstrație contra războiului din Vietnam și împotriva rasismului

1967, represiunea, antidotul administrat de autorități febrei juvenile contestatare, făcuse 40 de morți la Detroit și 27 la Newark.

Spiritul revoltei a cuprins și Europa, incendiind conștiințele unei prime generații care avusese șansa de a nu cunoaște războiul. Terenul cel mai propice s-a dovedit a fi prospera și aparent echilibrata Franța a generalului de Gaulle. Revolta a cuprins însă și Italia, Germania și chiar Suedia. În după-amiaza zilei de 3 mai 1968, sub ferestrele biroului rectorului Universității Sorbone, un grup de militanți UNEF (Uniunea Națională a Studenților din Franța), ai Mișcării 22 martie și ai extremei stângi trokiste protestau față de închiderea Universității Nanterre. Rectorul La Roche a obținut, cu ajutorul ministrului Educației, intervenția forțelor de ordine. Poliția pătrunde în incinta Sorbonei la ora 16.50. Șefii manifestațiilor au acceptat să-și retragă „trupele” fără să opună rezistență, dar 500 de tineri au fost urcați în mașinile poliției. Vestea arestării lor s-a împrăștiat în tot Cartierul Latin. Studenți și liceeni au coborât în stradă, smulgând pietrele din pavaj, aruncând cu ele în mașini și strigând „Opriti represiunea”. Poliștii au răspuns cu grenade lacrimogene și bastoane.

Daniel Cohn-Bendit, student la acea vreme la Nanterre și unul din liderii revoluției, își amintește: „Mișcarea care a început în mai '68 a fost o mișcare mondială de modernizare a societății, pornită de generația de după război. Acești tineri credeau că cei care au trăit războiul

Daniel Cohn-Bendit, legenda vie a mișcărilor de stradă din Paris, în timpul cărora...

aveau o viziune complet blocată despre lume, societate și morală, fără perspectivă asupra viitorului. Aceasta a fost cauza exploziei. Nimeni nu a vrut să creadă că unica revendicare era o societate nouă”.

La 6 mai 50 000 de studenți ieșiseră pe străzile Parisului, animați de spiritul lui 1789 și al Căderii Bastiliei, al Comunei din Paris și, prin intermediul imaginii deformate a filmelor lui Serghei Eisenstein, de spiritul lui Octombrie 1917.

Studenții au ridicat bariade, iar poliția a replicat cu violență. Sute de studenți și

sute de poliști au fost răniți. La 13 mai UNEF și sindicatele muncitorilor au chemat la o zi de grevă și la defilare. „Unii manifestau pentru libertate, cu portretul lui Mao – povestește Daniel Cohn-Bendit –, alții împotriva autoritarismului, cu efigiile lui Ho Și Min sau Fidel Castro.”

La 18 mai, când generalul de Gaulle a revenit în țară dintr-o vizită oficială la București, Franța era paralizată de grevă. La 24 mai, într-o alocuțiune televizată, de Gaulle a luat pentru prima oară poziție de declanșarea dezordinilor: a fost un fiasco. Nici tonul și nici tema – un referendum pentru confirmarea politicii sale – nu răspundeau așteptărilor celor care de trei săptămâni contestau ordinea socială. După aproape 30 de ani, generalul de Gaulle a apărut din nou în fața națiunii pentru a anunța dizolvarea Adunării Naționale și organizarea de alegeri legislative. Această mișcare, admirabil dramatizată de perspectiva „dispariției” sale politice, a pus în încurcătură partidele de stânga, provocând ruptura între grupările revoluționare, pe de o parte, și politicienii interesați de competiția electorală și liderii sindicali, pe de altă parte.

În iunie 1968, aflat în Cehoslovacia unei la fel de agitate contestări, de data aceasta cu altă țintă, Jacques Sauvageot, președinte la acea vreme al Uniunii Naționale a Studenților din Franța, a fost întrebat: „Mișcarea voastră a fost bună, dar este în ea un lucru pe care nu-l înțeleg: de ce revendicați socialismul?”.

...oficialii, între care André Malraux (x), au fost socați de neașteptată violență a tinerilor

Brese în zidul Berlinului

Într-o noapte a anului 1964, patru liceeni din Berlinul de Est așteptau cu înfrigurare, cățarați pe un pod de cale ferată, sosirea trenului Moscova-Paris. Exact la ora 22 și 27 de minute cei patru tineri s-au aruncat de pe pod pe unul din vagoane. Lipiți de platformă, ei au trecut în lumea liberă. Gestul lor contestă un regim care îngrădise cele mai elementare manifestări de libertate. Regimurile comuniste instalate la putere în Europa Centrală și de Est de Moscova bolșevică se confruntaseră deja cu contestarea. În 1953, imediat după moartea lui Stalin, s-au făcut simțite primele semne de agitație. A fost greva muncitorilor din Berlinul de Est din 16 iunie 1953. A urmat, trei ani mai târziu, revolta de la Budapesta, când un popor întreg a răspuns apelurilor intelectualității cerând destalinizarea țării și retragerea armatei roșii. Conducătorii mișcării voiau un comunism cu față umană. Revolta ungarilor a fost înăbușită de trădare și de tancurile armatei roșii. Scenariul s-a repetat în primăvara

Lech Walesa s-a identificat cu Solidaritatea

lui 1968, în Cehoslovacia, când tancurilor sovietice li s-au adăugat cele ale țărilor din Pactul de la Varșovia, mai puțin România.

„Accept. Semnez.“ Cele două vorbe, repetate de 21 de ori de viceprim-ministrul Jagielski în marea sală de reuniuni a șantierului naval Gdansk, au însoțit semnarea fiecăruia din cele 21 de puncte ale acordurilor ce marcau prima uriașă capitulare a unei puteri comuniste în fața muncitorilor. Era 31 august 1980. Cu două săptămâni mai devreme, la declanșarea grevei, puțină lume își imagina că ea va conduce la nașterea primului sindicat liber dintr-o țară socialistă. Sindicatul Solidaritatea a înscris 10 milioane de membri. Era condus de un electrician pe nume Lech Walesa. La originea

crizei din 1980 s-a aflat o nouă creștere a prețurilor, în special la carne: Acordurile semnate la 31 august 1980 marcau un armistițiu între două puteri ce se recunoscuseră reciproc. În noaptea de 13 decembrie 1981, regimul a declanșat represaliile. Generalul Jaruzelski, noul șef al statului, a proclamat starea de asediu. Peste o mie de lideri

sindicali reuniți la Gdansk au fost arestați. Polonia devenea primul stat socialist controlat de armată. Ioan Paul al II-lea, cardinalul polonez ales papă în 1978, a lansat apeluri la calm. Victorios din punct de vedere militar, Jaruzelski a eșuat însă în tentativa sa de a recuceri puterea absolută fără pierderi. Indiferent de evoluțiile crizei, ideea socialismului apărută de Moscova a murit definitiv în acea iarnă poloneză a lui 1981.

Prohodul a fost cântat în 1989, când, ca într-un uriaș joc de domino, regimurile comuniste au căzut unul după altul.

Prima mare sfidare a secolului XX – comunsimul real, născut prin revoluția bolșevică din Rusia – a fost pulverizată de valul permanent reînnoit al contestării populare și naționale. ■

Zidul Berlinului, ridicat în 1961, avea să pătrundă și în jocurile copiilor

Cuvinte și istorie

ZHONGGUO – SENSURI ÎN EVOLUȚIE

Un caz interesant de etimologie istorică îl reprezintă denumirea oficială a Chinei: *Zhonghua Renmin Gongheguo* (Republica Populară Chineză), adoptată la 1 octombrie 1949, a cărei formă prescurtată este *Zhongguo*, cuvânt ce în limbile europene este echivalat cu *China, chinez*.

Pornind de la semnificația celor două ideograme componente *zhong* = central, de mijloc și *guo* = țară, stat, mulți autori străini traduc termenul *Zhongguo* prin „Imperiul de mijloc” sau chiar „Imperiul de mijloc al lumii întregi”.

În dicționarele și enciclopediile editate în China găsim următoarea explicație a evoluției cuvântului *zhongguo*.

În Antichitate aceasta desemna reședința princiară sau regală, Capitala, cetatea de scaun a Fiului Cerului, apoi – regiunile locuite de neamurile *huaxia* (strămoșii chinezilor de azi) și de populația *hân*, precum și formațiunile statale înființate de ele, exprimându-se starea de fapt că aceste formațiuni statale, înconjurate de „cele patru seminții nomade”, se aflau „în centrul”, „în mijlocul” acestora. Așa se face că cetățile și așezările fortificate ridicate în sudul și nordul Râului Galben au fost numite *zhongguo*, un sinonim pentru *zhongtu* – „pământurile din mijloc”, *Zhongyuan* – „Câmpiile

Centrale”, *zhongzhou* – „prefectura de mijloc”, *zhongxia* – „xia din mijloc”, „xia din centru”.

La început, zona s-a circumscris perimetrului provinciei Henan de azi, dar treptat ea s-a extins și în ținuturile învecinate, de-a lungul cursului mijlociu și inferior al Râului Galben. *Zhongguo* își denumeau regatele până și semințiile nomade ce și-au creat formațiuni statale după modelul celor ale populației han, cu care se învecinau.

În cursul istoriei acest cuvânt nu a fost însă folosit pentru a desemna întreaga suprafață asupra căreia își exercita puterea o dinastie sau alta. Statele imperii purtau marca dinastiilor: imperiile Han, Tang, Song, Yuan sau Ming. Chiar și ultima dinastie a semnat documente cu puterile străine în calitate de „Marele Imperiu Qing”.

Odată cu intensificarea contactelor Chinei cu puterile occidentale coloniale, începând cu a doua jumătate a secolului XIX, cuvântul *Zhongguo* a început să fie folosit pentru a desemna întregul teritoriu controlat de puterea centrală, iar după proclamarea, la 1 ianuarie 1912, a Republicii China – *Zhonghua Minguo* –, acesta a devenit denumirea prescurtată a statului modern chinez. ■

Dr. Anna Eva BUDURA

LA 1 DECEMBRIE 1918
(Biverb: 5, 5)

A M R

Gheorghe BRAȘOVEANU

MEMBRU ÎN CONSILIUL NAȚIONAL
ROMÂN DE LA 1 DECEMBRIE 1918
(Biverb: 5, 4)

L R L R V^D

Gheorghe BRAȘOVEANU

GENERALUL DISIDENT - OLEG KALUGHIN

O dimineată din luna martie 1970. În jurul mesei de ședințe se aflau 12 persoane. Toți aveau fețele unor jucători de poker, care nu te lasă să ghicești ce gândesc. Unul dintre ei citește un text. Este o prezentare a personajului plasat într-o parte a mesei. La final, cel care conduce ședința – și care nu a ridicat până atunci capul din hârtiile aflate dinaintea lui – îl întreabă pe invitat:

– Accepi postul care ți-a fost oferit?

– Da.

– Sunt obiecții din partea vreunui membru al Colegiului? continuă președintele. Apoi tot el constată:

– Nu există obiecții. Poți să pleci.

Astfel a fost numit Oleg Kalugin, reîntors de câteva luni din S.U.A., adjunct al șefului unității de contrainformații din cadrul Primului Directorat Principal de informații externe. Cel care a condus ședința era Iuri Andropov, președinte KGB, iar Aleksandr Saharovski citise, în calitate sa de șef al Directoratului, recomandarea noului numit. Totul se petrecuse în cadrul ședinței lunare a Colegiului de conducere al KGB.

Primul contact cu noua funcție a fost descurajator. În ciuda numeroaselor obiective pe care le avea de îndeplinit, dispunea de efective foarte mici. Șeful lui direct, Vitali Boiarov, era un ofițer inteligent, dur, dar drept și care nu accepta să își lingusească șefii, ceea ce avea să îi fie fatal după numirea lui Kriucikov în fruntea Primului Directorat Principal. În schimb, ceilalți adjuncți erau oameni de foarte proastă calitate. Și toți se uitau cu neîncredere și invidie la „copilul minune”, de 36 ani, care fusese parașutat printre ei, după un parcurs aproape fără greșală în Statele Unite.

Kalugin a înțeles curând cât de prost erau organizate lucrurile. Tocmai se discuta proiectul construcției ce avea să se ridice la Iasenovo, pentru a adăposti serviciul de informații externe. Cineva a spus că noile clădiri nu trebuie să depășească șapte etaje – asemenea clădirii CIA de la Langley – ca să

nu fie vizibile de pe șosea. Saharovski i-a solicitat o fotografie a sediului agenției americane de informații. Plin de încredere, Kalugin a pus mâna pe telefon și a cerut-o de la arhivă, convins că în cinci minute urma să o primească. Abia după 24 de ore a reușit să o obțină. Și-a promis să rezolve lucrurile cât de curând și, într-adevăr, arhiva contrainformațiilor avea să se numere printre primele computerizate din KGB.

De altfel, întreaga unitate a fost reorganizată, și-a triplat efectivele și și-a schimbat denumirea. Din 1972, Serviciul 2 a început să fie cunoscut sub numele de Directoratul K; numărul angajaților a crescut de la 200 la 700. Atunci când, în martie 1973, Andropov l-a numit în fruntea contrainformațiilor externe – peste un an era avansat general –, Kalugin conducea opt departamente. Cel dintâi era însărcinat cu penetrarea CIA, FBI, Agenției Naționale de Securitate (NSA), di-

feritelor servicii de informații ale armatei americane. Activitatea lui se desfășura pe întreg globul, peste tot unde existau ofițeri ai respectivelor servicii.

Departamentul doi avea în vizor NATO și serviciile occidentale de informații. Kalughin spune că aici stăteau ceva mai bine, grație unor agenți recrutați din vremea celui de-al doilea război mondial, încă activi. Departamentul trei avea misiunea de a recruta agenți în cadrul serviciilor de informații din restul țărilor lumii, din China până în America Latină. Departamentul patru se ocupa cu infiltrarea emigrației sovietice și a centrelor de „subversiune ideologică” (pre-cum posturile de radio occidentale care emiteau pentru țările de dincolo de Cortina de Fier).

De departamentul cinci răspundea de protecția ofițerilor din Primul Directorat Principal, altfel spus, căuta „cârțițele” din propriile rânduri. Tot ofițerilor care lucrau aici le revenea și sarcina de a supraveghea pe cetățenii sovietici aflați în străinătate (diplomați, turiști, artiști). Conaționali care lucrau în transporturile internaționale (aero, navale, terestre) cădeau în grija Departamentului șase. Kalughin spune – și nu exagerează – că dacă un camion pleca peste hotare cu doi șoferi, cel puțin unul dintre ei era informator al Departamentului șase. În cazul navelor, cel puțin un sfert dintre marinarii erau ofițeri sau informatori ai KGB. La fel de bine erau „garnisite” și echipajele Aeroflot. Departamentul șapte se ocupa cu analiza și sinteza informațiilor obținute. Se alcătuiau buletine zilnice, săptămânale, lunare și anuale. Erau prezentate activitățile tuturor serviciilor de informații din lume, metodele de recrutare pe care le foloseau, activitățile

de terorism, dar și traficul de droguri și crima organizată.

Cu ajutorul acestui Departament, Kalughin a alcătuit un *Who's who* al CIA. I-a oferit lucrarea – de dimensiunile unei cărți de telefon respectabile – lui Andropov, în 1977, cu ocazia aniversării revoluției bolșevice. I-a propus atunci să publice volumul, ce conținea numele a 10 000 agenți ai CIA. Andropov nu a fost de acord. Cum vom

vedea și mai încolo, președintele KGB ținea foarte mult să respecte legile nescrise ale meseriei și să evite orice fel de provocare, orice acțiune care putea declanșa un război între

serviciile de informații ale S.U.A. și U.R.S.S.

În sfârșit, Departamentul opt fusese creat pentru a combate spionajul economic și sabotajele. El devenise necesar după ce izbucniseră mai multe scandaluri în care fuseseră implicați cetățeni sovietici care lucrau peste hotare. La începutul anilor '80, KGB își plasase ofițeri în poziții înalte în cele mai multe bănci care operau în străinătate.

Kalughin spune că atunci când a început să lucreze la contrainformațiile externe, nu dispunea de nici o „cârțiță” în interiorul CIA sau FBI. Conștient de dificultățile pe care le presupunea recrutarea direct pe teritoriul american, a hotărât să abordeze ofițeri aflați la post în alte țări. O primă posibilitate i s-a oferit în scurtă vreme.

India era o țară în care și agenții americani și cei sovietici se mișcau în voie. Și unii și alții recrutau pe capete funcționari guvernamentali și chiar miniștri. Sovieticii au sprijinit masiv cu bani campaniile electorale ale Indirei Gandhi, spre supărarea comuniștilor indieni. Dar KGB a fost întotdeauna o instituție foarte pragmatică. Instituțiile statului indian fuseseră în asemenea măsură penetrate, încât și Moscova și

Cum să recrutezi o „cârțiță” de la CIA, când îți trebuie 24 de ore ca să obții fotografia sediului de la Langley?

Washingtonul se temeau să mai încredințeze vreun secret conducerii de la New Delhi pentru că aveau certitudinea că el ajungea imediat în tabăra cealaltă.

Între cei care recrutau de zor se afla și secretarul trei al Ambasadei americane, un anume Leonard. Acesta nu-și lua nici un fel de precauții, iar sovieticii l-au putut urmări nestânjeniți, fotografiindu-l în câteva ocazii. La Moscova s-a hotărât ca Oleg Kalughin să încerce să îl recruteze, șantajându-l cu publicarea în presa indiană a activităților sale. Scandalul care ar fi urmat i-ar fi distrus cariera de agent secret.

A fost un eșec ce putea foarte bine să îl coste scump pe proaspătul director adjunct al contrainformațiilor externe, căruia mulți colegi mai în vârstă îi purtau sămbetele. Americanul a acceptat invitația unui diplomat sovietic de a-l vizita acasă. Acolo s-a întâlnit cu Kalughin, care l-a abordat direct. A avut senzația că a reușit, dar a doua zi ambasadorul american a trimis o scrisoare de protest, în termeni foarte duri, omologului său sovietic și guvernului indian. Problema nu era atât că americanul refuzase, ci faptul că în scrisoare Kalughin era menționat cu adevăratul său nume. Era clar că cineva din cadrul ambasadei trădase.

Adevărul avea să iasă la iveală peste ani. Între cei cărora le fusese prezentat Kalughin la sosirea în capitala indiană se număra și rezidentul GRU, Poliakov. Viitorul general lucra deja pentru americani. Avea să fie prins mai târziu și împușcat.

O altă trădare l-a adus pe Kalughin în contact nemijlocit cu câțiva dintre britanicii care spionaseră pentru U.R.S.S. Trădătorul era Oleg Lialin. În septembrie 1971 el se afla la Londra, ca reprezentant al foarte secretului

Departament V al Primului Directorat Principal. Ceea ce a dezvăluit autorităților britanice a stârnit un imens scandal. Rostul Departamentului V era să pună la punct planuri pentru asasinarea liderilor politici și militari ai statelor cu care U.R.S.S. se putea afla la un moment dat în război și să pregătească sabotaje care să creeze pan-

nică. La Londra, de exemplu, se luase în calcul și inundarea metroului. Autoritățile britanice au expulzat atunci 105 diplomați

sovietici. Kalughin spune că spionajul sovietic a suferit în Marea Britanie o lovitură din care nu avea să își mai revină.

La nivelul conducerii KGB, efectul a fost altul. Andropov l-a chemat pe Boiarov și l-a întrebat de ce rămân în străinătate doar ofițerii sovietici, iar cei occidentali nu fug în U.R.S.S. L-a întrebat câți spioni se refugiaseră la Moscova și care era situația lor, dându-i dispoziție să le îmbunătățească traiul, pentru a-i atrage și pe alții să le urmeze exemplul. Sarcina i-a revenit lui

Kalughin. Și astfel i-a cunoscut pe Kim Philby, George Blake și Donald Maclean.

Toți trei erau profunzi decepționați de comunismul pentru care își trădaseră țara și pe care îl experimentau pe viu. Duceau un trai decent, dar după ce dezvăluiseră toate secretele pe care le dețineau fuseseră trecuți pe linie moartă. Mai mult chiar, erau bănuși că ar fi fost agenți dubli și erau supravegheați electronic tot timpul. Cele mai mari suspiciuni le stârnea Kim Philby.

Kalughin a intuit potențialul pe care îl reprezenta un agent de talia lui Philby. L-a scos încet-încet din amorțeală, rugându-l să elaboreze o serie de studii, să țină conferințe în fața viitorilor ofițeri de informații, i-a aranjat câteva călătorii în unele țări socialiste.

***KGB sprijină cu bani partidul
Indirei Gandhi, stârnind
supărarea comuniștilor indieni***

***Dacă îți reușește o încercare din
50, atunci eforturile tale nu au
fost zadarnice***

I-a schimbat mobila din apartament și, cu ajutorul rezidentului din Danemarca, Mihail Liubimov, l-a aprovizionat cu tot felul de delicatese. În 1988, când Philby s-a stins, Kalughin a pierdut un prieten. A reținut de la el că „dacă reușește o încercare din 50, atunci eforturile tale nu au fost zadarnice“.

Din anii cât a fost șeful contrainformațiilor externe, Kalughin are și amintiri mai puțin plăcute. Una dintre ele este legată de Artamonov, fostul ofițer sovietic de marină, care fugise în Statele Unite și apoi acceptase suspect de ușor să lucreze pentru KGB. În noua sa calitate, Kalughin s-a convins repede că ceva nu era în regulă. Pentru a obține o confirmare, l-au convins pe Artamonov să călătorească în Canada. Prin intermediul unei surse recrutate în serviciul de contraspionaj canadian, sovieticii au avut confirmarea că Artamonov lucra sub controlul FBI.

Au hotărât atunci să îl răpească. L-au convins, din nou, să vină la Viena, de unde îl puteau trece foarte ușor granița în Cehoslovacia. Din nenorocire – sau poate din fericire pentru Artamonov – ofițerii care l-au răpit au greșit doza de somnifer, injectându-i o cantitate letală. Așa că au adus un om deja mort. Peste ani, soția lui Artamonov i-a telefonat lui Kalughin pentru a obține confirmarea că soțul ei a fost omorât. După dispariția lui Artamonov, se iscase un mic scandal diplomatic, americanii acuzându-i pe sovietici, iar aceștia negând că fostul agent ar fi ajuns la ei. Kalughin făcuse apel la o publicație des folosită de KGB, *Literaturnaia Gazeta*, pentru a publica o variantă potrivită căreia americanii se descotorosiseră de Artamonov în clipa în care nu le mai era de folos.

O altă poveste urâtă a aflat-o Kalughin în clipa în care a preluat conducerea Directoratului K.

În fișetul fostului șef, a găsit un plic cu mențiunea: „Să nu se deschidă fără aprobare“. Și-a spus că poate să își dea singur

aprobare. A aflat că atunci când George Blake fugise din Marea Britanie în U.R.S.S., fusese ajutat de un irlandez, Sean Burke, care îl însoțise. Ajuns în patria comunismului, Burke a început să își manifeste zgomotos insatisfacția față de modul de viață pe care trebuia să îl ducă și dorința de a se întoarce în Marea Britanie. Saharovski a decis că nu putea permite așa ceva, pentru că Burke ar fi povestit britanicilor cum ieșiseră din țară. Așa încât i s-a administrat un medicament care i-a distrus creierul și abia apoi a fost expedit acasă. A murit după câțiva ani.

Idee mai ciudată a avut Kalughin în 1977. S-a gândit atunci să organizeze răpirea unui ofițer CIA aflat la post în Beirut. Nu direct, ci prin intermediul unor grupări palestiniene. A primit o aprobare preliminară de la Andropov și s-a apucat de lucru. Când totul a fost gata însă, Andropov a refuzat să își dea acordul pentru declanșarea acțiunii. „Sunteți nebuni?“ – a tipat el. „Dar v-ați dat acordul“ – i-a replicat Kalughin. „Se poate, dar acum sunt împotriva ... Vrei să pornești un război? Vor începe să ne răpească

Georges Pâques,
Geneviève
Tabouis, Charles
Hernue și Gaston
Palewski, agenți
ai Moscovei sau
„idioti utili“,
potrivit expresiei
lui Lenin

oamenii peste tot în lume și sunt mai bine echipați decât noi. Va începe un război între serviciile de informații”.

Oleg Kalughin are momente de mare sinceritate, când recunoaște că tot ceea ce „faceau, atât ei, cei din KGB, cât și oponenții lor semăna cu un fel de nebunie fără sfârșit. La un moment dat, KGB reușea să recruteze o sursă foarte

valoroasă, prin care afla o mulțime de secrete despre tabăra adversă. Apoi, la scurt timp, descoperea că din rândurile sale trădase unul sau mai mulți ofițeri care oferiseră inamicului informații ce puneau în mare pericol operațiile sale. Și totul devenea și mai complicat prin acțiunile de derutare a adversarului, prin dezinformare, prin manipulare, încât până la urmă nu mai știa pe cine să crezi și pe cine să nu crezi.

Kalughin afirmă că în 1973, când a primit conducerea contrainformațiilor externe, a căpătat imaginea clară a măsurii în care sovieticii reușiseră să penetreze serviciile de spionaj și contraspionaj ale țărilor Europei Occidentale. El spune

că în Franța dispuneau de cel puțin 12 agenți recrutați la vârf, oameni care, în anii '40, când credeau în ideile comuniste, își oferiseră serviciile Moscovei. În anii '70, din serviciile de informații franceze se scurgea o asemenea cantitate de informații, încât americanii au încetat să le mai încredințeze vreun secret. Kalughin nu îi dă numele celui care conducea rețeaua de „cărțițe”, spunându-i doar Evgheni și că lucra ca funcționar la UNESCO. Ulterior, el avea să fie promovat general. Ca o concluzie, Kalughin spune că serviciul francez de informații era cel mai slab dintre serviciile inamice cu care se confruntau.

Și în țările scandinave dispuneau de surse de informații valoroase. Președintele Finlandei, Urho Kekonen, cel care a condus țara din 1956

până în 1981, se întâlnea periodic cu un ofițer KGB, care îl „sfătuia”. Tot Kalughin – și nu vom obosi să îl prevenim pe cititor să privească afirmațiile fostului general KGB cu rezerva cuvenită – spune că relațiile lor cu finlandezii aveau un caracter aparte. „Cărțile” erau în același timp foarte buni patrioți, care ajutau KGB când considerau

că era în interesul țării lor, dar nu ezitau să se împotrivească în caz contrar. Finlandezii au expulzat în mai multe rânduri ofițeri sovietici

Andropov respectă regulile jocului și nu vrea război între serviciile secrete

de informații care acționaseră prea agresiv.

Așa cum vom vedea în episodul următor, când vom prezenta relațiile lui Kalughin cu serviciile de informații din țările est-europene, sovieticii apreciau pe cei care colaborau cu ei, dar îi disprețuiau pe cei care se vindeau prea ușor și acceptau să fie tratați oricum.

În primăvara anului 1979, Kalughin se întorcea acasă, cu trenul, din Finlanda, unde întâlnise un informator. Deodată, apropiindu-se de frontieră, a fost cuprins de un puternic sentiment de tristețe, la gândul că va părăsi

Finlanda și va pătrunde în cenușiul oraș Viborg, din U.R.S.S. S-a simțit rău numai la gândul că revine la Moscova, unde o să audă iar

vorbindu-se de planul cincinal și de mărețele realizări ale oamenilor muncii. Avea senzația că nu merge către casă, ci către o pușcărie. Și a avut premoniția că va trece multă vreme până când va mai călători în Occident.

Dacă un general KGB – este adevărat, care cunoștea bine Occidentul, dar despre care nu există nici o dovadă palpabilă că ar fi trădat – putea gândi astfel, devine mult mai ușor de înțeles de ce s-a prăbușit comunismul. ■

Președintele Finlandei avea, printre consilieri, și un ofițer KGB, pe care îl asculta cu conștiinciozitate

(Va urma)

**Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI**

Hitler intră triumfător într-un nou oraș cucerit. Nelipsitele mașini de escortă îl flanchează

Joi 30 septembrie 1937. Un apoteotic arc de triumf în formă de M, răsărit peste noapte, domină Piazza dell'Esedra din Roma. Locuitorii Cetății Eterne îl salută pe Mussolini, întors de la Berlin. Pentru Duce, vizita oficială la Hitler începută în 25 septembrie este cu adevărat un triumf: un cald schimb de dovezi de prietenie între doi dictatori. În prima zi, Mussolini îl declară pe Führer caporal de onoare al miliției fasciste, iar Hitler, în replică, îi conferă o decorație creată strict pentru această ocazie: marea cruce a ordinului Meritul vulturului german, însoțită de insigna aurită a partidului nazist, purtată până atunci numai de Führer. În zilele următoare, într-un Berlin împodobit fastuos în cinstea oaspetelui, cu un Unter den Linden strălucind sub ghirlande de lumini, Ducele și Führerul se ascultă reciproc rostind cuvinte înălțătoare, dar mai ales mobilizatoare: „Întregul popor în jurul regimului și poporul-protagonist al istoriei sale”. Între cei doi solidaritatea și unitatea de vederi politice par a fi „indestructibile”. Câteva luni mai târziu, în primăvara anului 1938, Hitler răspunde Duceului printr-o vizită la Roma; desfășurată cu aceeași pompă.

Patru atentate într-un singur an

În ciuda desăvârșitei încrederi mutuale afișate, momentele pun în mișcare, de ambele părți, un sistem diabolic de pază și protecție, cu

măsuri severe și intervenții rapide. Într-un singur an, între 4 noiembrie 1925 și 31 octombrie 1926, Mussolini a scăpat din patru atentate, fiind, pe bună dreptate, mândru de aura lui de supraviețuitor: „Nu vă temeți, gloanțele trec, Mussolini rămâne”, a exclamat în timpul celui de-al doilea dintre ele, când ieșind din Capitoliu, de la Congresul mondial al chirurgilor, unde rostise o cuvântare fulminantă, a fost rănit la nas de o irlandeză, Violet Gibson, de 62 de ani: „Vivere pericolosamente” a devenit de atunci deviza lui de viață, hrănită de convingerea că steaua-i norocoasă îl va proteja.

Dar, până la stea...

Traseul de cale ferată străbătut de trenul său special de la granița italo-germană până la Berlin, unde îl aștepta Hitler, era păzit de poliști dispuși astfel încât să se vadă unul pe celălalt. Delegația italiană și-a adus de acasă aproape toate alimentele, iar pe cele proaspete le-a procurat din bucătăria Führerului, sub supravegherea unor funcționari ai Gestapoului. Proprietarii caselor din München și Berlin aflate pe traseul Duceului au fost obligați, sub semnătură, să răspundă pentru lealitatea chiriașilor lor. Închirierile de case și apartamente au fost interzise pe durata înaltei vizite. Gestapoul a făcut controale în casele de pe traseu, iar pe acoperișuri s-au instalat poliști. Pentru siguranță, intrările în rețelele de canalizare au fost vopsite cu vopsele speciale, așa încât dacă cineva încerca să ridice capacul, acesta îi păstra amprente. Patrula de poliție au păzit cu câteva

zile înainte de sosirea lui Mussolini rețelele de canalizare accesibile. Străzile ce cădeau în cele ale traseului oficial, împărțite în careuri/sectoare erau înțesate de patrulare ale poliției. Fiecare polișt făcuse cunoștință din timp cu locatarii și urmarea respectarea instrucțiunilor date. Populației care l-a întâmpinat pe Mussolini i s-a interzis să poarte genți sau poșete, să fotografieze și să arunce flori. La doi metri distanță, în stânga și dreapta mașinii decapotabile în care se aflau Hitler și Mussolini în picioare, alte două mașini de escortă care o flancau, cu SS-iști și SD-iști (Serviciul de Securitate al Reichului), formau un triunghi cu mașina lui Hitler.

Cu covoare și steaguri pe ferestre

Pregătirile pentru vizita lui Hitler din 1938 la Roma au început și ele cu câteva săptămâni înainte. Au revenit unui „stat major de protecție”, condus de ministrul italian de Interne, Bocchini, secondat de Gruppenführerul Müller, de la Direcția a IV-a a SD. La granița italo-germană, în porturile maritime și pe șoselele spre Roma, Neapole, Florența, unde era așteptat Hitler, au fost verificate toate persoanele și supravegheate îndeosebi străinii. Unități militare au staționat de o parte și alta a căii ferate până la Roma, unde s-au oprit cele două trenuri speciale ale Führerului. Organele italiene de securitate au colaborat strâns cu Hans Rattenhuber, tânărul de 36 de ani, care din aprilie 1933 până la sfârșit, în 1945, la căderea Germaniei fasciste, a asigurat paza personală a lui Hitler. Fiecărui funcționar de la calea ferată „îi revenea” un colaborator al poliției criminale naziste. Publicul, selecționat cu grijă, dintre membrii organizațiilor fasciste, l-a întâmpinat în fiecare gară pe Hitler, care nu a coborât din tren, răspunzând salutarilor de la fereastra vagonului. Garda sa personală înconjură vagonul, urmărind atent orice mișcare de pe peron. Un batalion de cuirasieri l-a însoțit pe oaspete la Palatul Quirinale, unde a avut întrevederi cu regele și cu Mussolini. Cu mult timp înainte autostrada a fost închisă publicului și presărată cu nisip pe margini, pentru a putea fi controlată orice mișcare a unor persoane străine. Pe trotuarele străzilor s-au instalat baraje de lemn în fața cărora staționau gărzi, membri ai organizațiilor fasciste. În părțile foarte înguste ale itinerarului, poliția a ordonat ca ferestrele să fie închise și acoperite cu covoare și steaguri.

Paza personală a lui Hitler – depozitarea a pedantismului și acurateței specific germane – a fost una dintre cele mai bune din lume. Explicabil de ce în cei 12 ani cât a condus

Germania nici unul dintre cele 42 de atentate comise asupra lui nu a reușit. Rattenhuber a vegheat permanent asupra reședințelor sale din München și Berchtesgaden. În aprilie 1933, el a aflat de la americani că evreii din S.U.A. pregătesc asasinarea Führerului. Directorul FBI, Edgar Hoover, a declanșat urgent o atență urmărirea a complotiștilor, reușind să neutralizeze conspirația. FBI l-a salvat pe Hitler.

Correspondența – examinată cu raze Roentgen

Întregul personal de serviciu din reședințele de la Berlin și Berchtesgaden era verificat regulat de poliție. Permisele de intrare se schimbau lunar. La fiecare intrare, se afla 24 ore din 24 un militar de serviciu. Orice vizitator – însoțit permanent în clădire de un agent de serviciu – primea un bon în care erau specificate ora sosirii, a plecării, numărul obiectelor aduse sau luate din sediu.

Produsele alimentare pentru reședințele Führerului erau procurate de la anumite firme, aflate sub un rigid control polițienesc. Comanda de produse alimentare la telefon era interzisă, ele fiind cumpărate numai de persoane din serviciul personal de pază. Odată aduse în bucătărie, produsele erau supuse unei atente analize chimice.

Între orele 18.00 și 8.00 circulația persoanelor în imediata vecinătate a cancelariei Reichului se interzicea strict. Mai multe proiectoare care înconjurau casa lui Hitler de la Berchtesgaden se aprindeau toate la o singură apăsare de buton. Toate camerele în care se afla Führerul, inclusiv dormitorul, erau prevăzute cu sistem de alarmă, conectat la o încăpăre a serviciului de pază. Toată corespondența sosită pe adresa lui Hitler era verificată cu aparate Roentgen; chiar și rufe de la curățătorie.

Serviciul lui Rattenhuber asigura și paza apartamentului din München, din Piața Prinz Regent 16, et. I, unde Führerul a locuit în anii de început ai nazismului. La parter locuiau patru persoane care îi cunoșteau pe toți locuitorii imobilului, iar în pod 24 ore din 24 se aflau oameni de pază. Coșurile fuseseră acoperite cu site, pentru a nu fi aruncate prin ele obiecte periculoase. Ferestrele de la pod erau închise cu grilaje, încuiate pe dinăuntru cu lacăte. Casa era înconjurată cu sârmă ghimpată. Toți vizitatorii figurau într-o carte specială și erau primiți numai după ce îl sunau la telefon pe locatarul respectiv. Proprietarii apartamentelor purtau o mare răspundere pentru fiecare vizitator al lor. În ciuda insistențelor lui Rattenhuber, Hitler nu i-a permis să percheziționeze persoanele care veneau în vizită în bloc.

Patrula în cabinele artiștilor

Gestapoul verifica minuțios hotelurile în care locuia Hitler: toate camerele vecine cu cele ale lui. Dacă Hitler cobora la restaurant, șase membri ai gărzii sale ocupau mesele vecine, în poziții ce le permiteau să vadă tot ce se petrecea în sală. Funcționari ai poliției criminale cu soțiile urmăreau din colțurile lor toate mișcările. Aproape toate teatrele germane aveau loja Führerului și locuri rezervate poliției în stânga, dreapta și deasupra lojii, pentru supravegherea publicului.

La cuvântările oficiale, lângă Führer și în primele rânduri se așezau numai persoane aflate pe liste speciale. Patrula controlau toate încăperile din teatru, până la toalete și cabinele artiștilor. Festivalul de la Bayreuth, care dura 18 zile, necesita măsuri speciale de pază. Se controlau atunci toate hotelurile, restaurantele, sala unde se desfășura festivalul.

Locurile unde se țineau mitinguri și adunări deveneau cu opt zile înainte de eveniment obiective ale pazei. Toate accesele erau păzite de câini. Fotoreporterii ocupau locuri fixe și numai unii dintre ei aveau permisiunea de a-l fotografia în prim plan pe Hitler. Pentru blitzuri era nevoie de accesul lui personal.

Trenul special al Führerului număra 15 vagoane. Personalul de serviciu – foarte stabil – era controlat în totalitatea lui, începând din 1938, de poliția secretă. Bagajele persoanelor invitate în călătorie erau luate de la domiciliu și aduse la tren de membrii unui batalion SS, în prezența pasagerilor.

Itinerarul, destinația și ora plecării trenului constituiau cel mai desăvârșit secret. Noaptea, cu excepția celui al serviciului de pază, vagoanele se zăvorau. Înaintea trenului – la o anumită distanță – mergea un alt tren complementar.

După Elser... microfoane

Pe șosele Hitler folosea numai automobile marca Mercedes-Benz și o limuzină de 150 C.P. Toate mașinile lui erau blindate; geamurile rezistau la șapte împușcături într-un singur punct.

Farurile erau atât de puternice, încât îi orbeau pe cei ce veneau din sens opus. Mașinile de însoțire purtau în spate inscripția „Poliția. Depășirea interzisă”. Cine o făcea suporta legea.

La cuvântări, florile, adunate dinainte din mâna publicului, erau înmânate lui Hitler după ce se verificau. Hitler avea la dispoziție un avion cu patru motoare „Condor” al firmei Focke-Wulf, prevăzut cu două mitraliere de 150 mm, una la coadă, una sub fuselaj. În caz de primejdie, printr-o simplă apăsare pe buton, sub scaunul

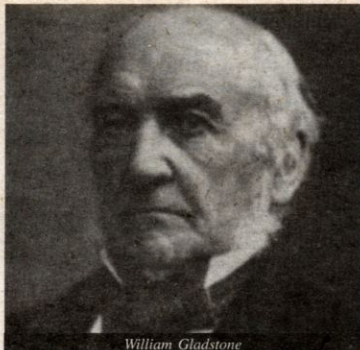
Umăr la umăr cei doi dictatori primesc „prinosul de recunoștință”

lui Hitler se deschidea o trapă. Führerul, cu scaun cu tot, era eliberat din avion și la scurt timp i se deschidea parașuta. Pe front avionul său era escortat de șase până la zece aparate de vânătoare, pilotate de ași ai aviației.

În anii '80 regizorul și actorul german Klaus Maria Brandauer a realizat un film despre Georg Elser, unul dintre cei mai curajoși atentatori la viața lui Hitler. La 9 noiembrie 1939, când Führerul marca alături de camarazii săi 16 ani de la puciul național-socialist de la München, în urma căruia fusese închis cinci ani, la Berăria Burger Bräukeller din același oraș, au murit 7 oameni și alți 63 au fost răniți, în urma unei explozii provocate de o bombă cu efect întârziat, căreia trebuia să-i cadă victimă Hitler. El a rămas neatinț pentru că în ultima clipă și-a schimbat programul: n-a mai stat de vorbă, ca de obicei, după cuvântare, cu camarazii. A părăsit grăbit sala. A doua zi, într-un sat de lângă Konstanz, Kreislinger, a fost arestat Georg Elser, un münchenez asupra căruia s-a găsit planul berăriei și care și-a recunoscut vina. Avea să moară la Dachau șase ani mai târziu, în aprilie 1945. În filmul său, Brandauer face un elogiu acestui om care a acționat singur și tenace, în ciuda faptului că ulterior s-a spus că ar fi fost manipulat de Intelligence Service sau de Gestapo, cel care ar fi înscenat totul pentru a-și dovedi utilitatea.

După atentatul din 1939, serviciul de pază al Führerului și-a îmbogățit arsenalul de măsuri: cu câteva zile înainte, planta microfoane – produse de firma „Zeiss” – în fotoliile sălilor în care „șeful” urma să rostească alocuțiuni. ■

Florentina DOLGHIN

William Gladstone

Într-o piesă de teatru din epoca victoriană, Gladstone, primul ministru, învinuit de slăbiciune în deciziile sale de politică externă, este înfățișat primind o ambasadă chineză care-i pretinde Scotia. Gladstone reflectează și găsește trei răspunsuri posibile: să cedeze imediat Scotia, să aștepte puțin și să sfârșească prin a o ceda sau să decidă numirea unui arbitru. Publicul găsea satira destul de îndreptățită.

Primul ministru voia pace cu orice chip, voia ca țara lui să aibă mai curând un prestigiu moral decât unul imperial.

UN PREMIER PRINTRE PROSTITUATE

Politicienii și scandalurile legate de sex au fost de secole evenimente cu mare impact asupra opiniei publice. La vremea sa, un caz l-a constituit premierul englez William Gladstone (1809-1898), personalitate marcantă a vieții politice în perioada reginei Victoria (1819-1901), de patru ori prim-ministru al Marii Britanii (1868-1874, 1880-1885, 1886, 1892-1894). Relațiile sale cu femei de moravuri ușoare au ridicat numeroase semne de întrebare. Ministrul său de Externe, Granville, a declarat la un moment dat că din cei nouă prim-miniștri pe care îi cunoscuse, cinci comiseseră adultere. Însă nu a precizat dacă Gladstone făcea parte din această ultimă categorie. Trevor Fisher a analizat cazul Gladstone într-un articol apărut în revista History Today, pe care îl prezentăm cititorilor noștri într-o variantă adaptată de VICTOR ANGHELESCU.

Între virtutea creștină și aventurile erotice

Speculațiile s-au axat pe două aspecte. A fost singurul premier care a străbătut străzile Londrei căutând să salveze prostituatele străzii dintr-o viață de viciu. În același timp, a avut controversate relații de prietenie cu celebre curtezane, fiind deseori acuzat de ipocrizie. Gladstone a devenit una dintre puținele figuri din istoria Angliei implicată într-un proces postum de

calomnie, atunci când în 1927 fiii acestuia l-au numit mincinos pe un oarecare Peter Wright, care îl acuzase pe Gladstone de imoralitate. A urmat un proces de calomnie, intentat de Wright fiilor lui Gladstone, în urma căruia fostul premier englez a fost reabilitat. Verdictul în cazul Wright nu a împiedicat zvonurile să circule.

Biografia lui Gladstone nu au putut să înlăture acuzația conform căreia acesta predica virtutea creștină, fiind antrenat concomitent în anumite aventuri erotice. Primul său

Curtezana Lillie Langtry, o apropiată a primului ministru

biograf, John Marley, a ignorat pur și simplu controversa și a furnizat imaginea idealizată a unui familist perfect, cu o căsnicie fericită de aproape 60 de ani. Mai târziu acuzațiile au fost reluate fără să fie dovedite efectiv. În parte, îndoilele în privința respectabilității lui Gladstone au apărut din confuziile pe care el însuși le-a provocat. Cu 17 luni înainte de a muri, în discuțiile cu fiul său Stephen, el afirmase că nu fusese niciodată „vinovat de actul cunoscut sub numele de infidelitate față de patul conjugal”. Afirmația este precisă, dar ea lasă loc unei alte întrebări: de ce fusese cu adevărat vinovat?

Ideea că Gladstone ducea o viață dublă îi obsedează pe istorici. Relațiile sale cu prostituatele par obscene în limbajul secolului XX. În termenii creștinismului victorian se încadrează în acțiunile caritabile evanghelice, iar Gladstone a arătat pe parcursul vieții sale un puternic avânt religios. „Recuperarea” prostituatelor a fost o activitate pe care a desfășurat-o alături de întemeietorii Armatei Salvării (o organizație religioasă filantropică). În 1848 Gladstone a fost unul din fondatorii Asociației Societăților de pocăință a bisericilor pentru recuperarea femeilor decăzute. Numai convingerea că nu putea fi acuzat de intenții desfrânate îl îndemna să urmărească atât de deschis femeile străzii. Presupunerea a fost justificată în 1853 când, puțin după votarea bugetului în Camera Comunelor, a fost supus unei încercări directe de șantaj. Un voiajer comercial fără slujbă numit Wilson l-a observat pe Gladstone vorbind cu o prostituată. Abordându-l, Wilson a insistat să-i găsească o slujbă, altfel îl va demasca drept ipocrit. Gladstone l-a reclamat prompt unui polițist și trei zile mai târziu a depus mărturie la Curtea Magistra-

Gentlemen ieșiți la plimbare la miezul nopții pe străzile Londrei

tilor. Wilson a primit un an de muncă silnică.

Gestul lui Gladstone i-a consolidat reputația publică, pentru că timp de 30 de ani nimeni nu a mai pus deschis problema relațiilor sale cu prostituate. Însuși Gladstone nota în jurnalul său: „aceste discuții nu sunt desigur în limitele moralei mondene; nu sunt sigur că morala creștină le sancționează pentru unul ca mine, dar scopul și intențiile mele nu îndreptătesc acuzația”. E puțin probabil să fi mințit în jurnalul său. Începând cu cel de-al doilea mandat (1880-1885), zvonurile despre vârșt-nicul politician, devenit din ce în ce mai controversat, au început să circule cu tot mai mare repeziciune. În iulie 1886, Hamilton și Rosebery – respectiv secretarul și unul dintre foștii săi miniștri – și-au unit forțele și au reușit să-l convingă pe ex-premier să renunțe la activitatea de „recuperare” a prostituatelor pentru restul anului 1886 și întregul an 1887. După această dată, Gladstone și-a continuat munca, în ciuda vârștei înaintate și a problemelor politice prezente. În jurnalul său sunt relatate întâlniri cu prostituatele în zilele de 15 și 17 iulie 1892. În mod semnificativ, prostituatele au făcut primul pas, activitatea lui Gladstone

fiind bine cunoscută în societatea străzii.

„Cât de puțin știu despre diavolul din mine...”

De ce era atât de important pentru Gladstone să se angajeze într-o activitate ciudată și cu asemenea riscuri? Sexualitatea nu poate fi considerată un motiv primordial, dar Gladstone nu era, desigur, condus numai de simpla dorință creștină de a-i ajuta pe nefericiți. De remarcat că în 1887 el a ars o serie de scrisori care, nota el în jurnal, „ar fi putut, în parte, să sugereze îndoiala și jena”. Unul dintre corespondenți a fost Mrs. Dale, al cărei portret îl comandase în 1895 unui pictor celebru în epocă. Nu a făcut nici un secret din atracția fizică pentru Mrs. Dale sau alte femei de moralitate dubioasă.

Cheia misterului pare să fie în impulsurile sale emotive și nu în nevoile fizice. Unii istorici presupun că procesul de calomnie al lui Peter Wright a fost determinat de goana lui Gladstone după prostituate. Totuși Wright a făcut o observație interesantă. Gladstone era fascinat de orice femeie foarte atractivă, disponibilă în afara

limitelor impuse de căsnicia creștină. Expunându-se ispitei și apoi exercitând un auto-control de fier pentru a rezista tentației, Gladstone s-a dovedit superior păcatului și și-a reafirmat angajamentul față de moralitate.

Însă acest lucru a avut un preț. Editorii jurnalelor lui Gladstone au observat o trăsătură curioasă în caietele sale intime, pe care au interpretat-o ca pe o autoflagelare. Gladstone era asemănător unui autoflagelant care își ispășea păcatul prin sacrificiul cărnii. Pedepșa era administrată după și nu în timpul întâlnirilor cu prostituate. De această practică nu erau străini mulți dintre englezii catolici din generația lui Gladstone. Aici am putea găsi cheia secretului pe care Gladstone a vrut să-l

ascundea de posteritate. Nu adulterul era păcatul său, ci autoflagelarea. Nu este surprinzător că Gladstone a dorit să păstreze secretă această practică medievală. Conver-

Cea mai mare prostie pe care a conceput-o mintea omenească este ideea de eliberare prin omorârea dorinței.

Emil Cioran

sațiile cu prostituate erau permise – indulgența față de sado-masochism desigur nu.

Această analiză naște, la rândul ei întrebări. Soția lui

Gladstone, Catherine – cu care se căsătorise în iulie 1839 – pare surprinzător de neștiutoare despre practicile soțului. Scrisorile dintre ei sugerează că el ascundea deliberat de ea ceea ce făcea. În 1851 îi scria enigmatic: „cât de puțin știu despre diavolul din mine despre care voi avea de spus lucruri strani în ultima zi”. Este foarte sigur totuși că Gladstone nu i-a fost necredincios din punct de vedere sexual. Este o greșeală a secolului XX să interpretezi orice activitate umană printr-o motivație sexuală. Pentru Gladstone preceptul creștin „și nu ne duce pe noi în ispită” nu era suficient. El avea nevoie să se supună tentației pentru a i se dovedi superior. Acest impuls și nu sexualitatea crudă l-a îndemnat să cutreiere străzile Londrei. ■

Momentele cheie ale sec. XX? Secolul XX este secolul unui război foarte lung, care începe în 1914 și se sfârșește în 1989. Sunt de fapt trei războaie mon-

diale, două cu vărsare de sânge și unul, al treilea, războiul rece, în care nu a curs sânge, dar toate trei sunt actele uneia și aceleiași tragedii. Se poate spune că am luptat tot timpul. Or, când lupti tot timpul, e foarte greu să faci istoria secolului; important într-o luptă este să învingi, nu să faci istorie, istoria se face întotdeauna mai târziu.

Așadar, în cursul secolului viitor, XXI, mai întâi o să facem istoria lui XX. Să sperăm că o să ne putem lua distanța suficientă, reculul necesar pentru a o face. Ce se va întâmpla? Sincer nu știu. Pentru a prevedea istoria trebuie să ai o concepție lineară și progresistă asupra istoriei, adică să crezi că istoria merge într-o direcție anume, ceea ce spun filosofii istoriei – rușii, îndeosebi – ideologii, marxistii, care cred că istoria are un sens, un scop.

În ce mă privește, cred că istoria este adesea irațională, depinde de inteligența și de intențiile oamenilor, dar este și rezultatul accidentului și

Două secole în câteva rânduri

Profesor SERGIO ROMANO, Italia

hazardului. Un mare gânditor militar german, Clausewitz, a spus că în război acționează factorul fricțiune, rezistențele, întârzierile de drum. De pildă, o armată

importantă încearcă să bată un inamic, dar apar rezistențele cele mai imprevizibile, poate fi o furtună, un accident de parcurs.

Evident, putem încerca să facem previziuni, pentru următorii 5 sau 10 ani. Dar nu obligatoriu și adevărate; ci doar ajutând la stabilirea unei serii de posibilități, de virtualități, care ne permit punerea mai bine la punct a politicii noastre, a strategiei noastre.

De pildă în următorii zece ani trebuie să ne așteptăm să înfruntăm crize importante, în Rusia, de exemplu. Vor fi tensiuni în China. Europa și ea are multe neliniști, dar – am spus – sunt previziuni pe termen scurt. Dincolo de 2005 nu văd nimic. Dacă o să mă întrebați va fi mai bine sau mai rău, o să vă spun că nu va fi mai rău.

Va fi ca întotdeauna un amestec de intenții realizate, intenții nerealizate, or știți că uneori intențiile pot fi și rele.

A consemnat Florentina DOLGHIN

În consemnările sale memorialistice inedite, păstrate la Arhivele Naționale din București, Alexandrina Fălcoianu (1867-1951) ne introduce – cu un real talent al evocării – în atmosfera și lumea românească din ultimele decenii ale veacului trecut, așa cum se reflectă ea în ochii unei tinere din „lumea bună”.

În episodul trecut, ne-am despărțit de memorialistă în momentul plecării ei, și a surorii sale, Maria, în Franța, pentru studii.

S-o urmărim acum la Paris și, apoi, la Sèvres.

Autoarea memoriilor, în 1937

● O femeie cu geniul comerțului

● Românele fac senzație

● Va mușca bătrânul profesor creta?

● Fenomenul Elena Văcărescu

● O țigancă îi ghicește principelui Ferdinand

ÎNSEMĂRI DIN ANI TINERI

ALEXANDRINA FĂLCOIANU

Am sosit la Paris unde ne-a primit mătușa și cu bunica.

Chiar de a doua zi au început cursele prin prăvălii, căci ne trebuia un trusou complet: rufărie, cearceafuri de olandă, uniforme, în fine o adevărată zestre, pentru fiecare, după modelul dat de școală.

Cea mai mare prăvălie cu reputație de a fi cea mai cinstită era magazinul „Du Bon Marché”, unde ne-a dus bunica și unde am stat câteva ore să încercăm și să facem cumpărăturile.

Pe când eram în prăvălie, vedem că trece în fața noastră o doamnă bătrână îmbrăcată în negru, mică și cam grăsulie. Toți funcționarii, vânzători și vânzătoare, îi făceau saluturi adânci și dădeau semne de cel mai mare respect. Sora

mea îmi spune încet că este regina Victoria, eu am crezut-o, dar bunica a întrebât cine era doamna și i s-a răspuns că era fondatoarea prăvăliei, doamna Bonciăcut.

În mintea mea îmi rămăsese întipărit respectul cu care a fost primită această femeie și am aflat mai târziu, când eram studentă, că ea a deschis când era tânără, cu soțul ei, o mică prăvălie în care vindea tot felul de mărunțuri.

Era foarte politicoasă și căuta să mulțumească pe clienți, astfel că tot cartierul luase obiceiul să târguiască de la dânsa. În curând, a fost nevoită să-și mărească prăvălia. Se pare că această femeie a avut geniul comerțului. Ea a interesat pe toți funcționarii, de la

vânzători până la cel din urmă măturător. Toți erau interesați la bunul mers al casei și astfel a ajuns cea mai însemnată prăvălie din Paris, în care te duceai cu încredere, fiind sigur că tot ce cumpărai era bun și mai ieftin ca oriunde. Doamna Bonciăcut era sufletul întreprinderii, căci de domnul Bonciăcut nu se vorbea.

Mi s-a întâmplat odată să cumpăr de acolo o stofă de rochie. Am dat-o la un croitor să mi-o facă, dar după puțin timp mă pomenesc că rochia se scurtează. M-am dus la croitor – nu era moda rochiilor scurte – croitorul mi-a spus că stofa nu fusese trecută la abur (decație). Plângându-mă la șeful raionului, de la „Du Bon

Marché" mi-au luat rochia, au văzut că într-adevăr nu era bună și mi-au restituit prețul stofei și costul fasonului. Chiar fără să le cer aceasta. Ei au fost foarte mirați că eu fusesem singură să mă plâng.

După opt zile de alergări prin prăvălii, ne-am făcut intrarea în Școala normală din Sèvres. Fiind cinci odată și străine, am făcut senzație. Școala avea o înfățișare mărească. Era un mare castel care aparținuse ducelui de Chaulnes. Pe marginea Senei, cu o vedere minunată, înconjurat de grădini mari, în fața grădinii de flori, iar în spate pe deal pomi roditori. Această școală a fost făcută

de un comitet, compus numai din personalități însemnate, domni și doamne, în frunte cu Jules Ferry. Profesorii erau de la Collège de France.

La istorie aveam pe bătrânul Ducoudre. Parcă-l văd, în timpul lecției el ținea în mână o bucată de ciocolată, din care mușca din când în când, iar în cealaltă mână ținea creta; tot mi-era teamă să nu greșească și să muște din cretă. Cu ce detalii ne povestea cearta dintre Brunehaut și Fredegonda, ne înfioram!... Când am ajuns acolo ne-a făcut un fel de examen, în urma căruia pe sora mea a pus-o în clasa a treia, iar pe mine într-o patra. Acolo numărătoarea se face

descrescând până la întâia.

La lecția de literatură franceză, clasa mea asista la lecția clasei a treia. În lungimea sălii, lângă zid, un rând de bănci și pupitre pe care eram înșirate noi, cele patruzeci dintr-o patra; iar în mijlocul odăii, care era foarte mare, elevele clasei a treia, la locurile lor și printre ele era și sora mea.

Afară de românii veniți în treacă la Paris și pe care noi, fiind în pension, nu-i vedeam, printre singurele persoane la care ne duceam și care veneau la noi, era Principesa Elena Cuza, „Elena Doamna“, o bătrână foarte draguță și simpatice. Vedeam asemenea pe Eufrosina Văcărescu, născută Fălcoianu, cu fiicele ei, Elena și Zoe. Elena, pe atunci, foarte tânără, era citată prin saloanele franceze ca un fenomen din cauza inteligenței și frumoasele poezii franțuzești ce le făcea și care ne umpleau de admirație pe sora mea și pe mine, iar bunica ne-o dădea exemplu. Biografia acestei mări române intră în istoria țării. Foarte apreciată de regina Elisabeta pentru talentele sale, a fost luată ca domnișoară de onoare împreună cu Zoe Davila, fiica generalului Davila, crescută de regină, după moartea generalului și care-și terminase studiile la școala din Fontaine Bleau.

Iată dar pe tânărul principe Ferdinand, pe atunci un adevărat Făt Frumos, în tovărășia acestor două fete; una frumoasă și sburdalnică, cealaltă cu farmecul tinereții și cu o strălucită inteligență. Principele s-a îndrăgostit de cea mai puțin frumoasă, fermecat de spiritul său. Ce a urmat este cunoscut de toți: logodna, împotrivirea lui Lascăr Catargiu, care se temea că, aducând familia

Regina Elisabeta și Elena Văcărescu

Văcărescu pe tronul țării, ar începe iar lupta pentru domnie a familiilor boierești. Regele Carol a spus că nu vedea vreun rău ca principele moștenitor să se căsătorească cu o domnișoară Văcărescu care aparținea uneia din cele mai vechi familii românești, dar dacă țara nu voiește, căsătoria nu se va face. Principele Ferdinand și-a călcat pe inimă și s-a supus voinței unchiului său. Elena Văcărescu mi-a povestit că, făcând într-o zi o plimbare la Sinaia cu prințul Ferdinand, ei au întâlnit o țigancă. Aceasta le-a propus să le dea cu ghiocul și a spus principelui că are să se căsătorească cu Maria.

— Cu Elena, a corectat prințul, arătând pe Elena Văcărescu.

— Nu, cu Maria, a zis iar țiganka...

Mult timp Elena Văcărescu nu a mai avut legătură cu familia noastră regală. Ea își făcuse, cu inteligența ei, o situație extraordinară la Paris. Octavian Goga mi-a spus într-o zi:

— Elena Văcărescu este adevăratul nostru ambasador la Paris. De câte ori am dorit să cunosc o personalitate franceză, m-am adresat ei și-mi răspundea:

— Vino joi la dejun și-l vei găsi aci.

Astfel am cunoscut pe Herriot și atâția alții.

În timpul marelui război din 1916, Elena Văcărescu a fost primită în Camera

Moulin Rouge, unul dintre locurile care au făcut faima Parisului, surprins la sfârșitul secolului XIX

Franceză ca o suverană, deputații s-au sculat în picioare la intrarea ei în incintă. După război, regele Ferdinand și regina Maria au făcut o vizită la Paris și au fost primiți cu mare pompă. Președintele republicii a spus:

— Nu putem să nu poftim pe d-ra Văcărescu la toate serbările date în onoarea suveranilor români, trebuie să preveniți pe regina Maria că are s-o întâlnească aici.

Cum spune așa de frumos regina Maria în memoriile sale, a văzut cu mare plăcere pe prima logodnică a soțului ei, iar când a murit regele Ferdinand, la serviciul divin care s-a oficiat la Biserica românească din Paris, Elena Văcărescu a fost aceea care, lângă ministrul nostru, a primit condoleanțele oficialităților franceze care au asistat la ceremonie. Cu Elena Văcărescu chiar putem spune, într-o apo-

teoză, se stinge vechea familie a Văcăreștilor. De o bunătate care nu avea de egală decât marea ei inteligență, fără zgomot, și fără reclamă a ajutat atâtea tinere române care studia la Paris, a făcut atâtea bine: se va putea spune că Elena Văcărescu a binemeritat de la Patrie.

Trebuie să spun și două vorbe de mama ei Eufrosina Văcărescu, născută Fălcoianu. Foarte inteligentă, energică și cu o voință de fier, era foarte religioasă, a păstrat toată viața, la Paris, obiceiurile românești: sâmbătă la orele 5, preotul de la biserica românească venea să citească vecernia. Cum întotdeauna era salonul plin de lume, vizitatorii asistau la slujbă care se făcea la iconostas. Francezii aveau admirație și respect pentru această femeie. ■

**selecție de
Ioan LĂCUSTĂ**

Istoria este a
învingătorilor,
învinșii au doar
memorie

Olivier
Wieviorka

VIKINGII REGINEI CHRISTINA

MĂDĂLINA NICOLAU

● Orașul München plătește 300 000 taleri pentru... a fi prădat ● La Praga, 240 kg de argint și 60 butoaie cu ducăți sunt luate dintr-un singur palat ● Soldații nu mai numărau banii, ci îi împărteau cu pălăriile ● Cărți salvate cu șase linguri de argint și un pocal de aur ● Din cele 780 de tablouri aduse atunci în Suedia, 470 erau din Praga

„Toți oamenii suferă de frică. Toți. Cel care nu suferă de frică nu-i normal și asta n-are nimic comun cu curajul.” Sartre are incontestabil dreptate. Mai ales că el face această afirmație în 1945, când omenirea tocmai depășise coșmarul unei mari conflagrații. Nevoia de securitate este, asadar, fundamentală. Dintotdeauna. În Evul Mediu oamenii se temeau de foamete și molime, de războaiele civile, care au răvășit țările europene în veacurile XIV și XV, de moarte, într-un cuvânt.

Într-o lume suprasaturată de nesiguranță, angoase, spaime au proliferat profetiile apocaliptice, obsesiile eschatologice, prorocirile conform cărora Judecata de Apoi va avea loc „cito, bene cito ac valde breviter” (curând, neîntârziat, în foarte scurt răstimp). Toate aceste idei au fost răspândite prin tipar, gravuri, imagini de tot felul, predici și teatru religios. Studiind catalogul de cărți publicate de un librar la Frankfurt am Main în 1925, istoricul francez Jean Delumeau, în cartea sa *Frica în Occident*, număra 89 de titluri de lucrări editate numai pe această temă în limba germană, începând din 1551 (35 dintre ele apăruseră între 1601 și 1625).

Teama de război a reapărut în Europa chiar la începutul secolului XVII. Vreme de aproape 60 ani, după pacea de la Augsburg, ce punea capăt confruntărilor dintre protestanți și catolici în ținuturile Sfântului Imperiu de neam german, a domnit o liniște aparentă. În fiecare principat, suveranul își impunea religia sa. În orașele libere fiecare își practica propria confesiune, iar în principatele cu suverani ecleziaști catolici se practica religia catolică.

Sistemul a funcționat până la 1618. Atunci, împăratul Matthias a suspendat libertățile religioase în Boemia. Furioși, protestanții i-au aruncat pe geamul primăriei din Praga pe funcționarii imperiali. A fost semnalul ce a declanșat Războiul de 30 de ani, între protestanți (uniți, din 1608, în Uniunea Evanghelică) și catolici (strânși sub conducerea lui Maximilian al Bavariei, în Liga Catolică, din 1609).

Au intrat pe rând în conflict și alte state europene: Spania, Danemarca, Suedia, Franța, chiar și Principatul Transilvaniei.

Tot la Praga, unde izbucnise conflictul, s-a petrecut și episodul de care ne ocupăm în continuare.

Nici o deosebire față de conchistadori

Simplicius Simplicissimus, primul Bildungsroman din literatura germană, apărut în 1669, la 21 de ani după încheierea Războiului de 30 de ani, povestește, într-o limbă frustă și o manieră realistă, grozăviile acestui război, de pe urma căruia, atât autorul, Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen, cât și familia lui au de suferit. Când armatele imperiale cotropesc satul, este devastată casa părintească a autorului. Fiecare călăreț „avea treaba lui. Unii începuseră să măcelărească vitele, să fiarbă și să prăjească cărnurile; alții să ia cu asalt casa de sus până jos. Alții făceau boccele mari din pături și haine; ce nu voiau să ia cu ei sfărâmau. Unii scuturau fulgii din perne și în locul lor îndesau slămini, carne afumată, alții sfărâmau ferestrele și dărrămau sobele. Vasele de aramă și zinc le tăiau în bucățele și bucățile le vârau în saci. Paturile, mesele, scaunele și băncile le

băgau pe foc“. Nu altfel se purtasera armatele conchistadorilor în Lumea Nouă, cu singura scuză, invocată de ei, că luptau împotriva unor păgâni, ce trebuiau aduși pe căile Domnului.

S-au păstrat numeroase mărturii de epocă în care sunt descrise pe larg jafurile comise de armatele protestante. Nu de puține ori aceste documente se referă la prăzile de război luate de armata suedeză din orașele germane și din Praga. În 1631 sunt devastate Würtzburg și Mainz; se fură, între altele, o sculptură de altar, opera lui Matthias Grünewald, care însă, împreună cu alte prăzi, se scufundă pe drum. Numai biblioteca ajunge nevătămată în Suedia. Münchenul este cucerit în 1632. Orașul primește asigurări că, în schimbul sumei de 300 000 de taleri, nu va fi prădat. În ciuda promisiunii, biblioteca, colecția de artă și arsenalul sunt prădate.

Ogier, secretarul Ambasadei franceze, sosit în 1634 la Stockholm, povestește că vizitând casele sau palatele unor bogați negustori sue-

dezi, admirase colecții de tablouri și de obiecte de artă „pradă de război din orașele germane cucerite de Gustav Adolf, pentru că suedezii nu plătesc pentru a obține asemenea obiecte“.

Tatăl nostru scris din flori

În monografia dedicată reginei Christina a Suediei (1632-1654), istoricul și scriitorul suedez Sven Stolpe afirmă că „marea lovitură și cea mai de amploare din istoria noastră a fost jefuirea Pragăi, jaf care a avut loc în 1648, cu puțin înainte de sfârșitul Războiului de 30 de ani. Contele general Hans Kristoffer von Königsmarck (1600-1663), un condotier de origine germană, trecut din serviciul nemților în cel al suedezilor, ajutat de un trădător neamș care cunoștea bine sistemul de fortificații al orașului, a fost cel care a cucerit Praga. Timp de trei zile din iulie, Königsmarck a lăsat soldații să profite de victoria obținută. Imense au fost comorile jefuite din Mala Strana, cartier al orașului cu multe palate. 240 kg

„Vă rog nu uitați a lua
și a-mi trimite biblioteca
și raritățile care sunt
la Praga; după
cum știți, acestea
sunt lucrurile de
care într-adevăr
îmi pasă“, îi scria
regina lui Carol
Gustav, vărul și succesorul
ei la tron (1654-1660).

De pe câmpul de luptă...

de argint și 60 de butoaie cu ducati au fost prădate numai din palatul contelui Colloredi, aparținând unei însemnate familii austriece, iar aur în valoare de 200 000 guldeni – din cel al contelui Herman Czernin. După unele aprecieri contemporane, valoarea prăzii suedeze se ridica la aproximativ 10 milioane guldeni. Palatele nobililor fuseseră golite și distruse în așa măsură încât, după retragerea armatelor, unul din proprietari, altădată foarte bogat, nu a putut da călugărilor cerșetori decât o monedă de aramă, spunându-le: „v-am dat jumătate din averea mea actuală”.

Cronicarul Balbin, aflat în oraș în timpul asediului, scrie în a sa *Miscellanea historica regni Bohemiae*: „Câte monede, cât aur, argint și pietre prețioase au fost capturate de suedezi e greu de spus și e atât de incredibil încât cititorul s-ar putea îndoi. Martorii oculari spun că soldații suedezi nu numărau banii, ci îi împărțeau între ei având ca măsură pălăriile. Un artistler care a avut norocul să-și înșușească 6 000 de guldeni a fost invitat de căpitanul său la un joc de

cărți și, după ce superiorul lui l-a îmbătat critică, a pierdut toată suma”.

Prada cea mai importantă au reprezentat-o însă colecțiile din Palatul Hradčany, unde împăratul Rudolf II (*Magazin istoric*, nr. 2, 3/1999) adunase comori imense, adăugate celor constituite de Carol IV, Ferdinand I, rege din 1526 și fratele lui Carol Quintul, și Maximilian II, rege din 1562. Printre „curiozitățile” de la curtea lui Rudolf se numără desigur și tăblia de masă făcută din îmbinarea pietrelor prețioase, adevărat tablou ce reprezenta orașe, râuri, munți, nori, atât de desăvârșit alcătuit, încât un vizitator de seamă se credea îndreptățit să-l treacă „printre minunile lumii, alături de templul Dianei din Efes”. Iar în grădinile sale, alături de lalele, necunoscute până atunci în Europa, printre aranjamente florale de mare frumusețe, se putea citi *Tatăl nostru* în latină, scris din flori. Chiar dacă soldații și ofițerii suedezi erau interesați exclusiv de valoarea economică a acestor colecții, regina Christina știa foarte bine ce tezaur artistic se afla în palat. Ea a dat ordin

ca biblioteca și colecția de artă să fie imediat luate în primire: „Vă rog nu uitați a lua și a-mi trimite biblioteca și raritățile care sunt la Praga; după cum știți, acestea sunt lucrurile de care într-adevăr îmi pasă”, îi scria regina lui Carol Gustav, vărul și succesorul ei la tron (1654-1660).

Miseroni, păzitorul tezaurului, a fost obligat prin tortură să înmâneze cheile și să facă o listă – despre care Sven Stolpe afirmă că se păstrează încă – a tuturor obiectelor din tezaur. Deși Miseroni reușise să transfere la Viena unele valori mai înainte de victoria suedezilor, se spune că prada de război de la Praga a fost la fel de mare ca daunele de război plătite de întreg Sfântul Imperiu după pacea din Westfalia. Iar tablourile și obiectele de artă luate din ținuturile germane și Praga au ridicat colecțiile suedeze la valoarea colecțiilor europene importante.

Königsmarck nu a lăsat să-i scape nimic. Chiar dacă nu avea preocupări intelectuale, a dat ordin ca toate bibliotecile accesibile să fie confiscate și duse în Suedia. Doar pentru biblioteca rosenbergiană din palatul Eggenberg a fost nevoie de 30 de lăzi mari de lemn. Pentru a selecta tomurile rare din biblioteca mănăstirii Sf. Thomas, ce număra 10 000 de volume, Königsmarck a trimis un predicator de campanie. Cronică mănăstirii povestește cu umor cum au fost salvate, cu câteva excepții, valorile bibliotecii. „Ceea ce rugăciunile pline de

ardoare ale călugărilor nu au reușit au reușit șase linguri de argint și un pocal de aur pe care abatele le-a dăruit lui Klee", care le-a înapoiat exemplarele sechestrate.

Sub privirile curioase ale reginei

În mănăstirea Strahov (aflată pe o înălțime, în spațiile Hradului), călugării au fost ținuți 14 zile fără mâncare și torturați pentru a-i obliga să predea lucrurile de valoare – banii mănăstirii, cupe și sfeșnice mari de argint, ca și cei 500 000 de guldeni pe care contele Schlick îi încredințase starețului spre păstrare. În arhivele mănăstirii s-a consemnat și o altă întâmplare. După jefuirea bibliotecii, câțiva predicatori suedezi protestanți au început o dispută cu un călugăr învățat din mănăstire. Când s-a simțit învins în această confruntare, unul dintre predicatori, ca ultim argument,

a pus mâna pe o farfurie de cositor și i-a aruncat-o în față monahului praghez. Înfierbântat la culme, a continuat cu blasfemiile și insultele la adresa slujbei catolice, până când a căzut pe podea și a murit.

Se pare că de oarecare simpatie s-a bucurat din partea lui Königsmarck doar Ordinul capucinilor: „cei ce faceți mult în onoarea Domnului". Și contele Karl Gustav von Wrangel (1613-1676), feldmareșalul suedez ce a participat la cucerirea Pragăi, îi aprecia pentru că, declara el: „nu vă amestecați în treburile lumești ori militare și nu strângeți avutii, ci trăiți în mod apostolic din daniile făcute de alții".

După semnarea armistițiului, foștii dușmani au pactizat între ei, bând și petrecând împreună. În acele zile suedezi i-au cunoscut pe temutul iezuit Georg Plachy, apărătorul podului Carol, dar și băutor de mare clasă. Suedezi îi spuneau, plini de

...în cărja

respect, „iezuitul cel înalt", pentru că era atât de puternic, încât ridica ținând brațul întins un scaun, cu războinic cu tot.

Corăbiile cu prada de război au ancorat în rada Stockholmului, la 14 aprilie 1649. Duse la palat, lăzile grele au fost deschise sub privirile curioase ale reginei Christina. Printre tablouri se aflau pânze de Rafael, Correggio, Tizian, Veronese, Tintoretto, Jan Massys, Hyeronimus Bosch, Lucas Cranach, Pieter Breughel. Se consideră că au fost aduse 780 de picturi, dintre care 470 de la Praga. Mai erau 170 statui și statuete din marmură, 100 statui de bronz, 33 000 monede și medalii, 180 lucrări în fildeș, 660 vase de cristal și agat, mai multe lăzi cu diamante neșlefuite, 300 instrumente pentru matematici și astro-

...soldații puteau ajunge în crâșmă sau...

Nu mai puțin valoroase erau gramezile de cărți revărsate din lăzi în sălile palatului: scriitori greci și latini în manuscrise ori volume tipărite, scolastici și filosofi din Evul Mediu, gânditori și oameni de știință din Renaștere. Sven Stolpe susține că multe dintre aceste opere au existat și în mănăstirile catolice (dominicane, franciscane, cisterciene sau aparținând Ordinului Sfintei Brigitta) din Suedia. Dar Reforma, introdusă cu brutalitate de regele Gustav Vasa (1523-1560), a dus la distrugerea celor mai multe biblioteci și la jefuirea siste-

matică a mănăstirilor. Stolpe afirmă că „istoria Suediei nu a mai cunoscut o catastrofă națională de asemenea amploare“.

Iar după această perioadă neagră, la sfârșitul Războiului de 30 de ani, grație prăzii de război, comori ce reprezentau tradiția europeană în cultură și artă s-au revărsat „în țara aproape lipsită de cultură“. Regina Christina s-a văzut nevoită să cheme o seamă de specialiști străini pentru a pune ordine în cărți, tablouri, obiecte. Citind ea însăși predicile, disputele religioase, scrierile clericilor catolici, dar și pe

cele ale laicilor, a realizat treptat discrepanța între imaginea lumii pe care i-o dăduseră educatorii protestanți și cea întâlnită în cărțile pe care războinicii regatului le jefuiseră pentru ea. Astfel au încolțit în mintea reginei ideile care o vor despărți definitiv de țara ei: cea de a abdica, în favoarea vărului ei, la 6 iunie 1654, de a părăsi Suedia și a se converti la catolicism (*Magazin istoric*, nr. 11/1998). Concluzia biografiei ei, Sven Stolpe, poate părea cinică, dar e plină de umor: „E periculos să furi cărți“. ■

Reverberații

ÎN PRAG DE RĂZBOI, LA PARIS

Cu mult interes am citit articolul referitor la primele zile ale celui de-al doilea război mondial (*Magazin istoric* nr. 8-9/1999). Filmul memoriei mele a început derularea în sens invers. Căci începutul războiului a fost precedat de semnarea odiosului pact Molotov-Ribbentrop, cu faimoasa anexă secretă. Iar acest eveniment m-a prins la Paris, unde urmaam cursuri de vară de limbă și cultură franceză pentru studenți străini la Asociația „Alliance Française“.

Deși eram înaintea ultimei clase de liceu, la selecția riguroasă prin examen la Institutul Francez din București am reușit să depășesc mulți studenți și astfel mi-am asigurat plecarea încă din luna iulie. Am trăit la Paris un „14 Juillet“ 1939 festiv, la tradiționala paradă (erau 150 de ani de la Revoluția franceză), la care au participat și unități britanice terestre și aeriene. Atunci am văzut avioanele Spitfire și Hurricane. Seara au avut loc spectacole în aer liber. La un moment dat a trecut la câțiva metri de mine, în fața operei, celebra Marlene Dietrich.

Cursurile și vizitele la obiective culturale și-au urmat apoi cursul. În august, situația politică internațională a început să se complice. În dimineața de 24 august pe toate corpurile de iluminat public din Orașul Lumină au fost montate „Les coiffes de sûreté“ pentru asigurarea camuflajului.

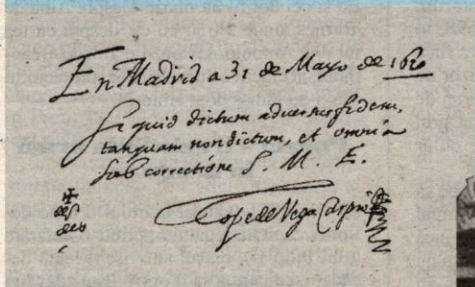
Eram cel mai tânăr din grupul de cursanți de la „Alliance Française“. După o consfătuire

a grupului, doi colegi mai mari s-au dus la Ambasada română să ceară un sfat dacă să mai stăm. Acolo niște tineri diplomați inconștienți (cel puțin!) le-au spus: „Fiți serioși, stați liniștiți, nu va fi nimic“.

În aceeași seară trebuia să facem o vizită la Luvru. S-a hotărât însă închiderea imediată a muzeelor naționale din cauza norilor negri care se acumulasă la orizontul politic. Conferințara de la Ecole du Louvre, care urma să ne fie ghid, ne-a introdus totuși în sălile muzeului, pentru a asista la ceea ce nu a văzut multă lume: ambalarea și evacuarea comorilor picturale. Fiecare tablou avea lipit pe ramă câte un bulin de hârtie colorată, culoarea reprezentând gradul de urgență a evacuării. Se lucra energic la coborârea de pe pereți și introducerea tablourilor în lăzi. Ziua următoare a fost marcată de apariția afişelor „RAPPEL IMMÉDIAT“ pentru concentrarea rezerviştilor. În aceeași seară, niște prieteni români, domiciliati la Paris, ai părinților mei mi-au dat sfatul să părăsesc de îndată Parisul și să mă întorc acasă. Ceea ce am și făcut în dimineața următoare. Era ultimul moment, pentru că în urma mea se închideau granițele. Am ajuns la București în dimineața de 29 august. Iar în zorii lui 1 septembrie 1939, Germania a invadat Polonia, declanșând astfel al doilea război mondial.

Alfred SPIGLER

Iubiri celebre

LOPE DE VEGA ȘI MICAELA DE LUJÁN

Félix Lope de Vega y Carpio (1562-1635), creatorul teatrului spaniol, acest „monstru al naturii” – cum l-a numit Cervantes, datorită enormului număr al creațiilor sale –, a fost atât de faimos în epocă încât... a intrat într-o parodie a Crezului: „Cred în Lope de Vega, creator atotputernic, poet al cerului și al pământului”.

Văduv după prima sa căsătorie cu Isabel de Urbina, Lope s-a însurat a doua oară, de data aceasta cu Juana de Guardo. Marea lui iubire a fost însă actrița Micaela de Luján, eroina acestei povești de dragoste, pe care o prezentăm în adaptarea d-nei ANA VĂDEANU, după revista Historia y vida.

Căsătorie fără dragoste, dragoste fără căsătorie

Madrid, 1597. La 6 noiembrie acel an, regele Filip II suspendă reprezentațiile dramatice în teatrele din Madrid. Cauza este moartea doănei Catalina, ducesă de Savoya, fiica suveranului. Foarte curând, teologi și moralisti îi cer lui Filip II ca interdicția să fie definitivă, deoarece spectacolele comice nu pot fi tolerate din punct de vedere religios. În plus, în antracte, râsuna dansuri și cântece, ceea ce, după părerea multora, constituia un atac direct la bunele obiceiuri ale societății.

Arhiepiscopul de Granada, don Pedro de Castro, formulează o cerere, în acest sens, adresată lui Filip II, care o supune Consiliului. Trei călugări și doi teologi au un cuvânt greu de spus: García de Loaisa, fray Diego López și fray Gaspar de Córdoba. Majestatea Sa trebuie să interzică aceste reprezentații în toate regatele Spaniei, spre folosul și binele supușilor și al apărării credinței catolice. Așa „decretează” cei trei. Urmează o dispoziție regală a Consiliului, datată Madrid, 2 mai 1598. Interdicția durează însă foarte puțin, căci patru luni mai târziu, regele moare.

Suspendarea reprezentațiilor teatrale în Madrid umple însă paharul răbdării lui Lope de Vega, care se stabilește la Toledo.

În imagine: ultima pagină manuscrisă lăsată de scriitor, purtându-i semnătura.

A cunoscut acolo o actriță, o femeie superbă, cu care va trăi una dintre cele mai depline și profunde iubiri.

Dar Lope se căsătorise de curând cu o tânără din Madrid, Juana de Guardo, celebrând cununia la 25 aprilie 1598, în biserica Santa Cruz. Doña Juana era fiica lui Antonio de Guardo, bogat furnizor de carne și pește din Capitală, și a Mariei de Collantes. Nu pare să se fi remarcat prin frumusețe, după cum recunoaște chiar scriitorul, și avea o sănătate șubredă.

Ce să-l fi determinat atunci pe Lope să prefere căsătoria cu doña Juana? Numai interesele materiale? N-o cunoscuse încă pe frumoasa actriță, dar nici mult timp nu mai era până atunci. Probabil că s-au întâlnit în 1595. Micaela de Luján, căci acesta era numele iubitei, a eclipsat-o complet pe soția sa legitimă, Juana de Guardo.

Biograful scriitorului, Joaquín de En-rambasaguas, remarcă sec: „o căsătorie fără dragoste și o dragoste fără căsătorie”. Se poate o definiție mai potrivită?

Lope are 36 de ani. A trăit intens. Simte chiar o oarecare oboseală, din cauza acestei hoinăreli nebunești. În urmă a rămas insolita sa experiență în cadrul Invincibilei Armade, în nefastul an 1588, de care se

pare că vrea să se depărteze în vârful picioarelor.

Ce s-a ales din fericirea lui conjugală alături de prima soție, Isabel de Urbina? Ea și cei doi fii au murit. Despre Alba de Tormes, unde a trăit cu ea, despre curtea lui don Antonio Álvarez de Toledo Beaumont, al cincilea duce de Alba, protectorul său, i-au rămas doar amintiri.

Poezia – irezistibilă armă în dragoste

Din 1561 (când Madridul devine definitiv capitala regatului, printr-o hotărâre a lui Filip II), orașul suferise o lentă decădere, ce pare a se fi oprit. Este adevărat că Toledo capătă, ocazional, un anumit avânt în timpul celor câțiva ani în care Curtea se instalează la Valladolid, dar imediat începe să lăncezească, de data aceasta definitiv. Dacă prin 1550 avea 60 000 de locuitori, un secol mai târziu, prin 1646, nu depășea 25 000 de locuitori.

În anii în care Lope alege acest oraș, pare că ceva renaște acolo. Societatea este tolerantă, inimoasă, cam mercantilă, dar cultă. Orașul continuă să fie sediul primat al Spaniei, printr-un privilegiu acordat de Honorius III, în îndepărtatul secol XIII.

Lope trăiește trei momente excepționale din viață, trei sublime iubiri, în jurul cărora creează trei nuclee din producția sa literară: Elena Osorio (Filis), Micaela de Luján (Camila Lucinda) și Marta de Nevares (Amarilis) – iubirea lui de la bătrânețe. Poate că dragostea pentru Micaela de Luján, care durează un deceniu, este și cea mai pasională.

Dar cine era Micaela? Ce farmec poseda ea pentru a-l înnebuni pe Lope? Avea o

Nunta lui Filip III cu Margarita de Austria la Valencia, a cărei cronică a ținut-o scriitorul

frumusețe excepțională: blondă, cu ochi albaștri, foarte diferită de alte femei pe care Lope le cunoscuse. Ca actriță, jucase câteva roluri în piese de teatru reprezentate la Curte, deși era aproape analfabetă. Se spune că nu știa nici măcar să se semneze. Aparținea companiei lui Baltasar de Pinedo. Era căsătorită cu un obscur actor, numit Diego Díaz de Castro, care a murit în Peru, în 1603, lăsând-o pe Micaela moștenitoarea a 800 de ducati.

În comediile sale din această perioadă, inițiala numelui Micaelei (M), semn al legăturii sale amoroase cu actrița, este antepusă numelui său propriu.

O întâlnește la „Hanul cu fructe“ din Toledo. O privește îndelung, inima începe să-i bată cu putere, iar mintea sa făurește imediat versuri înflăcărâte. Începând din acel moment, Lope nu mai poate trăi liniștit. Obsesia lui de a o cuceri devine bolnăvicioasă. Va încerca de mai multe ori, cu arma sa cea mai puternică: poezia. Cu ea – fără nici o îndoială – Lope este irezistibil.

Tot în această perioadă scriitorul își cunoaște viitorul protector, don Pedro Fernández Ruiz de Castro, marchiz de Sarria, apoi conte de Lemos și mecena al lui Cervantes.

În 1599, Lope asistă, alături de marchiz, la petrecerile de la Valencia, cu ocazia a două nunți: Filip III se căsătorește cu Margarita de Austria și infanta Isabel Clara Eugenia cu arhiducele Alberto. Lope are sarcina să scrie cronica acestor evenimente. I-o cere tânărul marchiz, noul său protector, pentru că mama acestuia, viceregina Neapolelui, doña Catalina de Zúñiga, care n-a putut să asiste, vrea măcar o descriere a faptelor. Lope l-a cunoscut pe arhiducele Alberto la Lisabona, pe când acela era cardinal, prinț al

Bisericii catolice. Acum, arhiducele se căsătorește cu dispensă dublă, acordată de Clemente VIII; era cardinal și rudă apropiată cu infanta. Lope observă toate acestea cu o fină ironie. Iar în săptămânile petrecute la Valencia, la serbările ocazionate de cele două căsătorii, duce o viață veselă, chiar libertină, cu multe aventuri amoroase.

În sonetele sale, Lope îi mărturisește dragostea sa Camilei Lucinda și uneori se plânge că ea nu-i împărtășește încă sentimentele. Micaela îi rezistă, pentru moment, nu-i acceptă iubirea. Ea îi folosește însă sriitorului ca sursă de inspirație. Camila Lucinda sună bine pentru rime.

Copii, mulți copii...

În iulie 1604 Lope închiriază o casă la Toledo, în parohia San Lorenzo, pentru Micaela și fiii ei. În aceeași lună mai închiriază una, în apropiere, unde o instalează pe soția sa legitimă, Juana de Guardo. Așadar, la Toledo, Lope întreține două familii.

Rămâne în oraș câțiva ani, unde trăiește și iubește. În același an, 1604, Lope și Micaela călătoresc mult la Sevilla, unde Micaela joacă, iar el scrie comedii. La începutul anului 1605, Micaela de Luján îi

Pe patul de moarte, înconjurat de prieteni

naște o fetiță, Marcela, care este botezată ca având „părinți necunoscuți“, în ziua de 8 mai, în biserica Magdalena. Marcela va fi consolarea lui la bătrânețe. În adolescență, fetița intră în mănăstirea Ordinului Trinității, cu numele de sora Marcela de San Felix, și ajunge de mai multe ori stareță a comunității. Iubește – ca și tatăl ei – lumea literară. Lasă mai multe piese de teatru de inspirație morală, încă inedite.

La sfârșitul lunii mai 1605, Lope organizează și conduce în Toledo o competiție poetică, marcând nașterea lui don Felipe (viitorul Filip IV), eveniment consumat în Valladolid, cu un an în urmă. Și tot în Toledo asistă cu regularitate la seratele literare ale lui don Francisco de Rojas y Guzmán. Într-o călătorie făcută la Madrid, îl cunoaște pe don Luis Fernández de Córdova și Aragon, duce de Sessa și de Baena, apoi amiral al Neapolelui, de care îl va lega din primul moment o mare prietenie, ducele devenindu-i acel mecena pe care Lope l-a căutat întotdeauna. Anul următor, 1606, soția sa legitimă îi dăruiește un fiu, Carlos Félix, botezat la 28 martie același an, în biserica San Justo. Sunt anii cei mai febrili din viața lui Lope; în creație literară și în plan sentimental. Iubirea Micaelei pare a-l fi inspirat.

Amarilis, soția prezbiterului

Se pare că în 1607 Micaela se mută o vreme la Madrid, împreună cu fiii săi. În februarie același an, Lope asistă în Capitală la botezul unui nou fiu dăruit de Micaela de Luján, în biserica San Sebastian. Copilul primește același nume ca al poetului, care îl recunoaște fără rezerve, ca fiind propriul său fiu și al Micaelei. Nași sunt un cunoscut scriitor, prietenul său Antonio Hurtado de Mendoza, și actrița Jerónima de Burgos, prietenă a Micaelei, cu care Lope va avea, nu peste mult timp, câteva divagații amoroase.

Lope are cinci copii cu Micaela de Luján: trei fete și doi băieți. Ultimul, cel

care îi poartă numele, este condamnat de destin. În plină tinerețe, se îmbarcă pentru America, cu iluzia bogăției – ca atâția alți tineri de vârsta lui din epocă – și, în fața coastelor Venezuelei, vasul naufragiază. Lope va cunoaște tristul sfârșit al fiului său doar cu câteva luni înainte de a muri.

Nu se știe exact cât a durat legătura amoroasă dintre Lope și Micaela de Luján. S-au cunoscut probabil în 1595 și s-au iubit până în 1610, când Lope s-a instalat definitiv în Capitală și la Curte. Acolo a cumpărat, pentru nouă mii de reali, o casă pe strada Francos, astăzi Cervantes, unde s-a stabilit cu soția sa legitimă, doña Juana, și cei doi copii: Juana și Carlos Félix.

Pe Carlos Félix, care pe atunci avea cinci ani, îl menționează frecvent și cu multă duioșie în scrisorile pe care le adresează ducelui de Sessa, noul său protector de la Curte. Juana de Guardo a murit la 13 august 1613. Puțin mai târziu, Lope i-a adus la el acasă pe Marcela și Lopillo, singurii copii care locuiau cu Micaela în acel moment. Despre ceilalți nu se știe nimic. Muriseră?

Odată cu revenirea definitivă la Madrid, când se presupune că Lope rupseseră legăturile amoroase cu Micaela de Luján, scriitorul suferă acute crize religioase. El intră atunci în Ordinul Trinității Sfântului Francisc. Este atât de sincer în misticismul său, încât cere hirotonisirea sacerdotală. Îi va servi oare aceasta pentru a-și pune ordine în viață, pentru a calma o agitație atât de generalizată a spiritului său?

În mai 1614, la câteva luni după moartea soției, va fi hirotonisit prezbiter. Și totuși, în viața sa intră o nouă femeie. Marta de Nevares, cea numită Amarilis în versurile sale de dragoste, iubirea de la bătrânețe. Lope caută, cu o stăruință neobosită și nemăsurată, cu instinct primar și pasiune bolnăvicioasă, dragostea femeii. Nimic nu poate să-l îndepărteze, prea mult timp, de îmbrățișarea ei. A iubi și a se plictisi par să fie maximele sale definitorii. Oricum, Micaela de Luján a lăsat urmele cele mai adânci în sufletul scriitorului. ■

CU HOWARD CARTER, ÎN MORMÂNTUL LUI TUTANKHAMON

„Am făcut o descoperire mai presus de cele mai îndrăznețe visuri ale noastre“, scria Howard Carter în 1922. Pasionantul text

prezentat în continuare chiar de celebrul arheolog – și adaptat de colaboratoarea noastră ALEXANDRA MARIA

GEROTA – relatează cum a găsit mormântul lui Tutankhamon, în Valea Regilor, în partea superioară a Nilului, una dintre senzaționalele revelații ale timpurilor moderne.

Sezonul acela ar fi trebuit să fie ultimul pe care îl petreceam în Valea Regilor, în Egipt. De șase ani continuam săpăturile cu tenacitate, dar toate campaniile noastre arheologice se dovediseră infructuoase, în ciuda numeroaselor strădăanii; luni de-a rândul muncisem fără încetare și doar un arheolog ar putea înțelege disperarea și dezamăgirea noastră. Eram aproape hotărâți să ne retragem cu mâinile goale. Ne pregăteam să părăsim Valea și să ne încercăm norocul în alte locuri.

Acesta a fost momentul în care, într-un ultim efort, lipsiți de convingere, am înfipt sapa în pământ și am făcut descoperirea. Pentru prima oară în istoria săpăturilor arheologice s-a realizat în cinci zile munca dintr-o întreagă campanie.

Voi încerca să povestesc toată întâmplarea. Am ajuns la Luxor la 3 octombrie 1922. La 1 noiembrie îmi recrutasem toți muncitorii și eram gata. Căutările noastre anterioare se efectuaseră în unghiul nord-est al mormântului lui Ramses VI, așa încât, pornind din acest punct, am început să săpăm în direcția sud.

O ușă încuiată și...

În zonă se aflau multe colibe ce aparținuseră probabil lucrătorilor care construiseră mormântul lui Ramses VI.

În după-amiaza zilei de 3 noiembrie, înlăturasem deja o mulțime dintre ele, ceea ce ne-a permis să trecem la treabă. Am trasat un plan și am studiat locul, am degajat terenul și ne-am

pregătit să începem excavarea. În ziua următoare, 4 noiembrie, când am ajuns la locul săpăturilor, m-a surprins tăcerea neobișnuită; lucrul încetase și am înțeles că se petcuse ceva ieșit din comun. În chip de salut am fost anunțat că în subsolul primei colibe s-a descoperit un șant săpat în stâncă. Părea o veste prea frumoasă ca să fie adevărată, dar lucrările de înlăturare a ruinelor au scos efectiv la iveală un pasaj abrupt săpat în stâncă, la circa patru metri de intrarea în mormântul lui Ramses VI și la aceeași adâncime sub nivelul actual al Văii. Tranșeea era săpată în formă de scară, lucru obișnuit în Valea Regilor. Începusem să nutresc speranța că în sfârșit am găsit mormântul pe care îl căutam.

Lucrările au continuat febril întreaga zi și în dimineața

următoare, până spre seara zilei de 5 noiembrie, ca să putem elimina tot molozul care astupa tranșeea. Abia atunci am putut întrezări primele

Maska funerară din aur a lui Tutankhamon

trepte ale scării. Nu mai încăpea nici o îndoială că găsisem intrarea într-un mormânt, dar din cauza decepțiilor noastre anterioare eram destul de neliniștiți. Putea fi un mormânt neterminat și nefolosit sau terminat, dar jefuit. Am ajuns la un coridor de 3 metri înălțime pe 1,80 lățime. Progresam cu viteză tot mai mare, treaptă cu treaptă, până am ajuns la a douașprezecea, în direcția vestică și atunci am descoperit partea superioară a ușii închise, zidite și încuiate. O ușă încuiată! În sfârșit, după atâția ani de muncă, eram răsplătiți! Cred că prima mea reacție a fost să mă felicit, fiindcă avusesem încredere în Valea Regilor.

Emoționat și febril, am căutat pe ușă urmele peceților ca să văd cine era proprietarul mormântului, dar n-am aflat nici un nume. Singurele peceți pe care le-am descifrat erau cele ale necropolei regale. În partea superioară a ușii unde se desprinsese ipsosul, am observat o grindă din lemn masiv. Am făcut un orificiu sub

ea, suficient de mare ca să introduc lanterna electrică, și am văzut că mai departe coridorul era plin de pietre și moloz, de la sol până la acoperiș, probă suplimentară a măsurilor de precauție adoptate pentru a proteja mormântul.

După ani de muncă infructuoasă descoperirea părea a fi magnifică.

Mă intriga ceva: intrarea în mormânt, mult mai îngustă decât a celorlalte morminte din Valea Regilor. Stilul arhitectonic era, fără îndoială, cel al dinastiei XVIII. Să fi fost înmormântat acolo un nobil cu permisiunea faraonului? Să fi fost un refugiu tănuat al regilor, un loc secret, în care au fost transportate o mumie și materialul funerar, ca măsură de siguranță? Sau era mormântul unui rege, căruia îi dedicasem atâția ani de căutări? Am examinat încă o dată urmele peceților, dar în colțul ușii, acolo unde lipsea ipsosul, n-am putut vedea mai mult decât pe cele ale necropolei regale. Dacă aș fi știut că doar la câțiva centimetri se putea citi pecetea lui Tutankhamon, a celui rege pe care îmi doream cel mai mult să-l descopăr, aș fi curățat în continuare

ușa, mi-aș fi petrecut cu folos noaptea și aș fi scutit trei săptămâni de incertitudini.

... dincolo de ea, toate răspunsurile

Era târziu, se lăsa întunericul și cu părere de rău am acoperit mica deschidere pe care o făcusem. Am ales câțiva oameni de încredere (unii dintre lucrătorii mei erau la fel de emoționați ca mine) și i-am lăsat să păzească mormântul. Apoi m-am întors în Vale sub un superb clar de lună. Veștile circulă rapid în Egipt. Două zile mai târziu, ploua cu felicitări, cereri de informații și oferte de colaborare de pretutindeni.

În seara zilei de 24 noiembrie, cele șaisprezece trepte ale scării au fost complet degajate și am putut examina pecețile de pe ușă. În mai multe locuri am văzut scris numele lui Tutankhamon. Interesul pentru descoperire a crescut extraordinar. La lumină, am descoperit ceva ce la început trecuse neobservat: o parte a ușii fusese scoasă și apoi pusă la loc. Așadar, nu eram primii. Hoții intraseră

Un adevărat muzeu, o încăpere cu cele mai diferite obiecte între care și cele din pp.82-84 s-au înfățișat privirii uluite a exploratorului

înaintea noastră și chiar de mai multe ori. Nu se putea însă ca intrușii să fi furat tot, pentru că ușa fusese din nou încuiată. Ulterior a mai apărut o enigmă. În stratul inferior de moloz care acoperea scara am găsit o mare cantitate de cioburi, vase și cuferes sparte, pe care am putut citi numele lui Akhenaton, Smenkhkara și Tutankhamon. Mai uluitoare însă era prezența unui scarabeu al lui Tuthmosis III și a unei vase a lui Amenhotep. Ce însemna acest amestec de nume?

Poate mai curând era o ascunzătoare decât un mormânt. În acea etapă a săpăturilor ne așteptam să găsim o colecție de obiecte aparținând mai multor regi din dinastia XVIII. Așa se prezenta situația la 24 noiembrie seara. În zilele următoare am continuat cu scoaterea ușii și am comandat construcția unui puternic grătar din lemn ca să o înlocuim. Pe 25 dimineața am fotografiat urmele pecetilor și am dat la o parte pietrele mari de pe coridor. Astfel a apărut intrarea într-un coridor în pantă, nu în formă de scară. Așa cum văzusem eu prin orificiul pe care l-am făcut în ușă, acest coridor era complet umplut cu pietre, ceea ce dovedea clar că mormântul fusese violat în repetate rânduri.

Degajând coridorul, am descoperit în straturile inferioare de moloz vase sparte, ulcioare (unele din alabastru) intacte sau fragmente, vase pictate, numeroase bucăți de obiecte mici și diferite amfore ce serviseră probabil pentru a

transporta apa, care se amestecase cu ipsosul. Erau doyezi ale jafului. 26 noiembrie a fost ziua cea mare, cea mai frumoasă din viața mea, pe care cred că n-am s-o mai rețrăiesc vreodată. După-amiază, la câțiva metri de prima ușă, am descoperit o alta, de asemenea încuiată, replica identică a celei dintâi. Urmele pecetii regale erau mai puțin lizibile, dar era evident pecetea lui Tutankhamon și a necropolei regale. Și aici se vedea perfect că mormântul fusese violat. Eram siguri că vom deschide o ascunzătoare, și nu un mormânt, dar în curând aveam să aflăm că ne-am înșelat. În fața noastră se afla ușa încuiată, iar dincolo de ea ne aștepta răspunsul la toate întrebările. Foarte lent – aproape interminabil – am degajat locul. Sosise clipa decisivă. Cu mâini tremurânde, am deschis o mică breșă în partea superioară a ușii, pe latura stângă. Am introdus prin ea o vergea de oțel, care nu s-a lovit de nici un obstacol, și-am aprins niște lumânări ca să vedem dacă aerul este toxic. După ce am lărgit deschizătura, am luminat cealaltă față a ușii, ca să văd la ce să ne așteptăm. Lordul Carnarvon și fiica sa, lady Evelyn [cei care finanțaseră expediția – notă A.M.G.], așteptau în spatele meu verdictul, extrem de agitați.

La început n-am deslușit nimic, apoi un curent de aer cald a făcut să tremure flacăra lumânării, iar ochii mei au început să se obișnuiască cu semiîntunericul. Puțin câte puțin, obiectele din cameră au

ieșit din umbră. Se aflau acolo animale ciudate, statui și mult aur strălucitor. Câteva clipe am rămas mut, paralizat de uimire, până ce lordul Carnarvon, ne-maiputând să se stăpânească, m-a întrebat: „Vedeți ceva?” Am bâlbâit doar: „Da, lucruri uluitoare.”

După ce am mai lărgit puțin deschizătura, ca să putem vedea totuși prin ea, am introdus o lanternă electrică. Sunt convins că majoritatea arheologilor au simțit un soi de teamă, poate chiar remușcare, când au forțat intrarea într-o cameră închisă și înțuiată de o mână pioasă, cu multe secole în urmă. Dar într-un moment ca acesta noțiunea de timp nu mai exista.

Noții - înaintea noastră și...

Solul pe care călcam nu mai fusese atins în ultimii 3 200 de ani și, totuși, în jurul nostru se înmulțeau indicii recente. O cupă plină cu mortar pentru ușă, o lampă înnegrită de fum, urme de degete pe suprafețe ce

păreau proaspăt vopsite și o ghirlandă de rămas bun deasupra grinzii.

Toate păreau ca și cum ar fi fost puse acolo în ajun și chiar aerul pe care îl respiram – și care nu mai fusese schimbat de secole – îl împărțeam cu cei ce conduseseră mumia la locul de veci. Nici când în istoria săpăturilor arheologice nu s-a văzut un spectacol precum cel revelat în lumina lanternei noastre. Cititorul își poate face o idee contemplând fotografiile, dar acestea au fost făcute după instalarea luminii electrice în mormânt. Trebuie

să-și închipuie ce-am simțit noi în timp ce priveam prin orificiul deschis și cercetam pe rând cu fascicolul de lumină fiecare obiect în parte. Era prima rază de lumină care străbătea întunericul camerei, după trei mii de ani. Ne era aproape imposibil să evaluăm tezaurul aflat în fața noastră, dar efectul era uluitor; un adevărat muzeu, o încăpere mobilată cu cele mai diferite obiecte, îngrămădite unele peste altele, într-o abundență absolută. Trei paturi mari de aur cu tăbliile sculptate în formă de animale monstruoase: corpurile erau în mod ciudat deformate, dar capetele fuseseră reprezentate cu un realism surprinzător. Aspectul capetelor era înfricoșător, dar, așa cum le vedeam noi pe măsură ce apăreau din întuneric sub fascicolul lanternei electrice, aurite și strălucitoare, proiectând umbre grotești și diforme pe perete, erau terifiante. Spre dreapta, atenția ne-a fost captată de două statui de dimensiuni naturale, care îl reprezentau pe rege pictat în negru și care se priveau ca două santinele. Amândouă aveau fuste scurte cu falduri și sandale aurite, iar pe frunte purtau cobra sfântă și protectoare. Peste tot se aflau obiecte: mici sipe pictate și incrustate, vase de alabastru, relicvarii negre, ramuri înfrunzite și flori, jilțuri delicat cizelate, un tron cu incrustații de aur, o grămadă ciudată de cutii albe în formă de ou, vase de toate felurile, o magnifică cupă de alabastru transparent în formă de lotus,

o mulțime de care de luptă răsturnate, pe care străluceau incrustațiile de aur și de pietre prețioase.

După câteva clipe, am început să ne simțim dezorientați nevăzând un sarcofag sau o mumie și din nou ne-am întrebat dacă am descoperit un mormânt sau o ascunzătoare.

Îngrijorați, am examinat din nou încăperea și am observat că între cele două santinele negre mai exista o ușă încuiată. Deci ne aflăm de abia în pragul descoperirii. Aceea era doar anticamera. În spatele ușii păzite de statui se aflau probabil alte încăperi înșiruite și era sigur că în una din ele aveam să găsim panoplia funerară pe care zăcea faraonul. Am astupat din nou deschiderea, am fixat cu zăvor grilajul și-am lăsat paznici de nădejde lângă mormânt. Ne-am întors apoi călare pe măgari în Vale, foarte tăcuți și emoționați.

Cum era și normal, ne intriga ușa încuiată dintre cele două statui. În ziua următoare, 27 noiembrie, ne-am dus dis-de-dimineață la șantier, căci ne aștepta mult de lucru. Înainte de a ne continua cercetările,

Faraonul în adolescență

trebuie să ne perfecționăm mijloacele de iluminare. Ca atare, am întins cabluri, să ne conectăm la centrala electrică a Văii.

În jurul prânzului era totul pregătit și lord Carnarvon, lady Evelyn și eu ne-am ocupat cu examinarea amănunțită a primei încăperi (pe care mai târziu o vom numi anticamera). Grație iluminatului puternic, au ieșit din umbră numeroase obiecte.

Ușa dintre cele două statui ne-a oferit însă o decepție. Văzută de departe, părea intactă, dar o examinare mai minuțioasă ne-a dezvăluit o mică deschizătură în partea inferioară, suficient de mare cât să se strecoare un copil sau un om mai slab. Acest orificiu fusese astupat din nou și apoi încuiat. Deci nu eram noi primii. Și aici ne-o luaseră înainte hoții. Nu ne mai rămăsese decât să constatăm cât rău făcuseră. Eram tentați să dărâăm ușa și să ajungem direct la țintă, dar am fi dăunat obiectelor din anticameră, ceea ce doream să evităm cu orice preț. Nu voiam nici să deplasăm obiectele înainte să le fotografiem, operație care cerea timp. Spre regretul nostru, am renunțat deci la ideea de a deschide ușa, înainte ca anticamera să fie complet examinată.

... în fine, noi înaintea lor

După ce anticamera a fost degajată, intrând în camera funerară, am găsit multe obiecte

din abanos, calcit translucid, răchită și o carafă de vin pe care am putut citi: „Anul 5, vin din casa (?) Tutankhamon, provenit de pe țărnuș de vest, dăruit de Kha, căpetenia culegătorilor de vii”. Pe podea, între capelă și peretele de nord se aflau vâslele magice ce asigurau avansarea corăbiei regale în apele din cealaltă lume... Când am descuiat zăvoarele de abanos ale capелеi, ușile s-au deschis cu ușurință, de parcă ar fi fost închise în ajun, și-am descoperit atunci o a doua capelă, asemănătoare cu prima, dar cu niște incrustații albastre. Și ușile acesteia erau închise cu zăvoare, dar aveau o pecete intactă cu numele lui Tutankhamon. Strălucitoare sub reflexele aurului care o umplea, capela era împodobită cu scene gravate din *Cartea morților*, ce îl conduceau pe defunct în viața viitoare. Atunci am avut certitudinea

că descoperisem rămășițele monarhului. Pecetea intactă de pe ușa încuiată a capелеi ne-a oferit datele pe care le căutam. Mai trebuia doar să știm dacă hoții care pătrunseseră în anticamera și camera funerară îl descoperiseră pe rege. Capela era intactă, pecetele originale nu fuseseră violate și, de aceea, părea că jefuitorii nu ajunseseră până acolo. Am fost siguri din clipa aceea că nimeni înaintea noastră nu pătrunseseră în capelă și că nimic nu fusese atins după înhumarea tânărului rege, din urmă cu peste trei mii de ani. În spațiul existent

Sarcofagul
lui Tutankhamon, încon-
jurat de picturi murale

între cele două capele și îngrămădite în colțuri se aflau numeroase obiecte, multe învelite cu grijă în pânză de in.

De data aceasta norocul ne surâdea cu adevărat, fiindcă, dincolo de aceste peceti, nu fusese nimic atins de la înhumarea regelui. Cu cea mai mare grijă, am deschis canaturile unei noi uși și am văzut cea de a treia capelă, de asemenea înveliță și intactă, având aceleași peceti ca și cea de dinainte. Descopeream rând pe rând secrete pe care sarcophagele le tănuiau cu strășnicie de secole.

Stăpânindu-mi emoția, am tras zăvoarele și am deschis altă ușă. În acel moment am descoperit o a patra capelă, împodobită asemănător cu predecesora ei. Sosise clipa decisivă! Ce clipă pentru un arheolog! Ce ascundea oare a patra capelă? Din ce în ce mai emoționat am tras zăvoarele ultimei uși care nu avea nici o pecete. Aceasta s-a deschis încet... Se afla acolo un enorm sarcofag neatins, din cuarț galben, al cărui capac fusese așezat și fixat de mâini pioase. Catafalcuri aurite înconjurau sarcofagul. Mâna înaripată a unei zeițe sculptate era întinsă ca și cum ar fi vrut să-i alunge pe intruși. Era un simbol foarte frumos, exprima fidelitatea perfectă și respectul afectuos pe care îl purta monarhului iubit poporul, cel care avea, la vremea aceea, peste 18 secole de existență. Ne-am pus în joc toată priceperea ca să stabi-

lim ce aveam de făcut: mai trebuiau demontate cele trei catafalcuri și scoase de pe mormânt, înainte de a ne ocupa de sarcofag.

Ce clipă pentru un arheolog!

A fost instalat scripetele care trebuia să ridice capacul sarcofagului și-am dat ordin ca operațiunea să înceapă. Într-o liniște reverențioasă a fost ridicată uriașa lespede a cărei greutate depășea 1 200 kg. Lumina a inundat sarcofagul. Am fost puțin dezamăgiți, fiindcă interiorul era înfășurat în pânze de in. Capacul rămăsese suspendat în aer, la jumătatea drumului. Am scos pe rând pânzele și când am ajuns la ultima un strigăt de uimire a izbucnit de pe buzele tuturor. Tot interiorul sarcofagului era ocupat de efigia tânărului monarh, o efigie de o factură admirabilă. Era vorba de capacul unui minunat sicriu, de formă umană (antropoidă), lung de 2,10 m, așezat pe catafalcul scund, în formă de leu. Fără îndoială, era primul dintr-o serie de sicrie succesive care conțineau rămășițele regelui.

Pe ambele laturi ale acestui splendid monument se aflau două zeițe înaripate, Isis și Neith, care păstrasera toată strălucirea din prima zi. Mai trebuie spus că mâinile și capul regelui erau din aur masiv, delicat retușat, iar picioarele erau executate în basorelief.

Realitatea era mai presus de orice imaginație. Mâinile încrucișate pe piept țineau emblemele regale. Chipul și trăsăturile fuseseră modelate cu rafinament, din plăci de aur. Ochii erau din aragonit și obsidian, iar sprâncenele și pleoapele din lapislazuli. Restul sarcofagului era împodobit cu motive din aur strălucitor sub formă de pene, chipul și mâinile păreau din alt material, dar aurul care întruchipa carnea era dintr-un aliaj diferit, pentru a sugera tonalitatea cenușie a morții.

Pe fruntea tânărului monarh erau două embleme minunate încrustate care reprezentau cobra și vulturul, simbolurile Egiptului superior și inferior; ceea ce ne-a impresionat cel mai mult, prin simplitate, a fost coroana de flori care înconjură emblemele. În tot aurul acela, nimic nu era atât de frumos ca acele flori uscate ce încă mai păstrau ceva din culorile inițiale. Era ca și cum ele ar fi spus că trei mii de ani fuseseră mai ieri. Ne pierdusem darul vorbirii și, în mijlocul acelei tăceri, ni se părea că încă mai auzim pașii bocitoarelor, estompați de depărtare.

Am urcat încă o dată cele șaisprezece trepte și am contemplat azurul boltei cerești. Acolo soarele este singurul rege, dar gândurile noastre rămăseseră la acel faraon din timpurile vechi, iar în mintea noastră răsunau ultimele sale cuvinte, înscrise pe sicriu: „O, Noapte Mamă, întinde asupra-ne aripile tale, ca veșnicele stele!“ ■

STATUIA LUI ZEUS DIN OLIMPIA

La început, Zeus nu a fost decât o divinitate a fenomenelor atmosferice: a fulgerelor, tunetelor, ploilor și ninsorilor. Apoi grecii i-au alcătuit o genealogie. Zeus a devenit fiul Rheei și al lui Cronos, zeul care și-a devorat copiii. Cu ajutorul mamei sale, Zeus a scăpat și a reușit să îl omoare, devenind zeul zeilor.

În Elida, în nordul Greciei, lângă o colină acoperită de pini, se află Olimpia, locul unde grecii îi venerau pe Zeus și Hera. Și tot acolo se strângeau, din patru în patru ani, pentru jocurile ce întrerupeau și cel mai sângeros război.

Pe la 437 î.e.n., locuitorii din Elida l-au chemat pe vestitul Fidias să le ridice, în templul consacrat lui Zeus și terminat cu 20 ani înainte, o statuie a zeului. Fidias fusese alungat din Atena, sub acuzația că ar fi furat o parte din au-

Iată-ne ajunși la capătul călătoriei noastre, pornite în urmă cu șase numere, prin universul celor șapte minuni ale lumii. Am văzut atunci, la începutul periplului, de ce și cum s-a alcătuit lista ce cuprinde minuni doar din Antichitate.

Ideea subiectului – ce mai fusese prezent în paginile Magazinului istoric (este adevărat, într-un singur articol) – ne-a dat-o un sondaj organizat de revista Historia printre oameni de cultură francezi. Un procent surprinzător de scăzut au putut enumera toate cele șapte minuni ale lumii. Ne-am uitat și în cartea de istorie a elevilor din clasa a V-a și am constatat că subiectul este aproape inexistent. Am considerat atunci necesar să revenim asupra celor șapte minuni ale lumii, ținând cont de larga răspândire a revistei Magazin istoric printre elevi și profesori de istorie, fapt demonstrat și de ancheta pe care am lansat-o în numărul din luna iunie.

Filon din Alexandria (25 î.e.n.-40 e.n.) scria că lumea admira șase minuni și se prosterna în fața celei de a șaptea, statuia lui Zeus din templul ridicat la Olimpia. Anne Jacquemin, profesoară de istorie la Grecia la Universitatea din Strasbourg, i-a consacrat un articol, pe care îl reproducem într-o formă adaptată, din revista Historia.

Dorin MATEI

rul și fildesul destinate statuii zeiței ce patrona orașul. De fapt, acuzatorii lui vroiau să lobească în Pericle, cel care a marcat destinul cetății, dar nu au avut curajul să îl atace direct.

Pausanias, autorul unei *Descrieri a Eladei*, ne înfățișează astfel creația lui Fidias: „zeul este așezat pe un tron de aur și fildes. Poartă pe cap o coroană de aur care imită ramurile de măsline. Ține în mâna dreaptă o Victorie, și ea din fildes, și aur, care are în jurul capului o banderolă și o coroană. În mâna stângă se află un sceptru ornăt cu flori, făcut din tot soiul de metale; pasărea așezată pe sceptru este un vultur. Pe mantie sunt incrustate reprezentări de animale și de crini. Tronul este bătut cu aur și cu pietre prețioase, decorat cu abanos și cu fildes, sunt pictate animale și sculptate statuete“.

Statuia avea un schelet de lemn; obrazul, torsul, brațele și picioarele erau realizate din bucăți de fildeș, iar barba, sandalele și mantia care învăluia partea inferioară a corpului coborând de pe umărul stâng, din plăci de aur. Avea o înălțime de 12,37 m, iar cu soclul, 13,48 m. Tronul măsura 4,5 m lățime, 4 m grosime și 10 m înălțime. Numai capul lui Zeus avea 2,5 m. Și tronul era frumos decorat cu sculpturi. Panouri interziceau accesul în interiorul tronului. Fuseseră pictate de Panaios, fratele sau nepotul lui Fidias. La baza statuii, sculptorul

reprezentase nașterea Afroditiei, în mijlocul unei adunări a zeilor, încadrați de Soare și de Lună. Solul din fața era din marmură neagră. Există și un bazin din marmură albă, în care se aduna uleiul ce proteja scheletul de lemn al statuii, ca să nu putrezească. Singura sursă de lumină naturală era poarta dinspre est a templului, astfel încât statua se afla în penumbră, ceea ce punea și mai puternic în evidență aurul și fildeșul statuii.

Spre deosebire de alte minuni, statua lui Zeus a avut o soartă mai liniștită până în 426 e.n., când a dispărut într-un incendiu.

Există și o versiune consacrată de istoricul bizantin Kedrenos, potrivit căreia statua ar fi fost transportată la Constantinopol, unde ar fi dispărut în incendiul palatului Lauros. Împăratul roman Caligula (37-41) a vrut să o transporte la Roma și să înlocuiască chipul lui Zeus cu al său. Dar zeii i-au

Reconstituirea templului ce adăpostea statua lui Zeus

transmis semne convinșătoare ale mâniei lor și a renunțat. S-au înregistrat și o serie de furturi ale unor plăci de aur și statuete ce ornamentau tronul.

Contemporanii și toți cei care au zărit-o au fost fascinați de creația lui Fidias. Despre cea de a șaptea minune ni s-a păstrat cel mai mare număr de mențiuni de la scriitorii antici: 63. Prima este din secolul III î.e.n. și vine de la poetul Callimachus. În anul 167, generalul roman Paulus Emilianus a fost atât de impresionat de măreția statuii, încât a spus că Fidias l-a reprezentat pe

Zeus așa cum l-a descris Homer în *Iliada*.

Prima încercare de reconstituire a făcut-o arheologul Quatremère de Quincy (1755-1848), care s-a întemeiat doar pe documente literare. În 1829 s-a degajat o parte a templului lui Zeus, fără să se găsească vreo urmă a statuii. Între 1875 și 1881 arheologi germani au reușit să descopere fragmente din soclu.

Pentru reconstituire au fost utilizate și monede bătute în vremea împăratului Hadrian (în 121 și 137), a lui Septimius Severus și Caracalla. Unele înfățișau capul lui Zeus din profil, altele statua în întregime, ceea ce a permis obținerea unei bune imagini.

Cunoștințele arheologilor au progresat mult după descoperirea atelierului lui Fidias. Construcția fusese afectată în secolul III e.n. de un cutremur, iar în secolul V a fost transformată în biserică. S-au găsit acolo unelte, fragmente de fildeș, matrițe din lut ars, alte obiecte ce au servit la realizarea statuii.

Piesa care a reținut atenția arheologilor a fost o cupă cu mențiunea: „apartin lui Fidias”. Este singura mărturie directă ce ne-a rămas de la marele sculptor. ■

1941 - 1947

Invazii

Fără declarație de război, la 6 aprilie 1941, Germania atacă Iugoslavia. Surpriza este totală. La 10 aprilie, Croația își proclamă independența, sub conducerea lui Ante Pavelici. Monarhistul Draza Mihailović și comunistul Iosip Broz Tito organizează, în mod independent, mișcarea de partizani.

Cu numai o zi înainte, Iugoslavia semnase un Tratat de prietenie cu U.R.S.S. În urma atacului german, tensiunea crește considerabil între Moscova și Berlin. La 13 iunie, guvernul sovietic dezmințe existența unor relații încredite cu Germania. La 22 iunie, trupele germane invadează U.R.S.S.

Filme

Două producții marchează filmografia anului

1941. Primul este *Cetățeanul Kane*, povestea

Telex

1941

- Boxerul american Joe Louis, supranumit „bombardierul din Chicago”, își apără, la 23 mai, pentru a 17-a oară, titlul de campion mondial. În repriza a șaptea, managerul adversarului său, Buddy Baer, a refuzat să părăsească ringul și Baer a fost descalificat.

- Primul ministru britanic Winston Churchill și președintele american Franklin D. Roosevelt se întâlnesc, între 9-12 august, în largul insulei Terra Nova. La încheierea conferinței semnează Carta Atlanticului, care afirmă dreptul popoarelor la autodeterminare.

unui magnat al presei (modelul a fost celebrul patron W.R. Hearst). Orson Welles, în vârstă de 25 ani, este autor al scenariului, regizor și personajul principal.

Șoimul maltez este o adaptare a unui vestit roman polițist, semnat de Dashiell Hammett. Regizorul John Huston i-a distribuit în rolurile principale pe Humphrey Bogart și Mary Astor. La 8 decembrie – a doua zi după atacul de la Pearl Harbour – președintele Roosevelt înființează Biroul de informații de război al cinematografeiei.

Solidar

Autoritățile de ocupație din Varșovia decid, la 16 august 1942, închiderea casei de copii a medicului și pedagogului polonez Janus Korczak. Copiii – toți

evrei – vor fi deportați în lagărul de la Treblinka. Doctorul Korczak, deși i se comunică faptul că poate rămâne la Varșovia, decide să meargă cu ei.

Rezistență

„Cu o certitudine matematică Hitler conduce Germania către prăpastie; el nu poate câștiga războiul și atunci îl prelungește!“ Astfel de cuvinte puteau citi germanii în *Trandafirul Alb*, o publicație clandestină. Creatorii ei, studenții Sofia și Hans Scholl, sunt arestați, la 18 februarie 1943 – ziua în care Goebbels chema la „război total“ –, în Universitatea din München.

Conferința Atlanticului

Bombe

Între 24 și 30 iulie 1943, Alianții aruncă asupra Hamburgului 12 000 mine aeriene, 50 000 bombe de

Telex

1942

• Congresul pan-indian se încheie cu arestarea, la 9 august, de către autoritățile britanice, a lui Gandhi și Nehru, liderii mișcării de rezistență civilă.

• Peggy Guggenheim își deschide la New York (20 octombrie) galeria de artă modernă.

1943

• Stalin decide dizolvarea Kominternului (15 mai), ca o măsură de bunăvoință față de aliații săi englezi și americani, conformându-se astfel principiilor Cartei Atlanticului.

• Juan Peron participă pentru prima oară la o lovitură de stat în Argentina (4 iunie).

• Secretarul de stat american Cordell Hull, cere, la 11 decembrie, retragerea din război a Ungariei, Bulgariei și României.

ruptură, 80 000 tone de bombe cu fosfor, 100 000 bombe cu fragmentație, 5 000 bidoane cu fosfor. Incendiile devastează 19 km² de construcții și fac 30 000 victime. Ultimul

mare bombardament asupra Germaniei a avut loc la 13-14 februarie 1945.

NINA RICCI

Moda iernii 1943

Orașul Dresda, invadat de 500 000 refugiați din calea avansării sovieticilor, lipsit de orice apărare antiaeriană, este devastat timp de patru zile de incendii. Au murit 250 000 oameni.

Demografie

Societatea Lebensborn (Sursa vieții), creată în 1935 și declarată de utilitate publică, este aleasă de Martin Bormann, șeful cancelariei partidului nazist, pentru a asigura o reproducere corespunzătoare rasei germane pure. În 22 de stabilimente (zece

plasate în afara Germaniei) se vor naște în cursul războiului aproape 10 000 de copii.

Mamele sunt selecționate cu grijă, iar tații provin mai ales din rândul trupelor SS. La 29 ianuarie 1944, Bormann propune crearea unei taxe pentru celibatari și familiile fără copii. Soția lui Bormann, conștientă că este vorba despre o necesitate imperioasă pentru Germania, a privit cu toată înțelegerea contribuția personală a soțului la acest proiect.

Seuze

Tragică eroare a aviației americane. La 1 aprilie 1944 orașul elvețian Schaffhausen este bombardat. Mor 40 de persoane. Pierderile materiale sunt calculate de autoritățile elvețiene la 8 milioane și jumătate de dolari. Secretarul de stat

Turul Franței, 1942

Generalul de Gaulle și Molotov la Moscova, 5 decembrie 1944

Cordell Hull promite acoperirea integrală a daunelor provocate. La 14 aprilie, Consiliul federal elvețian primește un milion de dolari.

Bani

Delegațiile principalelor țări in-

Telex

1944

- La Paris (3 martie) debutează cântărețul și actorul francez Ivo Livi, mai cunoscut sub numele Yves Montand.

- Aliații debarcă în Normandia (6 iunie).

- La 23 august mareșalul Antonescu este arestat. România se alătură Aliaților.

1945

- La 26 iunie se semnează, la San Francisco, Carta Națiunilor Unite, actul de naștere al Organizației Națiunilor Unite (O.N.U.).

- La 6 și 9 august, aviația americană aruncă asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki două bombe atomice.

dustrializate din lume se reunesc, la 30 iunie 1944, la Bretton Woods, în S.U.A. Vreme de trei săptămâni sunt dezbătute principalele probleme financiare postbelice. Se hotărăște crearea unui fond monetar internațional și a unei bănci de reconstrucție și dezvoltare. Principali artizani sunt economistul britanic J.M. Keynes și omul politic american Henry Morgenthau. U.R.S.S. refuză să subscrie la acordul de la Bretton Woods.

Dresda, după bombardament

Declarații

Următoarele state declară război Germaniei în 1945: Ecuador (2 februarie), Paraguay (8 februarie), Peru (13 februarie), Chile (14 februarie), Venezuela (16 februarie), Turcia și Uruguay (23 februarie), Egipt (24 februarie), Siria (26 februarie), Liban (27 februarie), Arabia Saudită (1 martie), Fin-

landa (4 martie), Argentina (27 martie).

Atentate

În Palestina, la 27 decembrie 1945, se declanșează un val de atentate teroriste contra instalațiilor militare britanice. Armata și poliția arestează 2 000 de persoane, între 16 și 40 de ani. Sunt suspectate trei organizații secrete: Haganah, Irgun (condusă de Menahem Begin) și Stern. Scopul lor este crearea unui stat evreu în Palestina.

Festival

Philippe Erlanger ar fi dorit să îl inaugureze în septembrie 1939, dar izbucnirea războiului l-a

Pinocchio, personajul creat de Walt Disney, ajunge și în Europa

obligat să amâne proiectul șapte ani. Într-un cadru și o atmosferă care nu amintesc deloc de tragedia

Telex

1946

• În discursul rostit la Fulton (S.U.A.), la 5 martie, fostul premier britanic Winston Churchill anunță coborârea unei „cortine de fier” în Europa.

1947

• La 14 octombrie, avionul Bell XI, pilotat de Charles Yeager, depășește pentru prima oară bariera sonică.

• Regele Mihai este obligat să abdice. Se proclamă Republica Populară Română (30 decembrie).

abia încheiată, în grădiniile de la Grand Hotel din Cannes cinci orchestre se întrec în a distra pe primii invitați ai celei dintâi ediții a festivalului de film de la Cannes, ajuns astăzi la a 52-a ediție.

Tratat

La 10 februarie 1947, în Galeria

Păcii, de la Ministerul de Externe francez, se semnează tratatele de pace cu foștii aliați euro-

peni ai Germaniei. Italia, Bulgaria și România cer o revizuire a condițiilor de pace. Grecia și Iugoslavia protestează contra condițiilor impuse Italiei, pe care le consideră prea dure.

Căsătoria prințesei Elisabeta, viitoare regină a Marii Britanii, cu ducele Philip de Edinburgh, în 1947

Independență

La 15 august 1947, Marea Britanie acordă Indiei independență, ea rămânând membră a Commonwealth-ului. Cu trei secole și jumătate în urmă, regina Elisabeta I acordase Companiei Indiilor o cartă în exclusivitate. Înainte de retragerea trupelor britanice izbucnesc confruntări între hinduși, musulmani și sikhși în Pundjab și Bengal, pe traseul viitoarei frontiere dintre India și Pakistan.

Florentina DOLGHIN,
Ioan LĂCUSTĂ,
Dorin MATEI

RESTAURAREA COLOANEI

În nr. 8, 9 și 10/1999 ale revistei, cititorii noștri au luat cunoștință de punctul de vedere al Fundațiilor Internaționale Constantin Brâncuși privind restaurarea *Coloanei fără Sfârșit*, prezentat de dr. Radu Varia în cadrul reuniunii științifice de la București și Târgu Jiu, din 2-3 iunie 1999, la care au participat și reprezentanți ai World Monuments Fund, ai Băncii Mondiale și ai Ministerului Culturii.

Iată, acum, partea finală a documentului.

Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși n-au pus niciodată în discuție păstrarea celor șaptesprezece module originale ale *Coloanei* lui Brâncuși și pledează numai pentru intervențiile necesare în vederea perpetuării mesajului artistic al sculptorului. Aceasta presupune reconstituirea integrității afectate de timp a modulelor și executarea unei metalizări adecvate prin culoare și durabilitate. După cum se știe, opțiunea clar exprimată de artist a fost aceea ca metalizarea să fie de *culoare galbenă*. Gândul sculptorului mergea în modul cel mai probabil la culorile bronzului, unicul aliaj al cuprului pe care l-a folosit pe parcursul întregii sale vieți. Intuiția sa extraordinară îl apropia și sub acest aspect de singurul aliaj de cupru pe care experiența milenară l-a consacrat pentru operele de artă expuse liber în atmosferă.

În baza acestor considerente, Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși recomandă bronzul de culoare galbenă pentru metalizarea în cadrul prezentei restaurări.

Soluția utilizării bronzului este în concordanță cu rezultatele studiilor întreprinse pe această temă de institute prestigioase din țară – Centrul de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național (CPPCN), Institutul de Cercetări Metalurgice (ICEM), Institutul de Sudură și Încercări de Materiale (ISIM), Institutul de Cercetări pentru Construcțiile de Mașini (ICTCM), Institutul de Cercetări în Transporturi (INCERTRANS), Institutul de Cercetări pentru Industria Electrotehnică (ICPE), Universitatea Politehnică București (UPB) – și din străinătate – Getty Conservation Institute din Los Angeles și Swedish Corrosion Institute din Stockholm –, cu care Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși colaborează din 1992 până azi. Această soluție a fost acceptată de experții UNESCO.

Asamblarea *Coloanei* va trebui făcută în așa fel încât în interiorul acesteia să nu mai fie posibilă apariția și dezvoltarea unor procese de coroziune.

După dezamblarea modulelor, în toamna anului 1996, au devenit evidente anumite limite ale soluției constructive actuale. Fără a diminua cu nimic meritele celor care au conceput și realizat stâlpu central, nu

putem ignora calitatea materialelor alese atunci pentru stâlp, care nu atingeau performanțele din epocă pentru construcții de importanță *Coloanei fără Sfârșit*, a laminatelor și a materialelor alese pentru execuția îmbinărilor, limitele naturale ale asamblărilor nedemontabile expuse coroziunii, slăbirea în timp a străngerii ca și fenomenele de condens ori infiltrațiile care au afectat constant suprafețele interioare ce nu pot fi protejate. Toate acestea fac inevitabilă, în viitor, dezamblarea la anumite intervale a modulelor pentru inspectarea și întreținerea stâlpului central, iar în final înlocuirea acestuia.

Soluția de menținere a stâlpului actual, cu sau fără eventuale consolidări, are, prin forța lucrurilor, un caracter provizoriu. Starea tehnică actuală a acestuia implică riscuri importante pentru integritatea modulelor și pentru *Coloană* în ansamblul ei. Totodată ea pune în discuție obligativitatea folosirii raționale a actualelor fonduri de restaurare, bazate preponderent pe finanțare publică, având în vedere costurile ridicate ale oricăror investigații și intervenții interioare asupra stâlpului central.

Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși se pronunță de aceea, pentru instalarea unui nou stâlp central, executat dintr-un material cunoscut și folosit de Brâncuși, oțelul inoxidabil, materialul cu o rezistență maximă la procesele de coroziune și capabil, prin soluția constructivă, să permită realizarea și menținerea unei atmosfere controlate în toate incintele *Coloanei*. Soluția înlocuirii stâlpului central a fost avizată de Comisia Națională a Monumentelor Istorice la 20 mai 1997. Un proiect în acest sens există și se află la dispoziția restauratorilor.

Din punctul de vedere al principiilor restaurării, subliniem pertinenta soluției de intervenție asupra interiorului unei opere de artă în scopul salvării funcțiilor și a mesajului artistic al acesteia. Exemplul cel mai elocvent este oferit de recenta restaurare a Statuii Libertății, necontestată de nimeni.

Referitor la lucrările de restaurare care se preconizează în șantierul de la Târgu Jiu, Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși precizează că este necesar ca acestea să aibă la bază proiecte întocmite și verificate de specialiști recunoscuți, avizate în condițiile legii și, în primul rând, de Comisia Națională a Monumentelor Istorice, așa cum Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși au procedat etapă cu etapă începând cu 29 iulie 1994, în timp ce conducea lucrările în șantier se va baza pe un sistem de management eficient și pe asigurarea calității la nivelul exigențelor actuale.

(Va urma)

DIN ISTORIA TIPARULUI ROMÂNESC

AICI APARE PRIMA CARTE ÎN 1508 PRIMUL TIPO- GRAF DIN T. ROMÂNEASCĂ		VASTĂ MATCĂ LICHID DE TIPĂRIT ÎN TRECUT		SUSTINĂTOR BUN LA TIPĂR TIPĂRIT DE CORESI ÎN 1560 CANTARE BISERICEAȘĂ			IZVOR DE INSPIRAȚIE (FIG.) NENE (POP.)
						SUNT LA MÎJLOC!	
						A VÂNTURA	
FORMULARE ÎN SCRIS							
AGRICULTURĂ (ABR.)							
			A TIPĂRIT ÎN 1564 „EVANGHELIA CU TÂLC” RESORT				
ÎN CONAC!				CONTINUT MODEST, FĂRĂ VALOARE (FIG.)			
FAȚA MEDALIEI							
				DÂNȘA			„FORMĂ” DE LITERĂ
				CARACTERIS- TIC EROILOR			
RUMEGĂTOR DIN TIBET				PERIOADĂ ISTORICĂ		PRIMELE SATIRE!	TIPĂRITURI AMUZANTE
DIN VÂSLE!				BARBU PETRE			
			AICI A TIPĂRIT CORESI „CAZANIILE” MENIRI				
CIOCNIRE							
TRECĂTOARE							
DEASUPRA							
		ABSOLUT (ABR.)		LUATE DIN RIGA!		POST SCRIPTUM	
				AMU ÎNCURCATE		SUFLET DE ȚIGANI!	
	A TIPĂRIT ÎN 1829 „ALBINA ROMÂNEASCĂ” ÎN ZIARI					PRIMELE ARTICOLE!	
				SEMÎN GRAFIC MATEMATIC			
AICI A TIPĂRIT „EVANGHELIA- RUL” ÎN 1580, FILIP MOLDOVEANU ÎNSUSIRE							

Dumitru CIREAȘĂ

DIALOG CU CITITORII

JUBILEU

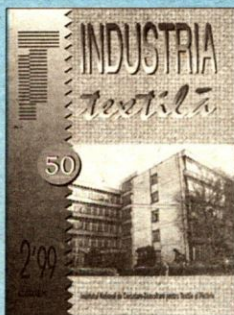
Acum 50 ani apărea primul număr al revistei *Industria Textilă*, în cadrul Asociației științifice a inginerilor și tehnicienilor. Vreme de 25 ani, în paginile publicației s-au tipărit numeroase articole de specialitate.

La 15 mai 1974, a dispărut Centrul de Documentare și Publicații Tehnice, care edita și revista. Comitetul de redacție s-a desființat. A urmat o perioadă dificilă, când unele numere au apărut în același volum cu revista *Industria Ușoară*.

La 1 iulie 1974, Institutul de cercetări textile a preluat editarea revistei. După 1991, *Industria Textilă* apare trimestrial.

50 ani înseamnă o viață de om, realizări și bucurii, greșeli și compromisiuri. Dar mai presus de toate înseamnă continuitate și tradiție.

Le dorim colegilor noștri să dubleze anii de apariție.

NEPLĂCERI REZOLVATE

Mai mulți cititori ne-au semnalat, în ultimele luni, neprietenia abonamentelor la revista noastră.

Așa cum am procedat și în alte rânduri, am transmis sesizările abonaților noștri Oficiilor județene de poștă în raza cărora

domiciliază: Alexandria, Alba, Gorj.

Cu promptitudine, acestea ne-au comunicat rezolvarea reclamațiilor, abonații primindu-și numerele lipsă.

Odătuș cu mulțumirile lor, adresăm și noi colegiale mulțumiri respectivelor Oficii județene.

AVIATOAREA FĂRĂ ARIPI

DL. LUCIAN SOTA, din București, ne comunică câteva informații referitoare la prima aviatore brevetată la noi – Elena Stoescu-Caragiani.

Născută la Tecuci, simțind chemarea înălțimilor, a urmat cursurile de pilotaj și aviație ale Școlii „Ligi aeriene”. Nu a putut însă obține brevetul de pilot-aviator, mentalitățile vremii socotind că o femeie nu are ce căuta la manetele din carlinga unui aparat de zbor, ea fiind sortită bucătăriei.

Dezamăgită, a plecat în Franța, unde a trecut cu succes examenele de zbor, fiind printre primele femei din lume care obțineau brevetul de aviator și cea dintâi de la noi (brevet internațional nr. 159/ianuarie 1914). Avea 27 ani.

Întorsă în țară, nu a fost admisă în rândurile piloților. Chiar și în anii primului război mondial, când țara avea atâtea nevoie de piloți, tot nu a primit aprobare de zbor. A fost doar infirmieră la un spital de campanie.

După război, a luat iarăși calea străinătății, trăind în Franța și, apoi, în Mexic. S-a reîntors în țară, unde s-a stins doborâtă de o boală de plămâni. Împlinise 40 de ani.

A fost, cum însăși ea spunea, „aviatoarea fără aripi”.

LA NUMĂRUL DIN MAI

Nedorite erori ne sunt semnalate de atenții noștri cititori în paginile numărului 5/1999. Facem cuvenitele rectificări, cu mulțumiri pentru cei ce ne-au scris.

BETINIO DIAMANT, din Medias: la p. 17, în loc de Pușadia, corect este Pașadia; la p. 46 – Dem Deutschen Volke, în loc de Den...

AURELIAN STROE, din București: la p. 84, nu mausoleul lui Halicarnas, ci mausoleul din Halicarnas (de altfel, în nr. 9/1999, am publicat un articol despre acest monument, socotit printre cele șapte minuni ale lumii – n.r.); la p. 74, este reproducă statuia lui Ion Heliade Rădulescu, și nu aceea a lui Gheorghe Lazăr, despre care este vorba în articol.

În fine, pe marginea numărului special Magazin istoric – Luna Bucureștilor același fidel și atent cititor bucureștean face următoarele corecturi: p. 77 – Szathmári, nu Szathmáry; p. 78 – Szölösy, nu Szölöbory; p. 79 – Frătești, nu Frățești.

CERERI ȘI OFERTE

IOAN BUSUIOC, Iași, str. Vasile Lupu, nr. 83, bl. D1, sc. B, ap. 26, oferă colecția completă.

OLIMPAN CĂTUNA, Ilva Mare, jud. Bistrița Năsăud, str. Ivăneasa, nr. 172, oferă colecția 1978-1990.

CAROL GRUIA, Brașov, Alcea Crângului, nr. 2, bl. 28, sc. B, ap. 32, solicită nr. 4/1967.

LICĂ NEAGU, Constanța, str. Ion Ionescu de la Brad, nr. 30, solicită nr. 1/1967.

NICULAE BARBU, București, str. Banu Antonache, nr. 71, bl. 108, sc. C, ap. 43, oferă colecția completă.

ION BUSUIOC, București, Alcea Moșilor 302, bl. 54, telefon 619 87 06, solicită: nr. 7/1969; 2, 4/1970; 10/1978; 7/1981; 10/1985; 1/1988; oferă numere disparate din anii 1967-1989.

LUCRETIA HUSMAN, Suceava, str. Alexandru cel Bun, nr. 8, Bl. E4, ap. 12, oferă colecția 1967-1998.

PAVEL CODREANU, Odoreu, jud. Satu Mare, str. Dacia, nr. 2, solicită: nr. 1/1990; oferă numere disparate din anii 1977; 1978; 1981-1987; 1990; 1991.

CONTENTS (Romanian History) N. Iorga, C. Rezachevici Michael the Brave in Transylvania, 500 Years Ago • I. Bulei P.P. Carp – The Politician • H. Ragsdale, N.D. Stănescu The Case of Feodor Butenko • L.D. Grigorescu, M. Ștefan A Diplomat in USA, in 1947 (II) • C. Buchet 1930. A Project of Romanian-Hungarian Dynasty Union • T.A. Pokivallova, M. Chirițoiu The Communist Leaders are afraid of Minorities • A. Fălcoianu Recollections (III)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) N. Iorga, C. Rezachevici Michel le Brave en Transylvanie il y a 500 ans • I. Bulei P.P. Carp – l'homme politique • H. Ragsdale, N.D. Stănescu Le cas Feodor Butenko • L.D. Grigorescu, M. Ștefan Un diplomate aux Etats Unis (1947 - II) • C. Buchet 1930. Un projet d'union dynastique roumano-hongroise • T.A. Pokivallova, M. Chirițoiu Les leaders communistes craignent les minorités nationales • A. Fălcoianu Mémoires (III)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. Йорга Михай Храбрый в Трансильвании, 500 лет назад • И. Булей П. П. Карп - политический деятель • Х. Рэгсдейл, М. Д. Стэнеску Дело Федор Бутенко • Л. Д. Григореску, М. Штефан Дипломат в Америке, в 1947 г. (II) • К. Бухет 1930 г. Проект румынско-венгерского союза • Т. А. Поквайлова, М. Кириțою Коммунистические лидеры боятся меньшинствами • А. Фэлкойну Воспоминания (III)

INHALT (Rumänische Geschichte) N. Iorga, C. Rezachevici Mihai der Tapfere in Siebenbürgen des 500 Jahrhundert • I. Bulei P.P. Carp – der Politiker • H. Ragsdale, N.D. Stănescu Der Fall Feodor Butenko • L.D. Grigorescu, M. Ștefan Ein Diplomat in Amerika, in 1947 (II) • C. Buchet 1930. Das Projekt einer rumänisch-hungarischer dynastischer Ehe • T.A. Pokivallova, M. Chirițoiu Die kommunistische Führer fürchteten die Minoritäten • A. Fălcoianu Denkschriften (III)

SUMARIO (Historia rumana) N. Iorga, C. Rezachevici Miguel el Valiente en Transilvania hace 500 años • I. Bulei P.P. Carp – el hombre político • H. Ragsdale, N.D. Stănescu El caso Feodor Butenko • L.D. Grigorescu, M. Ștefan Un diplomata en América, in 1947 (II) • C. Buchet 1930. Un proyecto de unión dinástica rumano-húngara • T.A. Pokivallova, M. Chirițoiu Les líderes comunistas temen a las minorías nacionales • A. Fălcoianu Memorias (III)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 315.09.91

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-1-222.64.07 sau 222.64.39

telex: 11995 – Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari U.S.A. (țări europene);

90 dolari U.S.A. (țări extraeuropene)

Revista Magazin istoric poate fi găsită pe INTERNET la

<http://www.itcnet.ro/history/magazin.htm>.

E-mail: mistoric @ itcnet.ro

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București
ISSN 0541-881X

Lei 7 000

